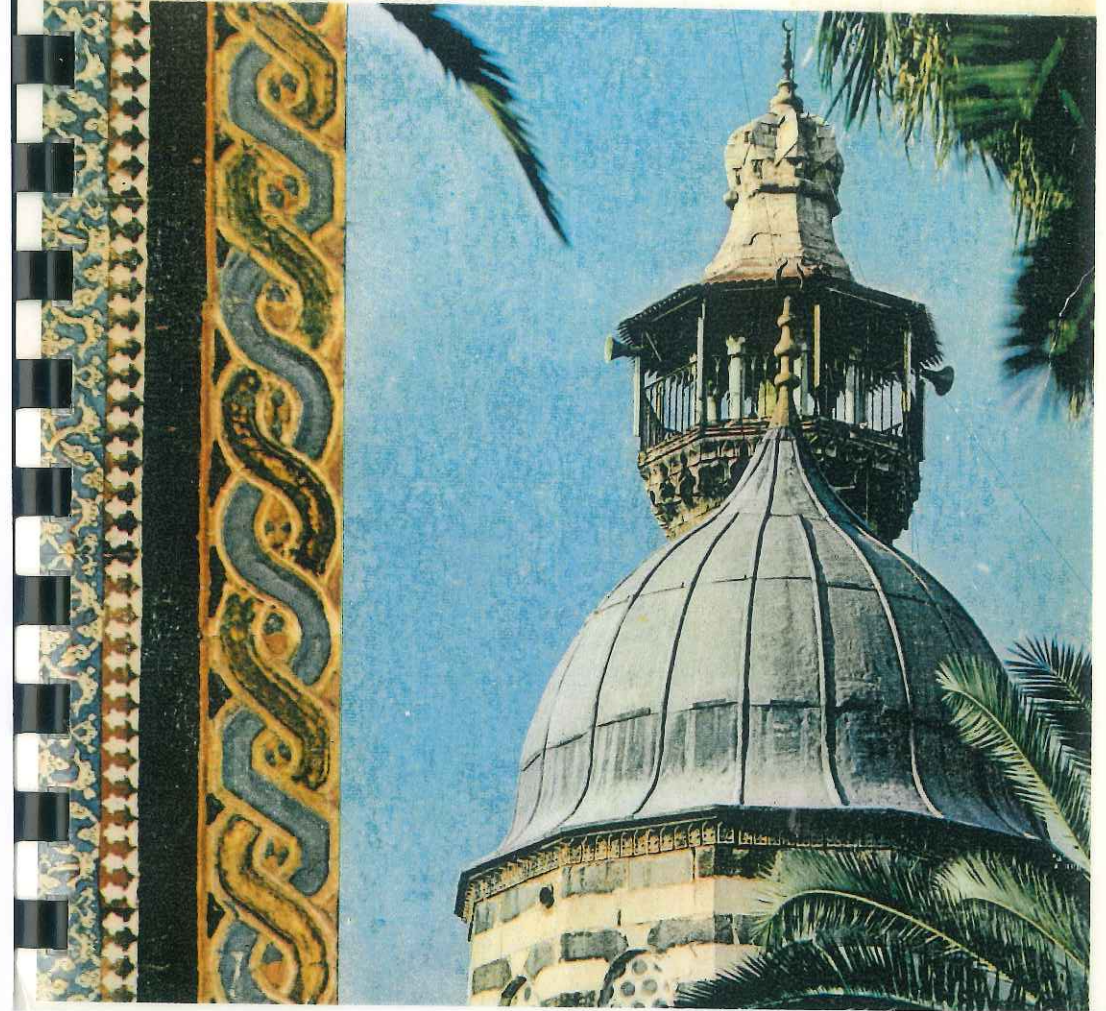

ramazanogullari beyligi tarihi

ENVER KARTEKIN

RAMAZANOĞULLARI
BEYLİĞİ TARİHİ

ENVER KARTEKİN
(ÖĞRETİM ÜYESİ)

İSTANBUL 1979

RAMAZANOĞULLARI Toplumu; tarih boyunca Sosyal Kuruluşlar'daki öncülükleri, yardım severlikleri, güzel sanat anlayışlarıyla Türk Ulusuna değerli hizmetler vermiş ve geniş hoşgörülükleriyle insanlığa yararlı örnekler göstermişlerdir.

Bu yapıtım; Beyliğin kurucusu olan büyük devlet adamı RAMAZAN BEY'in aziz anılarına armağan ediyorum.

ENVER KARTEKİN
Öğretim Üyesi

(İ Ç İ N D E K İ L E R)

ÖNSÖZ	7-10
I — ADANA ve ÇUKUROVA TARİHİNE GENEL BAKIŞ	11-24
1 — Dinsel ve Siyasal Bakımlardan ESKİÇAĞLARDAKİ DURUMU	11-14
2 — Oğuzlar'ın Anayurtlarından Ayrılmaları	14-15
3 — Moğollar'ın Saldırısı	15-17
4 — Üçoklar'ın Çukurova'ya Yerleşmeleri	17-19
5 — Adana'nın Türkler'in Eline Geçmesi ve Destanı	20-24
II — RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN BAZI DÜŞÜNCELER	25-37
1 — Yönetim Özellikleri	25-33
2 — Ramazanoğulları Toplumunun Nitelikleri	33-35
3 — Ramazanoğulları'nın Siyasal ve Askerlik Durumu	35-37
III — RAMAZANOĞULLARI BEYLERİ	38-84
A — Beylik Yapanların Adları	38-40
1 — Ramazan Bey	40-43
2 — İbrahim Sarım-Ed din Bey	43-45
3 — Ahmet Şahabettin Bey	45-46
4 — İbrahim Bey (II)	47-50
5 — Hamza İzzettin Bey	50-51
6 — Mehmet Bey (I)	51-55
7 — Ali Bey	55-
8 — Eylül Bey	56-
9 — Dündar Bey	56-
10 — Hasan Bey	57-
11 — Gazi Bey	57-
12 — Ömer Bey	57-
13 — Arslan Davut Bey	58-59
14 — Halil Gıyasettin Bey	59-61

15 — Mahmut Bey	61-70
16 — Selim Bey	70-71
17 — Kubat Bey	71-
18 — Piri Mehmet Paşa	71-75
19 — Derviş Bey	75-76
20 — İbrahim Bey (III)	76-77
21 — Mehmet Bey (Paşa) (II)	77-79
22 — Piri Mansur Bey (Paşa)	79-80

B — Ramazanoğulları Hanedanı Osmanlı Devleti Hizmetinde

1 — Kubat Paşa	80-82
2 — Selim Paşa	82-82
3 — Süleyman Paşa	82-83
4 — Ömer Bey	83-
5 — Apdi Paşa	83-
6 — Osman Bey	81-

IV — RAMAZANOĞULLARI DÖNEMİNDE ADANAYI VE BÖLGEYİ İNCELEYEN GEZGİNLERİN DÜŞÜNCELERİ

	85-100
1 — Gazzi'nin Görüşü (Cenneti Andıran Güzel Kent)	86-87
2 — Piri Mehmet Paşa Vakfiyesi'nin Anlamı (İlk Sosyal Kuruluşlar)	87-90
3 — Kutbettin Elmekki'nin Yazdıkları (İnsanlara iyilik Yapmayı Görev sayan Adana Bey'i).	90-91
4 — Drüya Çelebi'nin Verdiği Bilgi (Cennette de Çoğunluk Öğuzlarıdır)	91-97
5 — Kinneler'in Vardığı Kamı (Halk'ın Güvenliği Konusu)	97-
6 — L. de Laborde'nin Anlattıkları (Halkın Sağlığı)	97-98
7 — Charles Texier'in yazdıkları (Ramazanoğulları'ndan sonra Bögedeki Durgunluk)	98-
8 — Rossgen'in Yazdıkları (Ramazanoğulları'ndan sonra Ekonomik Durum da bozulmuştu.)	98-99
9 — Langlois'in vardığı sonuç (Ramazanoğulları'nın başka inançlara gösterdiği Saygı)	99-100

V — RAMAZANOĞULLARINDAN KALAN BAZI SANAT YAPITLARI

A) Adana İçinde Bulunanlar	102-
1 — Akça Mescit (Ağca Mescit)	103-104
2 — Küçük Mescit	104-105

3 — Harem Dairesi (Vakıf Sarayı)	105-
4 — Selamlık Dairesi (Tuz Hamı)	106-107
5 — Çarşı Hamamı	106-107
6 — Gön Hanı	107-
7 — Ulucami (Yeni Cami)	107-109
8 — Ulucami'nin Türbe Bölümü	109-111
9 — Ulucami Medresesi	111-112
10 — Cuma Fakih Mescidi ve Medresesi	112-113
11 — Kemeraltı Camii (Savcıoğlu Camii)	113-114
12 — Yağ Camii (Eski Cami)	114-115
13 — Yağ Camii Medresesi	115-
14 — Hasanağa Camii (Hasan Kethüda Camii)	115-118
15 — Tahtalı Cami (Tahtlı Cami)	118-
16 — İrmak Hamamı (Yalı Hamamı)	118-119
17 — Büyük Çarşı ve Kapalı Çarşı	119-120
18 — Mestanzade Camii	120-121
19 — Mestanzade Hamamı	121-

B) Adana Dışındaki Yapıtları

a — TARSUS'da Bulunanlar	121-129
1 — Eski Cami	125-
2 — Cami-ül Nur (Ulu Cami)	126-127
3 — Kırkkasık İmarethanesi	127-
4 — Eski Hamam	127-
5 — Yeni Hamam	128-
b — HALEP'deki Yapıtlar	128-129

VI — RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİNİN TARİH BOYUNCA HALKA VE TÜRK TOPLUMUNA HİZMETLERİ

	130-153
1 — Sosyal Kuruluşlardaki Öncelikleri	134-135
2 — Ramazanoğulları Vakıfları Hakkında Genel Bilgiler	135-138
3 — Ramazanoğulları Vakıfları'nın Bazı Ayrıntıları	139-145
4 — Ramazanoğulları Soyundan Gelenlerin Bugünkü Kuşakları	145-153
İNDEKS	155-165
YAPITTA GEÇEN BAŞLICA OLAYLARIN TARİHLERİ	167-171
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	173-175

ÖNSÖZ

Anadolu'da çeşitli sürelerde birer devlet niteliğinde kurulmuş olan Türk Beyliklerinin hemen her biri; kendi çaplarına göre yönetim, ekonomik ve uygarlık özellikleri taşımaktadır.

Ne yazık ki; bu beyliklerin her birinin gösterdiği özellikler incelenmemiş ve ortaya çıkarılmamıştır. Daha açıkcası Türk ulusunu oluşturan beyliklerin durumları derinliğine incelenerek derli toplu bir tarihleri yazılmamıştır. Bunlarla daha çok yabancı bilgiler, özellikle Araplar uğraşmıştır.

Bizim tarih yazarlarımız; küçük makaleler, yerel bir takım tanıtma broşürleri ve il yıllıkları yayınlamakla yetinmişlerdir.

Yalnız; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü ve bazı illerin müze müdürleri son yıllarda bu beyliklerin sanat yapıtları hakkında çok değerli incelemelerini yayınlamaktadırlar. Böylece gizli kalmış değerlerimiz ortaya çıkarılmakta ve Türkler'in güzel sanatlar alanındaki üstünlüğü belirlenmektedir. Geçmişimizin sosyal, siyasal ve ekonomik yönleri henüz

ele alınmamıştır. Bunların daha geniş çapta incelenerek ortaya çıkarılması bizler için ulusal bir görevdir.

Niçin ilk önce RAMAZANOĞULLARI?.. Bu soruyu bana bir çok tarihçi ve yazar arkadaşım sormuştu. Bunun yanıtı, biraz aşağıda açıklanacağı gibi yapıtın tümü incelendikten sonra daha açıklığa kavuşacaktır.

Ramazanoğulları; egemen oldukları süre, komşularına karşı güttükleri barışçı siyasette başarılı sonuçlar almış olmaları, yerleştikleri toprakları en iyi biçimde işleyerek zengin ülkelerden biri durumuna getirmeleri, doğa kuvvetlerinden fayda sağlamaları açısından üstün görülmüştür. Özellikle Anayasalarına koydukları halde bugün bir çok devletlerin uygulayamadıkları «SOSYAL MESKEN yapımı»ni daha XIV. yüzyılda ele almaları, çocuklar, gençler ve yoksullar için «Sosyal Kuruluşlar» meydana getirmeleri, böylece bir bakıma daha Ortaçağın sonuna doğru «çağdaş devlet anlayışına sahip bulunmaları», beni ilk önce «RAMAZANOĞULLARI TARİHİ»ni incelemeye doğru götürmüştür.

Uzun yıllar önce tanıştığımız değerli iş adamlarımızdan Ahmet, Ali, Celal ve Kâzım Ramazanoğulları kardeşlerle görüşmemiz sırasında bana verdikleri vakfiye ve belgelerden bazılarını daha ilk incelediğim sırada bu gerçeği kavradım. Özellikle; rahmetli babaları Mustafa Ramazanoğulları tarafından bu konuda bazı belgeler toplanmış olduğunu, fakat ömrü yetmediğinden sonunu alamadığını söyleyerek bunları da bana vermek lutfunda bulundular. Bana ilk ışığı tutmuş olan bu kardeşlere şükranlarımı sunarım.

Bu arada çalışmalarından çok faydalandığım eski müze müdürlerinden ve değerli sanat tarihçisi Sayın M. Hadi Altay ile Sayın Kasım Ener'e ve Farsça bazı yazılarla şiirlerin çözümlenmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli ressam Bayan Nuşin Turan'a teşekkürlerimi sunarım.

Ramazanoğulları yapıtılarını yerinde inceleyerek fotoğraf-

larını çekmek suretiyle bana büyük yardımda bulunan Sayın Engin Uludağ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yapıtı tamamladığım son günlerde tanıştığımız bu beyliğin soyundan Sayın Orhan Ramazanoğlu; bana yeni belgelerle, atalarına ait eşyaların bulunduğu bazı kişilerin adreslerini verdi. Özellikle eşi sayın Özden Ramazanoğlu, büyük neneleri Ümetullah Ramazanoğlu'ndan 1963'den önce saptadığı notları bana vermekle yapıtımın daha da zenginleşmesine büyük katkıda bulundular. Kendilerine şükranlarımı sunarım.

Bu yapıtı; Ramazanoğulları Beyliği'ni klasik bir tarih anlayışıyla kısa da olsa bir bütün olarak dile getirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Yapıtımı beş yıl uğraşarak meydana getirebildim. Fakat Ramazanoğulları Beyliği'nin gerçek değerini anlatabilmek konusunda bunu yeterli bulmamaktayım.

Ancak Türk Toplumuna çok faydalı sosyal hizmetleri geçmiş, çeşitli sanat değerleri bırakmış olan bu beyliğin tarihini ilerde incelemek isteyenler için bir başlangıç olacağı düşüncesindeyim.

Bu konuda yerli, yabancı yüzden fazla yapıt ve belge inceledim. Bunların arasında konumuz için bana yararlı olanların adları ve yazarları ekli listede gösterilmiştir. İçinden bilgi alabildiklerimin bazılarının sayfaları dipnotlarında açıklanmıştır.

Kuşku yoktur ki; konumuzla ilgili daha bir çok belgeler ve yapıtlar bulunacaktır. Bu amaçla tüm okurlarımdan ve yurdumuzun hemen her yerinde bulunan «RAMAZANOĞULLARI» ya da «RAMAZANOĞLU» soyundan gelenlerden, bu soyadını taşımamakla beraber ilgili olan vatandaşlarımdan şu iki noktada yardımcı olmalarını bilim adına rica ediyorum:

1) Elleriinde Ramazanoğulları Beyliği ile ilgili belge,

yayınlanmış yada yayınlanmamış yapıt, vakfiye, resim bulunanların bir kopyalarını yada fotokopilerini çıkartarak;

2) Kendilerinde ya da tanıdıklarında konumuzla ilgili ziynet ve ev eşyası olanların renkli dialarını göndermelerini, buna olanak yoksa bize bilgi vermelerini en yakın zamanda yapılmasını düşündüğüm ikinci baskı için dilemekteyim.

Enver KARTEKİN
Öğretim Üyesi
16 Haziran 1979

ENVER KARTEKİN
Florya, Mektep Sokak, 3 İSTANBUL
Tel.: 79 02 63

ADANA ve ÇUKUROVA'NIN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1 — Dinsel ve Siyasal Bakımlardan Eskiçağlar'daki Durumu:

Güney Anadolu'nun iki büyük ırmağı ile beslenen Çukurova'nın verimli toprakları; eski çağlardan beri çeşitli uygarlıklara kucak açmış ve onları toplamış bir bölgedir.

Yontma taş döneminden başlayarak bir yerleşme çevresi olmuş; daha sonra iklimi, bol suyu ve verimli toprakları ile çeşitli toplumların ilgisini çekerek tarih boyunca sık sık el değiştirmiştir.

Fakat Çukurova asil sahiplerini bulduktan sonra XI ci yüzyıldan başlayarak TÜRKLER için bir «ANAYURT» olmuştur.

Adana'nın kuruluşu tüm kentler gibi bir destan ile başlamaktadır. Bu kent hakkında çeşitli destanlara rastlanmaktadır.

Gök Tanrısı «Uranus»'un oğulları «Adanus» ve «Sarius» bölgedeki Tarsus halkı ile çetin bir savaşa girerek onları yenmişlerdi. İki kardeş birlikte bir kent kurmuşlar, bunlardan Adanus bu yeni kente adını vermişti. Oradaki ırmak da

öteki kardeşinin -yani Sarius'un adını taşımaya başlamıştı. Bundan başka bir destana göre ise; Çukurova'yı tüm olarak tanrı «Sandos» kurmuştur.

Bu destanların tarihsel bakımdan önemi yok ise de; Adana adının çok eski olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Çukurova genel olarak Hıristiyan ve Müslümanlarca kutsal bir yer olarak sayılmaktadır. Birçok kaynaklar; Musevî, Hıristiyan ve Müslüman ulularından bâzılarının burada yaşadıklarını ya da gömülü olduklarını bildirmektedir.

İlk Peygamber Âdem'in oğlu olan, İsa'dan 5364 yıl önce yaşadığı ileri sürülen, ikinci Peygamber sayılan «Şid (Şis)» ile, yine İsa'dan 600 - 700 yıl önce yaşadığı bilinen Peygamber «Daniel»'in mezarlarının Çukurova'da Tarsus'ta olduğu ileri sürülmektedir⁽¹⁾.

Yine; «İsa»'nın Havvarileri'nden ve Hıristiyanların en büyük azizlerinden «Saint Paul»; Tarsus'ta doğmuştu. Onun adına bu kentte bir kilise yapılmıştı.

Kuran'da adı geçen ve birçok dinlerce de kutsal sayılan Hekim ya da Hakim «Lokman»'ın da Tarsus'ta gömülü olduğu hakkında bazı kaynaklarda bilgi verilmektedir⁽²⁾.

Tarihçilerin piri sayılan «Herodotos» (İsâ'dan önce 424 - 484), Adana adının «Cilicia»'dan geldiğini bunun da Fenike kralının oğlu olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşünceler bize; destanlarda olduğu gibi tarihsel belgelerde de Adana'nın çok eski dönemlerden beri bir yerleşme yeri olduğunu göstermektedir.

Yapılan kazılarda Cilalı Taş Devri ile ilgili yapıtlar bulunmuştur.

Birçok kaynaklara göre buradaki Kilikyalılar'dan sonra ilk olarak İsa'dan önce 1650'lerde Etiler, sonra Asurlu-

(1) Lugat-ı Tarhiyye ve Coğrafiye, Ahmet Rifat, İstanbul, 1881 (1299) Cilt IV s. 120 ve Cilt III, s. 231

(2) Aynı eser, Cilt VI, s. 141

lar egemen olmuşlardı. Asurluların İsa'dan önce 612'de çökmesi ile bağımsız Kilikya Krallığı yeniden kurulmuştur. Aynı yıllara yakın İran Hükümdarı «Darius» zamanında İranlılar gelmiş ve yerleşmişlerdi.

İsa'dan 333 yıl önce; «İskender»'in Asya'ya saldırısı ile burası Makedonya egemenliğine girmişti. Onun ölümü ile generallerinden «Antigons ile Selefküs»'ün elinde kalmıştı. Bunlarla Mısır'da yerleşen generaller arasında Çukurova'da büyük savaşlar meydana gelmişti. Daha sonra Roma Krallı «Pompeius» egemen olmuştu. Roma ikiye ayrılınca bölge doğu Roma'nın yani Bizans'ın yönetiminde kalmıştı.

Müslüman Araplar'ın genişlemeye başlaması ile, buraları 704'de İslâm İmparatorluğuna katılmıştı. Abbasiler; Türklerle fazla yakınlık kurunca Türkistan'dan getirdikleri Oğuzları, Bizanslılar'a karşı uç beyleri olarak bu topraklara yerleştirmişlerdi.

Anadolu'nun, Müslüman Türklerin eline geçmesi için Bizans'la yapılan savaşlar, halk arasında kutsal bir din savaşına niteliği kazanmıştı. Bu sırada; bir halk kahramanı olarak tanınan ve halk arasında öyküleri bugün bile söylenen «Seyid Battal Gazî»'nin de, Çukurova Bölgesi'nde Antakya'da doğduğu (717 - 740), birçok kaynaklarda yer almaktadır⁽³⁾.

Güneyden Anadolu'ya doğru ilerlemek isteyen Müslüman Araplar, ilk önce Çukurova'ya gelmişler ve bu topraklarda Bizanslılar'la çeşitli savaşlar yapmışlardı. İşte bu amaçladır ki; Abbasi Halifelerinden «Me'mun (813 - 833)», bu bölgeye gelmişti. Fakat Bozanti'da hastalanarak vefat edince Tarsus kentine gömülmüştü.

Buraya yerleşen Müslüman Türkler bir kent kurmuşlar; adına o zamanki Abbasi Halifesi «Hârûn-ur Reşit»'in adını

(3) Lugat-ı Tarhiyye ve Coğrafiye, Ahmet Rifat, İstanbul, 1881 (H. 1299) Cilt II, s. 116

vererek «Hâruniye» demişlerdi. X cu yüzyılda; büyük İslâm İmparatorluğu parçalanırken Çukurova yeniden Bizans'ın eline geçmişti. 963'de Bizans İmparatoru «Nikor» Çukurova'da Müslüman Türkleri kitle halinde öldürmüştü. Bu savaş sırasında Adana'daki Müslüman Türkler, çok az sayıda oldukları halde «100.000»ni aşan Bizans ordusuna karşı koymuşlardı. Büyük bir cesaretle yurtlarını koruyan Türkler, sonra Adana'nın bugün «Tepebağı» denilen yerinde, şehit düşmüşlerdi. Bu yerin adı uzun süre «ŞEHİTLER TEPEŞİ» olarak kullanılmıştı.

XI ci yüzyılın başlarında, Selçuklular buralara yeniden gelerek bölgede yine Türk egemenliğini kurmuşlardı.

2 — Oğuzlar'ın Anayurtlarından Ayrılma Nedenleri :

Yeryüzünde tarihten önceki çağlardan başlayarak en büyük uygarlığı kurmuş ve bunu dünyanın tüm topluluklarına öğretmiş olan Türkler, İslâmlığı kabulden önce ve sonra anayurtlarından ayrılarak dünyanın dört bir yerine yayılmışlardır.

Biraz sonra Asya'daki Moğol saldırısı; XIII. Yüzyıl içinde Asya ve Avrupa'nın bir çok toplumlarını birbirine katmış, durmadan yer değiştirmelerine başlıca neden olmuştu.

Bu saldırı sırasında Orta Asya'dan ayrılan Oğuz Boyları da Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşmışlar, bunlardan bazıları Çukurova bölgesine yerleşmişlerdi.

Bu göçlerin üç nedene dayandığı görülmektedir. Birincisi ve en önemlisi; ilk uygarlıklarını kurduktan, çağdaş kavimlerden daha üstün bir düzeye geldikten sonra Orta-asya'nın büyük bir iklim değişikliğine uğraması sonunda meydana gelmiştir. Orta Asya'daki bu iklim değişikliği sonucu sular kurumuş, toprak verimsiz bir duruma gelmiş, kum fırtınaları ile bütün topraklar ve kentler altüst olmuştu. Bu-

rada oturan uygar Türk ulusu da kendine daha elverişli yerler aramak üzere yurtlarından ayrılarak Hindistan'a, Japonya'ya, Alaska'ya, Avrupa içlerine, İngiltere adalarına, Afrika'ya, bazı belgelere göre Avusturalya'ya göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerin halkı henüz Taş ya da Tunç Dönemini yaşarken; Türkler daha ileri bir çağda, Demir Döneminde idiler. Onun için her gittikleri yerde üstün kültürleri ile egemen olmuşlar ve başka başka kavimleri daha ileri bir düzeye kavuşturmuşlardır.

Göçlerin ikinci nedeni; her toplumda olduğu gibi Türkler'in de yakınlarındaki ülkeleri topraklarına katmak amacı ile genişlemek isteklerinden olmuştu.

Göçlerin üçüncü nedeni; sonraki çağlarda meydana gelen ve daha çok batıya, Anadolu'ya ve Orta Doğu'ya yapılan göçlerdir. Bunlar; Türklerin İslâmlığı kabullerinden sonradır. Bu göçler başka kavimlerin Türklerin yurtlarına üstün kuvvetlerle saldırısı ile olmuştur. Bu saldırıların en önemlisi Moğollar'ın davranışdır.

İşte konumuz bu üçüncü nedenle yurtlarından batıya doğru göç eden eski Türk Boylarının Anadolu'ya yeniden akın ederek kendilerinden daha önce gelerek yerleşmiş olan soydaşları ile birleşmeleri ve Küçükasya'yı öz yurt edinmeleridir. Bu üçüncü neden Anadolu'nun yeniden karışmasını, aynı soydan kuvvetlerin oradan oraya dolaşmasını ve beğendikleri yerleri yurt edinerek yerleşmesini sağlamıştır. Yeni gelenler beğendikleri ve elde edebildikleri bu yeni topraklarda birtakım beylikler kurmuşlardır.

3 — Moğollar'ın Saldırısı :

Moğolların dünya tarihinde kuvvetli bir devlet olarak komşularına saldırmaları XIII cü yüzyılın başlarında olmuştu.

«CENGİZ»; küçük bir Moğol beyi idi. Asıl adı «TİMO-ÇİN» olan bu bey ilkönce rakiplerini ortadan kaldırmış, sonra da komşularına saldırarak onları birer birer ülkesine katmıştı. Amansız ve acımasız saldırıları ile ilerleyen CENGİZ; kısa sürede büyük bir «CENGİZ İMPARATORLUĞU» meydana getirmişti.

«CENGİZ»'in ölümü ile ailesi arasında paylaşılan topraklar üzerinde dört büyük devlet meydana gelmişti. Bunlar ayrı ayrı yine saldırılarını yürütüyor, Ortaasya'dan Akdeniz kıyılarına kadar geniş bölgede oturan halkın sık sık yer değiştirmelerine neden oluyordu. Anadolu'da dirlik-düzenlik kalmamış, siyasal birlik bozulmuş ve ülkelerin ekonomik durumu sarsılmıştı. Göçler sonunda topraklar işlenememiş, esnaf sanatını yürütememişti.

CENGİZ'in torunlarından «HÜLAGÜ»'nün 1217 - 1265) İran'dan başlayarak yakınoğuda İran - Türk - Moğol İmparatorluğu'nu kurması tüm İslâm Dünyası'nı altüst etmişti. Bu imparatorluk, Abbasî Devleti'ni de ortadan kaldırmıştı. Suriye'nin bir bölümü bu imparatorluğun sınırları içinde idi. Anadolu Selçuk Devleti de bunların etkisi altına girmişti. «Hülagü»'nün ordusu bu geniş topraklarda ilerlediği sıralarda buradaki Müslüman Türkler de yine daha batıya ya da güneye doğru yer değiştiriyorlardı.

Anadolu'ya gelen ve daha batıya çekilen Türklerin yerleştiği toprakların çoğu Bizans'ın elinde idi. Buraları alan Türkler; gösterdikleri adalet ve meydana getirdikleri güvenle halkı kendilerine bağlamışlar, onlar arasında Müslümanlığı da yaymışlardı.

Bu sırada Anadolu'ya daha önce gelen Müslüman Oğuz boylarının Konya merkez olmak üzere kurduğu ANADOLU SELÇUK DEVLETİ, yeni gelen soydaşlarına yurt gösteriyor ve onlardan ileride faydalanmak istiyordu. Aynı yıllarda büyük bir kuvvetle Anadolu'da ilerleyen Moğol'lar Sivas ya-

kınlarında 1243'de «KÖSE DAĞI SAVAŞI» ile Selçuk Devleti'ni de yenmiş ve etkisi altına almıştı.

İşte bu sırada Moğol istilası'ndan batıya çekilen bu Oğuzların BOZ-OK ve ÜÇ-OK boyları Çukurovaya doğru inmişlerdi. Tarihin bu döneminde daha güneyde (Mısır'da) en kuvvetli devlet olarak «KÖLEMEN DEVLETİ» bulunuyordu. Bu devletin başında bulunan BAYBARS Çukurovaya inen 40.000 çadırılık bu boyları Antakya'dan Gezze'ye kadar olan bölgeye yerleştirmiş ve beylerine dirlikler vermişti.

4 — Üçoklar'ın Çukurova'ya Yerleşmeleri :

XIII cü yüzyılın sonlarına doğru devam eden Moğol saldırısının önünde batıya çekilen Türk toplumlari, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu arada Güney Anadolu'ya da sarkmışlar; Adana, Misis, Ayas, ve Payas yöresine de inmişlerdi.

Moğol hareketinin etkisi; en fazla Ortaasya'daki Müslüman Oğuzlar üzerinde görülmüştü. Oğuzlar; bütün güçleri ile Moğollar'a karşı gelmişler ve onların egemenliğine boyun eğmemişlerdi.

Oğuz Boyları yavaş yavaş batıya çekilmiş kendilerine yeni bir yurt aramaya başlamışlardı. Bunlardan ÜÇ-OKLU ve BOZ-OKLU Boyları savaşa savaşa Anadolu'ya doğru yol alıyorlardı. Fakat Moğol saldırısı durmuyor, arkalarından Anadolu topraklarına da geliyorlardı. Oğuzlar'ın çeşitli boyları; Anadolu'da daha çok doğu bölgesinde oradan oraya dolaşarak Çukurovaya doğru inmişler ve yerleşme yerleri aramışlardı.

Bu sırada Mısır «TÜRK KÖLEMEN DEVLETİ» Başkanı olarak «MELİK ZAHİR BAYBARS» (1259 - 1277) bulunuyordu. Kölemen sultanı, Moğolları Suriye'den çıkardıktan ve Haçlıları kovduktan, aynı zamanda Ermeni krallığı'nın

merkezi olan SiS KENTİ'ni aldıktan sonra yukarıda açıklan-
dığı gibi bu yöreye gelmekte olan 40.000 çadırılık halktan
oluşan bu Oğuz Boylarını iyi karşılamıştı. Beylerine dirlikler
vererek onları Antakya ve Gazze arasına yerleştirmekle ku-
zeyden gelecek tehlikelere karşı, yeni ve zinde bir kuvvete
dayanmış oluyordu(4). Bu Müslüman Oğuzlara «TÜRKMEN»
de deniliyordu. Bunlar müslümanlıktan önceki BOZ-OK ve
ÜÇ-OK ikili kuruluşlarını burada da sürdürüyorlardı. BAY-
BARS; Moğolların Suriye'den ve Çukurovadan çıkarırken bu
Türkmenler'den çok yararlanmıştı. Bölgenin Haçlı orduları
döküntülerinden ve Latinler'den temizlenmesini de yine bu
aşiretlerin yardımı ile sağlamıştı. Böylece Çukurova başka
dinde olanların etkisinden kurtarılmış, Türkler'in güvenliği
ve etkisi altına girmişti. Fakat bölgenin bazı yerlerinde yine
başka dinden olan Beylikler de bulunuyordu.

Kilikya'da merkezi SiS olarak kurulan «ERMENİ KRAL-
LIĞI», Moğol saldırısında onlarla bir olmuş ve bölgedeki
müslümanlara saldırarak birlik ve düzeni bozmuştu. Mısır
Kölemen Devleti sultanı Baybars; 1265'den sonra SiS
üzerine yürüyerek, Türkmenlerin yardımı ile Ermeniler'in
kralları'nı tutsak etmiş ve bölgede bozulan düzeni sağla-
mıştı.

«İLHANLILAR»'ın Hükümdarı «'EBUSAİD BAHADIR
HAN»'ın ölümü ile zayıflayan ve kardeşleri arasında başla-
yan taht kavgaları sırasında; Anadolu Moğollardan biraz ne-
fes almış, Ortaasya'dan gelen aşiretler ve birlikler kendi
benliklerine kavuşmaya başlamışlardı.

İşte bu sırada ELBİSTAN (daha sonra Maraş) merkez
olmak üzere bu Oğuzların «BOZ-OK» kolundan aşiret reisi
«ZÜLKADİR ZEYNEDDİN KARACA BEY» isimdeki Türkmen

(4) İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1964. Cilt IX s. 612

Bey'i «DÜLKADİR OĞULLARI DEVLETİ»'ni kurmuştu. Böl-
gede ilk kurulan devlet bu Oğuz kolundan idi(5).

DULKADİR OĞULLARI'ndan hemen sonra beylik haline
gelen Adana yöresindeki «RAMAZAN OĞULLARI» ise Oğuz-
ların ÜÇ-OK kolundan bölgede kurulan ikinci bir Türk-
men Devleti olmuştu.

Görülüyorki Adana; zengin ve doğal kaynakları ile,
tarihin her döneminde uygarlık merkezi olmuş, çeşitli top-
lumların saldırılarına uğramıştı. Bu yüzden sık sık el değış-
tirmiş; böylece tarihte geniş bir yer tutmuştu. XIV cü yüz-
yılın başlarında Müslüman Türkler; burada «RAMAZAN-
OĞULLARI DEVLETİ» adıyla yeni bir devlet kurmuştu.

Çukurova; Orta Çağlar'da da; hem dinsel hem strate-
jik değerini kaybetmemiş; gerek dinsel gerek askerlik baki-
mından önemini daha çok arttırmıştı. Özellikle; (ileride gö-
rüleceği gibi) bâlge, Ramazanoğulları döneminde, Mısır top-
rakları kadar verimli ve zengin bir duruma getirilmişti. Eko-
nomik bakımdan; komşularından çok üstün olmuştu.

Bundan başka; çeşitli kültürlerin yerleştiği, birleştiği
ve kaynaştığı bu topraklar; «Ramazanoğulları» adı ile kuru-
lan yeni Türk Devleti'nin elinde daha üstün bir değer kazan-
mıştı.

(5) Hayat Ansiklopedisi, İstanbul, 1961, Cilt II, s. 1003 - 1004.
«Dulkadiroğulları Devleti; 1378 - 1515 arası —merkezleri Elbistan,
birara Maraş— egemen olmuşlardı. Bunlar; Ramazanoğulları ile
aynı soydandır. Bölgeye onlarla beraber gelmişler ve Elbistan yö-
resine yerleşmişlerdir. Yaşantıları burada Ramazanoğulları ile
beraber sürmüştü. İlk önce Mısır Memlukleri'ne daha sonra Os-
manlı İmparatorluğuna bağlanmışlar, 1515'den sonra Osmanlı Eya-
leti haline getirilmişlerdi.»

Her toplumun yerleşmesi ve bulunduğu topraklarda büyümesiyle ilgili olarak halk arasında yer almış bazı öyküler sürüp gitmektedir. Türkler'de bu öyküler oldukça gerçeğe ve olurluğa dayandığı için mitolojik nitelikte değildir. Nitekim: Osmanoğulları'nın kuruluşları sırasında onları ortadan kaldırmak için komşuları olan Rum Tekfurları'nın düzenledikleri planları boşa çıkaran «Düğüne Davet Öyküleri» buna en güzel bir örnektir.

Ramazanoğulları'nın da Çukurova'da Adana'nın on kilometre uzağında ve doğusundaki Çaldağı'na yerleşmelerinden sonra Ermeni Krallığı'nın topraklarını ellerinden nasıl aldıklarını ve bu geniş ülkeye nasıl yerleştiklerini anlatan «Adana'nın Ramazanoğulları eline geçmesi destanı» diye bir öykü bulunmaktadır. Bu destan Adana köylerinde halk arasında kuşaktan kuşağa söylenmektedir.

Bu destan kısaltılarak şöylece açıklanmaktadır:

...Ermeni kralı'nın oğlu bir gün Çaldağı'nın kendi toprakları içinde ava çıkmıştır. Bir kuşu yakalamak için bıraktığı doğan; Çaldağın üst bölümündeki Türkmen Aşiretleri'nin bulunduğu yere kadar uçmuş ve aşiret reisi Ramazanoğlu'nun kızının bulunduğu çadırın üstüne konmuştur. Kız bu doğanı tutmuş ve onu bir kafese kapatmıştır. Kuşu izleyen Ermeni Kralının oğlu çadıra gelmiş ve Türkmen Beyi'nin kızını görünce hemen ona gönül vermiştir. Ermeni prensi geri dönerek durumu kral olan babasına anlatmış ve bu kızla evlenmek istediğini söylemiştir. Babası bir Hıristiyanın müslüman kızı ile evlenemeyeceğini ileri sürerek bu düşünceden vazgeçmesini bildirmiş ve bütün Ermeni Güzellerini oğluna göstererek bunlardan birini seçmesini söylemiştir. Babasının bu emrine karşı gelmeyen prens derdini kimseye açamamış ve hasta düşmüştür. Günden güne oğlunun zayıfladığını

gören Ermeni kralı, oğlunu kurtarabilmek umuduyla yakın adamlarından bir kaç kişiyi Çaldağı'na göndererek Türkmen Beyi'nin kızını oğluna istemiştir. «Kızı vermedikleri takdirde zorla almakta kararlı olduklarını da» onlara göz dağı olarak bildirmiştir.

Türkmen Beyi aşiretin ileri gelenlerini toplayarak durumunu inceden inceye görmüştür. Türkmen Aşireti henüz Ermeni krallığı ile başa çıkacak kuvvette değildir. Fakat Ermeni kralı'nın göz dağı vermek üzere gönderdiği adamların konuşmaları onu çok üzmüştür. Türkmen Aşireti'nin ileri gelenleri Beylerinin etrafında tam bir düşünce birliğine vararak bir müslüman kızının Hıristiyan ile evlenemeyeceğini, Ermeni kralının göz dağına değer vermeyerek gerekirse savaşacaklarını Beylerine bildirmişlerdir. Fakat Ermeniler kalabalık ve her türlü savaş aracına sahip bulunmaktadır. Yapılacak bir savaşta Türkmenler'den çok kan dökülecektir. Bunu düşünen Türkmen Beyi'nin güzel olduğu kadar akıllı olan kızı; babasına ve Türkmenlerin ileri gelenlerine başka bir düşüncede olduğunu söyler. Sonunda kızın ileri sürdüğü öneri kabul edilir. Kızın Ermeni prensi ile evlenmesine olumlu olarak karşılık verilir. Fakat düğüne gelen Ermenilerin içki içmeleri geleneklerinden olduğundan beraberlerinde çokca içki getirmeleri kendilerine duyurulur. Ermeniler bu istekleri kabul ederek, yanlarına çokca içki alıp Türkmen Aşireti'nin yanına gelirler. Sofralar kurulacak Ermeniler getirdikleri içkileri bol bol içerek sarhoş olacaklardır. Onların daha çok sarhoş olmaları için güzel Türkmen kızı misafirlere kendi eli ile içkiler dağıtmış ve onlara güven vermeye çalışmıştır. Türkmenler Müslüman Dini'nin gereği içki içmediklerinden kendilerini kuvvetli tutmuşlardır..

Düğünün bitmesine yakın hazırlanan plan gereğince Türkmenler Ermenilerin hemen hepsini orada kılıçtan geçirmişlerdir. Sonunda onların elbiselerini giyerek güya geli-

ni Ermeni Kralının bulunduğu yere götürmek üzere bir düğün alayı düzenlemişlerdir. Alay; Çaldağı'ndan aşağıya Adana'ya doğru inmeye başlamıştı. Adana'nın Ermeni'lerin oturdukları bölümdaki Ermeniler, gelen kalabalığı gelin alayı sanarak bunları karşılamaya Çaldağı eteklerine doğru inmeye başlamışlardır.

Bugün yine aynı adla anılan Adana ile Çaldağı arasındaki «KÂFİR KIRAN» denilen yerde, gelen Ermeniler de Aşireti'nin yiğitleri tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Türkmenler sırtlarına ziyafette öldürdükleri Ermenilerin elbiselerini giydikleri için tanınmadan kolaylıkla Adana'ya girmiş, kenti tümü ile ellerine geçirmişlerdir. Aşiretin reisi RAMAZAN BEY'i hemen yüksekçe bir yere çıkararak ezan okutmuş ve bütün aşiret namaz kılmıştır. Böylece güzel Adana'nın Türklerin eline geçmesi dolayısı ile Tanrıya şükranlarını ve şehitler için dualarını sunmuşlardır.

Bölgede Ermenilerin büyük kentlerinden biri olan Tarsus'tan bir kuvvet gönderilmesini önlemek için Türkmenler yeni bir plan hazırlamışlardır. Siğir ve mandaların boynuzlarına çıralar bağlayarak Adana'nın kuzey doğusundaki «MENEKŞE KAŞI» denilen yerden Tarsus'a doğru yola çıkarmışlardır. Gece karanlığında başlarındaki çıraların ışıkları ile sallana sallana yürüyen bu alev selini karşıdan gören Tarsus Ermenileri; üzerlerine, büyük bir ordunun görülmedik bir biçimde geldiğini sanarak şaşkına dönmüşlerdir. Ne yapacaklarını bilemeyerek teslim olmak zorunda kalmışlar, Tarsus ve yöresi de kolayca Türkmenler'in eline geçmiştir. Böylece Ermeni devleti tümü ile silinmiş bölge Türkmenlerin eline geçmiştir. (6)

(6) Bu destan Sayın Celal ve Kâzım Ramazanoğulları'nın arşivinden alınmıştır. Destanın, «Adana Destanı» olarak yazan Bakı Tonguç Arı tarafından Adana'nın Kesmeburun köyünden 90 yaşlarında Osmanoğlu Hacı Süleyman Ağa'dan 1940 yılında konuşturularak saptandığı— yazılıdır.

Destanın, gerçeğe dayanan pekçok noktaları bulunmaktadır. Burada Türkmenlerin düğüne gelecek Ermeni davetlilerin içkilerini beraberlerinde getirmelerini koşul olarak ileri sürmeleri her ne kadar Türklerin konukseverliğine aykırı gibi görünmekte ise de; Müslüman olan bu halkın dinlerine göre içki kullanmaları yasak olduğundan bu isteklerin Ermenilerce uygun ve doğal karşılanacağı düşünülebilir.

Destanda ki; Türkmenler Adana'ya girince Ramazanoğlu'nun ezan okutarak dua etmesi konusuna gelince: kuşku yoktur ki o güne kadar Adana'da henüz bir cami yapılmamıştı. Ancak bu olay üzerine orada bir kilisenin hemen cami haline getirildiği kanısına varılmaktadır. Nitekin Evliya Çelebi bu caminin evvelce kilise olduğunu ve «Tarz-ı Kadim toprak örtülü» bulunduğunu yazmaktadır. (7)

Bu destanın benzerleri; Osmanoğulları'nın kuruluşunda olduğu gibi öteki Türk Boyları'nın Anadolu'ya yerleşmeleri sıralarındaki anlatılanlara çok benzemekte ve olayların biçimi hemen hemen aynı kaynaktan çıktığını anımsatmaktadır. Böylece; Anadolu'ya gelen Müslüman Türkler'in aynı kültür ve geleneklere dayandığı anlaşılmakta.

Doğal zenginliği kadar kültür ve uygarlık bakımından da üstün bir değer taşıyan Adana kenti; Osmanlı Beyliği'nin ilk döneminde de her bakımdan önde gelen bir kent olarak yer almıştır. Bazı kaynaklar; Osmanlı Devleti'nin kurucusu Sultan Osman'ın eşi «MAL HATUN»un (Sultan Orhan'ın annesi ve daha sonraki Osmanlı padişahlarının büyük anneleri) babası Şeyh EDEBÂLÎ'nin Adana'lı olduğunu birçok kaynaklara dayanarak kabul etmekte ve yazmaktadırlar. (8)

(7) Niyazi Ramazanoğulları bu camii Ramazanoğulları Beylerinden Halil Bey tarafından H. 906, M. 1500 yıllarında yaptırıldığını ileri sürmektedir. Evliya Çelebi'de bu camiden söz etmektedir.

(8) Tarih-i Ebül Faruk. Ömer Faruk. İstanbul, 1909 (H. 1325) Cilt, 1 s. 26

Tarih-i Ebül Faruk adlı yapıtın verdiği bilgiye göre «Şeyh Edebalı'nın aslı «Şeyh Adanalı Ali» dir. Bu sözcükler sonraları halk dilinde kısaltılarak «Adanalı» olarak değişmiş ve Şeyh'e ad olmuştur. (9)

Adana sözcüğü Osmanlıcada «ADNA» olarak kısaltılarak da yazıldığında devlet kayıtlarında yine büyük ve önemli bir Osmanlı kenti olan «Edirne» ile karıştırıldığı görülmüştür. Bunun için bu kentin adı Osmanlıların son dönemlerinde «ATANA» olarak yazılmaya başlanmıştır. Fakat Cumhuriyet döneminde 3 kasım 1928 de yeni Alfabe'nin kabulünden sonra yeni imlâ koşullarına göre «ADANA» olarak yer almıştır.

(9) Kamus-ül-Âlâm, Şemsettin Sami, İstanbul, 1888 (. 1306) Cilt, II s. 817 «Şeyh Edebalı'nın Karaman'da doğduğunu, sonradan Şam'a giderek öğrenimini orada tamamladığını ve memleketine dönünce Osman Bey'in adını duyarak Bilecik'te yerleştiğini yazmaktadır. Kendisinin öğrenim için Şam'a gitmiş olması bize Adana ile ilgili olduğunu göstermektedir.

RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN BAZI DÜŞÜNCELER

1 — Yönetim Özellikleri

Ramazanoğulları tarihte bir devletten daha çok bir beylik olarak görülmektedir. Bunlar; ilkönce Mısır Memlûk Devletine, daha sonraları da Osmanlı Devletine bağlı olarak «yarı bağımsız» bir durumda yaşamışlardır.

«Ramazanoğulları Beyliği» adı ile kurulan bu devlet tarihsel yaşantısı, büyümesi, kültürel, askerlik, ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmesi bakımından çağdaşları arasında önemli bir varlık olarak görülmektedir.

Bunların Adana bölgesine geldikleri ve ilk yerleştikleri tarih hakkında açık ve kesin bir bilgi edinilmemiştir. Bu Beyliğin tarihsel gelişimini açıklamadan önce başlangıçları hakkında çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgileri sıralamak yerinde olacaktır.

Ramazanoğulları Hanedanı ve bu Hanedanın yönetimindeki toplumun tarihsel seyri hakkında özel olarak yazılmış bir yapıt yoktur. Bunlar hakkındaki bilgi; bazı tarih yazarlarının kayıtlarına ve gezginlerin görgülerine dayanmaktadır. Bir bütün olarak sıralanmış bilgi yerine bu yapıtlardaki ya-

zılar parça parça ve çoğu birbirini tutmayan, çelişkilerle dolu bir şekildedir.

Bu Beyliğin ayrı bir para bastırmadığı anlaşılmaktadır. Adana, Tarsus ve bölgedeki daha bazı kentlerde görülen Ramazanoğulları'na ait câmî, türbe, imarethane (Aş Evi), medrese ve benzeri yapıtlardaki yazıtlarda ailelerinden pek azının adlarına rastlanmaktadır.

Bunlar; Erkin bir devlet olamamışlar, başa geçenlerin aynı soydan gelmesini izlemek suretiyle başlangıçta Mısır Memlûk Devleti'ni, daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde yarı bağımsız bir tutumda kalmışlardır⁽¹⁰⁾.

Aşık Paşa Zade; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XV. ci yüzyılın başlarına kadar hazırladığı «Tevarih-i Âl-i Osman» adlı yapıtında, Beyliğe adı verilen «RAMAZAN BEY»in «YÜREĞİR» adlı bir aşiret başkanının oğlu olduğunu söyler. Osmanlıların da atası olan «SÜLEYMAN ŞAH»ın; Fırat kıyısında Câber de boğulmasından sonra yanındaki Oğuz Boylarının dağıldıklarını, YÜREĞİRLİLER'İN ÜÇ-OK'un oğlu VARSAK, KUSUN, KARAIŞA, ÖZER, GÜNDÜZ ve KUŞDEMİR olmak üzere altı kişilik Beylik kafilesinin Çukurova bölgesine geldiklerini; YÜREĞİR Beyin bunlara baş olduğunu; bölgeye egemen olan Ermeni Kralı'ndan MİS kentini aldıklarını, YÜREĞİR'in ölümünden sonra oğlu «RAMAZAN»ın yerine geçerek diğer beylere yazlık ve kışlıklar gösterdiğini; Ramazan Bey'in ölümünden sonra da yerine oğlu «İBRAHİM BEY»in geçtiğini konu etmektedir⁽¹¹⁾.

Aşık Paşa'nın toplam olarak iki sayfada verdiği bu kısa bilginin sonunda «...Osmanlı Hükümdarı Sultan II. ci Beyazıt Han; KARAMAN VİLAYETİ'ni aldığı sıralarda Çukurova bölgesinin zengin toprakları olduğunu, fakat Mısır Kö-

(10) Niyazi Ramazanoğulları'nın notlarından.

(11) Aşık Paşazade Tarihi. Aşık Paşazade. İstanbul, 1913 (H. 1332) s. 216 ve 225-227.

lemen Sultanları'nın bu bölgeyi harap ederek halkını fakir bıraktığını; onları kurtarmak amacı ile gönderdiği Osmanlı Ordusu'nun (Hicri 890) 1485'de Çukurova'nın önemli bir bölümünü zapt ettiğini» açıklamaktadır.

Gelibolulu Âli Efendi'nin, (yazılmasını 1597'de tamamladığı ve 1860'da basılan dört ciltlik) Künh-ül Ahbâr adlı tarihinin son bölümünde Ramazanoğulları hakkında pek kısa bilgi verilmektedir. «...bu zümrenin evveli Türkmen Ramazanoğlu Ahmet Bey'dir. Ezene, Sis, Ayas nahiyelerine hükmedip (Hicrî 789) da 1387 tarihinden biraz önce vilâyetin valisi (Bey'i) oldular.» demektedir. Fakat bunların Çukurovaya ne zaman ve nasıl geldikleri hakkında bilgi vermemektedir⁽¹²⁾

«Karamanî» diye anılan Şamlı Eb-ül abbas Ahmet'in 1599 da yazdığı (Ahbâr-ül Düvel ve Âsar-ül üvel) adlı kitabında; Ramazanoğulları'nın Türkmen) taifesinden olduğunu, Rûm memleketinin bir kısım yerlerini ele geçirdiklerini, bunların en önemlisinin Ramazanoğlu Ahmet Bey'in 1387 den önce Emirlik'e geçtiğini söylemekle yetinmekte ve başkaca bilgi vermemektedir.⁽¹³⁾

Hammer tarihi'nde bu Beylik hakkında parçalar halinde kısa kısa bilgiye rastlanmaktadır. Hammer; «henüz mevcudiyetleri Avrupa müverrihlerince tamamen bilinmemektedir.» dedikten sonra bunlar'ın «ÜÇ-OK'lar»dan olduklarını yazmaktadır. Hammer ayrıca «Oğuzlar'ın Kayı Ailesi soyundan KAYA ALP'in oğlu SÜLEYMAN ŞAH'ın Horasan'da otururken Cengiz'in önünden batıya doğru çekildiklerini, bunların «50.000» kişi olduklarını, Câber Kalesi civarında nehri geçerken Süleyman Şah'ın boğulması üzerine bugün «Türk Mezarı» denilen yere gömüldüğünü, emrindeki

(12) Künh-ül Ahbâr (Âlî Tarihi). Gelibolulu Âlî. İstanbul. 1860 (H. 1277) Rûkn-ü Salis, s. 56-62

(13) Ahbâr-al Düvel ve Âsar-al Üvel. Karamanî Şamlı Abbas Ahmed. 1599 (H. 1008) de yayınlanmıştır.

Türkmenlerin bir bölümünün Suriye'ye doğru indiğini ve orada bulunan vahşi aşiretlerle birlikte yazın dağlarda kışın ovalarda göçebe halinde yaşadıklarını, Çukurova'ya gelenlerin hayvanlarını otlatmak için Ermeniler'den Misis, Adana ve Tarsus ovalarını otlak olarak alan Yüreğirlerin Çal Tepeleri'ni merkez yaparak Seyhan ve Ceyhan arasındaki ovaya kendi adlarını verdiklerini» açıklamaktadır.

«Hanedanın Hicrî 780 (Milâdî 1378 de) Kurularak Hicrî 970 (Milâdî 1562) de sonbulduğunu; Sekiz Hükümdarın geldiğini; Ramazanoğlu AHMET BEY'in Adana, Sıs, Ayas, ve Kayas taraflarında egemen olduğunu, daha sonra oğlu İbrahim'in ve sonra da Mahmut'un yerine geçtiğini, sonunda Osmanlı Hükümdarı Sultan Beyazıt'a bağlandığını ve son hükümdarının PİRİ PAŞA olduğunu» yazar⁽¹⁴⁾.

«Müneccim Başı» ya'da «Sehaif-ül Ahbar» adı ile bilinen ve üç ciltten oluşan yapıtta bu Beylik hakkında yine kısa bilgi verilmektedir. «Türkmen Tarifesinden Ramazanoğlu Ahmet Bey'in (Hicrî 780) 1378 de baş çekerek Adana'yı zapt ettiğini, bunlardan yedi kişinin Beylik yaptığını, Mısırlılar'la bazen iyi, bazen savaş halinde olduklarını, sonraları Osmanlı Devleti'ne bağlandıklarını» yazar. Fakat nereden ve nasıl geldikleri hakkında bilgi vermemiştir.⁽¹⁵⁾

Solakzade Tarihi; «...Cengiz saldırısında batıya ve Anadolu'ya gelen Süleyman Şah'ın; Câber Kalesi civarında boğulması üzerine yanındaki Beylerden bir kısmının YÜREGİR idaresinde Çukurovaya gittiklerini ve Ermeniler'den buraları aldıklarını, onun oğlu Ramazan Bey'in Adana'yı merkez yaparak diğer Beyleri kendine bağladığını, Mısır Sultanlarının bunları kendi egemenliklerine alarak onlara çok zulüm

(14) Devlet-i Osmaniye Tarihi (Hammer Tarihi). Çeviren: Mehmed Ata. İstanbul, 1917 (H. 1336) Cilt I, s. 75-76; Cilt IV, s. 333

(15) Sehaif-ül Ahbar (Müneccimbaşı Tarihi) Çeviren: Ahmed Nedim. İstanbul, 1729 (H. 1142) Cilt III, s. 171

ettiklerini, kardeşler arasındaki Beylik kavgasından faydalanarak, istediklerini Beyli'ğe geçirdiklerinden rüşvet aldıklarını, sonunda Osmanlı Hükümdârı'nın fermanı ile KARA-GÖZ PAŞA'nın buraları ele geçirdiğini» yazmaktadır.⁽¹⁶⁾

Tarih-i Nişancı Mehmet Paşa adlı yapıtta da çok kısa olarak bilgi verilmekte ve buna göre; «...BOZ-OKLU derler bir Ulu Han var idi. Onun yedi oğlu var idi. Onlar Çukruova tarafında yerleştiler. BOZ-OKLU vefat etti. Büyük oğlu YÜREGİR hepsine baş oldu. Adana, Tarsus ve Sıs Kalelerini aldı. O da vefat edince yerine oğlu RAMAZAN BEY geçti.» demekle yetinmektedir⁽¹⁷⁾.

«Kamus'ül Âlâm»da ise; bunlara «Devlet-i Ramazaniye» denilmektedir. «Osmanlı Devleti'nin ilk çıkışı sırasında Adana, Tarsus ve Mis yöresinde hükümet sürdüklerini ve küçük bir devlet olduğunu; kurucusunun ERTUĞRUL GAZİ'nin babası Süleyman Şah'ın maiyetinde bulunmuş olan Türkmen Başkanları'dan Yüreğir Bey'in oğlu Ramazan Bey'in olduğunu; Ramazan Bey'in Adana dağlarında aşiretlerle birlikte koyunlarını otlatırken zamanla kuvvetlendiğini ve bir hükümet kurduğunu; bu devletin (hicrî 780-970) 1378-1562 arasında yüzdoksan yıl yaşadığını ve yedi kişinin Bey olarak yer aldığını; bunlardan ilk üçünün Mısır'daki Memlûk Devleti ile ilgi kurduğunu; ve onlara bağlı olduğunu; Halil Bey zamanında Osmanlı Devleti'nin yönetimine girdiklerini» yazmaktadır⁽¹⁸⁾.

(16) Solakzade Tarihi. Mehmed Hemdemî. İstanbul, (H. 1298) 1880 s. 295-296

(17) Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa. İstanbul, (H. 1290) 1873

(18) Kamus-ül-Âlâm. Şemsettin Samî, İstanbul, (H. 1306) 1888, Cilt III, s. 2299-2300

«Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası»'da oldukça bilgi verilmektedir.⁽¹⁹⁾ Bu mecmuadaki yazıda «... Osman Bey'in pederi Ertuğrul Gazi ile Orta Asya'dan gelerek Adana'da yerleşen Türkmenler'den BOZ-OKLU Han'ın kabilesi evladından YÜREĞİR'in oğlu Ramazan tarafından» kurulduğunu açıklamaktadır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu'nun «Anadolu Beylikleri» adlı yapıtında oldukça geniş bilgi bulunmaktadır.⁽²⁰⁾ Uzunçarşılıoğlu verdiği bilgide «...bunların aslının Oğuzların ÜÇ-OKLU Türkmen kolundan olduğunu, tarihte ilk kez (hicri 754) 1353 de adlarını rastlandığını, on beş kişinin beylik yaptığını» yazmaktadır. Sonunda »Ramazanoğullarının tarihi henüz aydınlanmamıştır.» demektedir.

«İslâm Ansiklopedisi» de yukarıda adları yazılı yapıtların verdiği bilgiyi kuvvetlendirmektedir. Bunların «Moğol İstilâsı'nın önünden çekilen ÜÇ-OKLU'lardan kalabalık bir Türkmen Boyu'ndan geldiğini, Anadolu'da da; Moğollara Orta Asya'da olduğu gibi boyun eğmediklerini, Suriye'ye doğru inerek Çukurova'da egemen olduklarını» yazmaktadır. Adı geçen ansiklopedi devam ederek «İskenderun-Mersin arasındaki bölgede yerleşen Türk Halkı'nın esasını; ÜÇ-OKLU'ların başlıca boyları olan YÜREĞİR, Kınık, Bayındır, Salur, İğdir gibi boylardan meydana geldiğini; bunlardan YÜREĞİRLER'in Ceyhan - Seyhan arasına yerleşerek buraya YÜREĞİL» adını verdiklerini, Ramazanoğullarının bunlardan geldiğini» açıklamaktadır⁽²¹⁾.

Bir çoğunu bu günkü dilimize göre sadeleştirerek koyduğumuz bu yapıtlardaki bilgiler hemen hemen birbirlerini

(19) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. 1908 (H. 1326) «Ramazanoğulları», Başlıklı yazı Mehmed Nuzhet, s. 769

(20) Anadolu Beylikleri. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937. s. 46

(21) İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1964, Cilt IV. s. 612

tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Ancak bazıları, isimler üzerinde ufak tefeke ayrılıklar göstermektedir. Fakat verdikleri bilgide birlik olarak hareket ettikleri, yazarların birbirlerinden faydalandıkları ve aynı şeyleri tekrarladıkları açıkça anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı kaynaklarının Ramazanoğullarının başlangıçları hakkında şu noktalarda birleştikleri görülmektedir:

1 — Ramazanoğulları, Oğuzların ÜÇ-OK kolundandır. Bunlara; «İmân sahibi» ya da «Müslüman olmuş Türkler» anlamına Türkmen de denilmektedir.

2 — Anayurtları olan Orta Asya'nın Horasan Bölgesinden, Moğollara boyun eğmedikleri ve onlara karşı bağımsızlıklarından hiçbir ödün vermedikleri için elli bin kişi (ya da kırk bin çad—ır halkı) olarak birçok Türk Boyları ile birlikte Anadolu'ya gelmişlerdir.

3 — Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken Caber Kalesi önünde boğulmasıyla ilkönce Ertuğrul Bey ile birlikte Anadolu içlerine doğru yol almışlar, az sonra yine onun izniyle kendilerine ayrı bir yurt aramak üzere onlardan ayrılarak Çukurova'ya doğru inmişlerdir.

4 — Son yıllarını yaşayan Anadolu Selçuk Devleti; bunları, (Alâed-din Keykubat döneminde) sınırları korumak üzere güney bölgesine yerleştirmiştir. Nitekim Selçuklular; bunlardan Ertuğrul Gazi'yi de Batı Anadolu'da Bizans'a karşı sınır bekçisi olarak Söğüt-Domaniç yaylasına göndermişti.

5 — Bu Türkmenler ilkönce Adana'nın doğusundaki «Çaldağ» bölgesine yerleşmişlerdir. Ermeni Krallığı'na ait olan bu topraklara yerleştikten sonra ilkönce kiralıyarak oturdukları bu yerleri adı geçen krallığın elinden tümü ile alarak merkezi Adana olmak üzere RAMAZANOĞULLARI BİRLİĞİ'ni kurmuşlardır.

6 — Ramazanoğulları'nı oluşturan Türkmenler'in Çukurova'da görülmeleri, XIV cü yüzyılın ikinci yarısı başlarında, 1353'de başlamıştır. Bir süre sonra 1378'de RAMAZANOĞULLARI DEVLETİ kurulmuştur. Bundan az önce, yine Oğuzlardan olan BOZ-OK Boyu'ndan bir bölüm Maraş-Elbistan bölgesinde 1337'de Dulkadiroğulları Beyliğini meydana getirmiştir.

7 — O yıllarda Mısır'da, Kahire merkez olmak üzere süre gelmekte olan «Memlûk Devleti» egemen bulunmakta idi. Hicaz, Suriye Bölgesi de onların etkisinde bulunuyordu. Memlûk'ler; Suriye'nin kuzeyindeki Çukurova bölgesindeki sınırdaki böyle cesur bir Türkmen Beyliği'nin bulunmasını kendileri için iyi bir tedbir görmekle beraber, bunların fazla güçlenmesini de arzu etmemekte idiler. Onun için Ramazanoğulları Çukurova Bölgesi'ne yerleştikten ve Ermeniler'den çevreyi tümü ile aldıktan sonra Mısırlılar'la ilkönce anlaşmamışlar, çeşitli zamanlarda onlarla savaşmışlar ya da onlara karşı gelenlerle bir olmuşlardı. Fakat o dönemde Ön-Asya'nın en zengin, en kuvvetli bir devleti olan Mısır Memlûkleri'ne tek başlarına hatta çevredeki öteki Türkmen Beylikleri ile karşı gelemeyeceklerini anlayınca, onlarla hoş geçinme yollarını da denemişler ve uzun süre bağlı kalarak yarı bağımsız bir devlet olarak yaşamışlardır.

8 — YÜREĞİR BEY'in yönetiminde Çukurovaya yerleşen Türkmen Boyları'ndan daha bazı aşiretler vardı. Kurşun, Varsak, Karaisa, Özer, Gündüz ve Kuşdemir gibi ÜÇ-OK'ların ileri gelenlerinin emirleri altındaki bu aşiretler, ilkönce YÜREĞİR ve RAMAZAN Beyler'in emrinde onlara bağlı kalmışlardı. Daha sonraları onlardan ayrılmak istemişler ve bazı ayaklanmalara, bölgenin karışmasına neden olmuşlardı. Fakat bu aşiretler hiçbir zaman bölgede RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ'nden üstün olamamış ve tam bir beylik kuramamışlardı.

Böylece; Ramazanoğulları'nın Çukurova'ya yerleşmeleri belirtmeye çalışılmıştır. Şimdi bu beyliğin; tarihin seyri içindeki gelişmesini, ekonomik, sosyal ve uygarlık alanlardaki değerini belirtmek konusunu yine çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre değerlendirmek gerekmektedir.

2 RAMAZANOĞULLARI TOPLUMUNUN NİTELİKLERİ

Ramazanoğulları sülalesinin yönettiği Çukurovadaki bu Türkmen Topluluğu'na bazı tarihler «Devlet» olarak işaret etmektedir. Fakat birçok kaynaklar da «Emirlik», «Beylik» ünvanlarını kullanmaktadır. Arap Tarihleri «Melik» ya da «Emir» ünvanından gelen ve yine Emirlik, Beylik anlamına «EMARET» olarak adlandırmaktadır.

İlkönce bu sözcüklerin anlamları üzerinde durarak bu topluma en doğru olarak hangi ünvanın verilmesi gerektiğini bulmalıdır. Devlet; kendi kanunları ile hüküm ve idare olunan, bağımsız ülke sahibi bir varlıktır. Belirli bir toprakta yerleşmiş halkın bağımsız olarak yönetilmesi ile oluşur. Bunu daha açıklamak gerekirse; belirli bir toprağı olan organize edilmiş bir biçimde yönetilen, yurt dışı hiçbir kontrole bağlı olmayan, komşuları ve benzerleri tarafından siyasal ve toprak bütünlüğü kabul edilen erkin bir toplumun gösterdiği varlıktır. Elbette ki; milletin sembolü olan bir bayrağı olacak ve özellikle ekonomik bağımsızlığı ön koşul olarak bulunacak, kendi toplumu için özel para basabilecektir.

Bundan daha küçük toplumlar «Beylik» ve eş anlama gelen «Emirlik» ünvanı ile yönetilirler. Bu da bir kavmin ya da memleketin, yönetimine verilen ad ile anılır. Bu toplum çok kalabalık değildir. Toprakları da henüz genişlememiştir. Bu tür yönetimlere daha çok orta çağlarda rastlanmaktadır. Osmanlılar'ın 1299'da kurduğu yönetimin adına «Bey-

lik» denildiği gibi, başındakilere de «Osman Bey, Orhan Bey, Murat Bey ve Bayazıt Bey» deniliyordu. Bunlara; Yıl dırım'ın oğullarında olduğu gibi «Çelebi» ya da «Emir» de denilmişti. «Yıldırım Bayazıt»'ın oğulları'ndan Süleyman Çelebi (I ci Süleyman diye de anılmaktadır.) bastırıldığı paralarda «Emîr» ünvanını kullanmıştı. Fakat Osmanoğulları büyüyünce bu ünvanı yeter görmeyerek «Sultan» ya da «Padişah» ünvanlarını almışlardı.

Emaret ünvanı da Emîr'den, Emîrlikten gelmekte ve Beylik'in hal ve niteliklerini taşımaktadır. Bu da «Beylik, Prenslük» demektir. Şimdi Ramazanoğulları hakkında çeşitli kaynakların kullandıkları ünvanlara bir göz atmak yerinde olacaktır.

Gelibolulu Ali; Kühn-ül Ahbâr da «...hükmedip Hicri 780 tarihinden (miladi 1378) mukaddemce Vâli-i Vilâyet oldular.» demektedir ve Ramazanoğulları kuşağından gelerek başa geçenleri «Bey» diye adlandırmaktadır.

«Karamanî», adı ile tanınan Şamlı Ahmet Abbas ise 1599'da yazdığı yapıtında «Yüksek karakterli Ramazanoğlu Devleti» diye konu etmektedir⁽²²⁾. Fakat biraz ileride; «en nüfuzlusu Ramazanoğlu Ahmet Bey'dir. Kendisi, 1387 yılından evvel Emîr olmuştur.» demekle, devletin başına geçen kişiyi «Bey» olarak göstermektedir.

Mustafa Nuri Paşa, «Netayic-ül Vukûât» adlı yapıtında; «...İsfendiyar, Ramazan ve Dülkadiroğulları Kastomonu, Adana ve Maraş taraflarında İstiklâllerini ilân eyledikleri gibi Gazi Osman dahi Hicri 699 tarihinde adına hutbe okutarak İstiklâl mertebesine ermişti.» sözlerini yazmaktadır.

(22) Ahbar-al Düvel ve Asâr-al Üvel. Karamanî Şamlı Abbas Ahmed. 1599 (H. 1008) de yayınlanmıştır. Bu yapıttaki anlatıma «Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış» adlı yayınında Kasım Ener de aynen yer vermektedir.

Bu kaynak Ramazanoğulları Beyliği'nin kuruluşunu 1282 tarihine (Hicri 681) vardiirmektedir.

«Müneccim Başî Tarihi» denilen «Sehâif-ül Ahbar» adlı yapıtta; «...Türkmen taifesinden Adana'da hükümet eyleyen Ramazanoğulları'ndan...» diye konu etmektedir.

«Solakzade Tarihi» de bunlara «Bey» demektedir.

Eviya Çelebi; «Türkmen Beyi Ramazanoğlu'nun İstiklâli devrinde» sözleri ile onları bağımsız olarak göstermektedir. «Cumhuriyetin 50. yılında Adana adlı yapıt; başta bulunanları bu kaynaklara uyarak «Bey» olarak adlandırmaktadır.

Charles Texiér; Küçük Asya (cilt 3) adlı yapıtında «Ramazanoğulları'nın İstiklâli devrinde» sözleriyle, bu toplumdaki bağımsız gibi konu etmektedir.

Hayat Ansiklopedisi ile Meydan Larousse «Bir Türk Beyliği, prensliği olarak» göstermektedirler.

Bütün bu açıklamalar sonunda; Ramazanoğulları; her ne kadar kuruluş olarak Çukurova'da belirli bir toprağa sahip, toplumun yönetiminde düzenli bir hükümet kuruluşu ve komşuları ile ilişkileri kurmuş bir topluluk ise de devlet olabilmeyen en önemli koşullarından yoksun görülmektedir. Bu koşul «para bastırmak, yurt dışı hiç bir kontrolle bağılı olmak ve erkinliğe sahip bulunmak daha açık bir deyimle, «başka bir devletin baskı ve yasağı altında kalmamak» olduğuna göre, Ramazanoğullarına tam bağımsız ve bir devlet diyebilmek önemli bir eleştiri konusudur.

3 — RAMAZANOĞULLARI'NIN SİYASAL VE ASKERLİK DURUMU

Kuruluştan başlayarak 1510 yılına kadar Mısır Memlûk Devleti'ne, 1510'dan başlayarak 1608 tarihine kadar da Osmanlı Devleti'ne bağılı olarak gördüğümüz bu Beylik, ben-

zeri Beyliklerin çoğunda olduğu gibi sülale izlemiştir. Bu duruma göre devletin yönetimi; «Bey» ünvanı ile oğullarına ya da kardeşlerine geçmiştir. Beylerin bu yere getirilmesi bağlı oldukları Mısır Kölemenleri'nin daha sonra da Osmanlı Devletinin sultanları tarafından gönderilen fermanla onaylanmıştır. Ayrıca sultanın; Beylere «Hil'at» gönderdiği de görülmüştür.

Osmanlı Dönemi'nde de (1510 - 1608) arasında bunlar «Eyalet Bey'i» olarak işlem görmüş fakat yine sülale izlemiştir. 1608 tarihinde aynı sülaleden «Pirî Mansur Bey»'in, kendi isteği ile bu makamdan çekilmesi üzerine Adana Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletleri gibi tayin edilen valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Ramazanoğulları Beyliği makamına, bazı kaynaklara göre 22, bazı kaynaklara göre de 16 kişinin geçtiği görülmektedir.

Beylik için kardeşler arasında özellikle Mısır Memlûklerinin kıskırtmaları sonunda meydana gelen iç savaşlarda memleket bazı kere ikiye bölünerek ayrı ayrı beyler tarafından yönetilmiştir. Bu dönem Ramazanoğulları'nın «Fetret Devri» olarak bilinir. Bu süre içinde, Beyliği kimin elde ettiği ve yönettiği kesin olarak bilinemediğinden, kaynakların gösterdikleri Beylerin sayısı değişmektedir.

Ramazanoğulları'nın siyasal, askerlik, ekonomik ve uygarlık durumlarını daha açık anlayabilmek için, her Bey'in dönemi hakkında daha geniş bilgi verilmekle konuya açıklık kazandırılmış olacaktır.

4 — Yüreğir Bey ve İlk Kuruluş :

Ramazanoğulları Toplumu'na adını veren Ramazan Bey, yukarıda açıklandığı gibi Yüreğir Bey'in oğuldur.

Yüreğir Bey Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in babası olan Ertuğrul Gazi ile birlikte ve Süleyman Şah'ın emrinde Osta Asya'dan Anadolu'ya gelen aşiretlerden idi. Caber Kalesi yakınlarında Süleyman Şah'ın Fırat'ta boğulması üzerine, kendilerine uygun bir yurt aramakta olan bu toplum; Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılmış ve ayrı ayrı adlarla beylikler, devletler meydana getirmişlerdir.

Bunlardan Boz-Oklar Elbistan yöresinde Dulkadiroğulları (1337 - 1522) Devletini kurmuşlardır.

Kısa bir süre sonra yine aynı soydan ve ÜÇ-OKLAR'dan Yüreğir ile birlikte Kusun, Varsak, Karaişa, Özer, Gündüz ve Kuştimur adlı Beylerin yönetimindeki Kınık, Bayındır ve İğdir gibi boyarla Çukurova'ya gelerek yerleşmişlerdir. Bunlar henüz aşiret halinde bulunuyorlardı. Bu beyler aşiretin başında ÜÇ-OK Beyi Yüreğir'i getirdiler⁽²³⁾. Bunların kışlakları Adana güneyinde Seyhan Ceyhan arasındaki yörede bulunuyordu. Buraya «Yüreğir» adı verilmişti. Kınık Boy'u Ceyhan-Osmaniye arasına yerleşerek bölgeye «Kınık» adını vermiş ve yurt edinmişti.

Yüreğir ölünce yerine oğlu Ramazan Bey'in geçtiğini bütün kaynaklar açıklamaktadır. Bazı kaynaklar Yüreğir'e «KERKÜT» adını vermekte ve ölünce Adana'da Ulu Cami'ye gömüldüğünü bildirmektedir⁽²⁴⁾.

(23) Ramazanoğulları. Kevser Göçen. İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Tarih Bölümü. Basılmamış Lisans Tezi. 1941 - 1942

(24) Celâl ve Kâzım Ramazanoğulları'nın Arşivindeki Notlarından.

III

RAMAZANOĞULLARI BEYLERİ

A — Beylik Yapanların Adları :

Yukarıda açıklandığı üzere Kayılar'ın ÜÇ-OKLAR Boyu'ndan bu Türkmenler, Yüreğir Bey'in yönetiminde Çukurova'ya gelerek yerleşmişlerdi. Fakat Yüreğir Bey; Kurucu olarak bu devlete adı verilen Bey olarak sayılmamaktadır.

Bu durum Osmanlılar'da da görülmektedir. Osmanlı toplumunun aslını Kayılar'ın oluşturan öteki bölümü «Caber Kalesi» önünden alarak Batı Anadolu'ya, Bilecik yöresine getirerek yerleştiren baş, Ertuğrul Bey olduğu halde Belik Oğlu'nun adıyla kurulmuştu.

Osmanlı Padişahları'nın atası olan Ertuğrul Bey, Padişahlar arasında nasıl sayılmıyorsa; Yüreğir Bey de Ramazanoğulları'nın Beyleri arasında alınmamıştır.

Geriye kalan «8» Bey'in adlarına, elde edebildiğimiz bazı kaynakların pek azında rastlanmaktadır. Fakat bunların da Beylik yaptıkları süre ile yaptıkları işler belirgin değildir. Bazıları hakkında ileri sürülen tarihler bizi aydınlığa kavuşturmamış olduğu gibi, bunların birbirini tutmadığı ve çelişki içinde olduğu görülmüştür.

Bu sekiz Bey'den «Ali, Eylûk, Dündar, Hasan, Gâzi ve Ömer Bey'ler» olmak üzere altısının adları; birinci Mehmet Bey ile Aslan Dâvût Bey arasındaki çok kısa bir süre içinde geçmektedir.

Vardığımız kaniya göre bu altı Bey; çok kısa süre içinde amca, kardeş ve yeğenler olarak Mısır Kölemenleri'nin tayin ettikleri (meşrû görülmesi gereken) Bey'i tanımamışlardır. Çok dar bölgeyi ellerinde tutarak kendi Beyliklerini ileri sürmüşlerdir. Mısır Kölemen Devleti gereğinde para ya da başka bir kuvvet karşısında meşrû olan Ramazanoğulları Beyi'ni değiştirmiş ve yerine aynı sülâleden bir başkasını geçirmiştir. O zaman bu süre içinde Ramazanoğulları Beylik'i ülkesinde bazı kez iki-üç Bey'in egemen olduğu ve adı geçtiği görülmektedir. Bunların arasında en çok adı geçen ve olaylara adı karışan Ömer Bey'dir. Fakat tarihsel süreci ve Osmanlılar'la yaptığı savaşın tarihi çelişkilerle doludur.

Aynı şekilde tarihi ve yaptığı işler belirtilemeyenlerden birisi de Selim Bey'dir. Bu da Mahmut Bey'in azledilmesi üzerine Beylik'e getirilmiş ve 1510 da işe başladığı halde sonucu hakkında bilgi alınmamıştır.

Mahmut Bey'in ölümü üzerine bir ara Çukurovanın bir bölümü ile Adana'da Beylik'e getirilen «Kubat Bey»'in de durumu hemen hemen aynıdır.

Ramazanoğulları Beyliği'nde kaldıkları süreler belli olan ve yaptıkları işler belirtilenlerin listesi ve haklarında elde edilen bilgi aşağıda sırası ile gösterilmiştir.

1 — Ramazan Bey	1353-1378
2 — I. İbrahim Sarım-ed din Bey	1378-1383
3 — Ahmet Şahabettin Bey	1383-1416
4 — II. İbrahim Bey	1416-1418
5 — Hamza İzzettin Bey	1418-1426
6 — I. Mehmet Bey	1427-1461
7 — Ali Bey	

8 — Eylük Bey	
9 — Dündar Bey	
10 — Hasan Bey	
11 — Gazi Bey	
12 — Ömer Bey	
13 — Arslan Davud Bey	1461-1480
14 — Halil Gıyasettin Bey	1480-1510
15 — Mahmut Paşa	1510-1517
16 — Selim Bey (Paşa)	1514-1517
17 — Kubad Paşa	1517-1517
18 — Piri Mehmet Paşa	1517-1568
19 — Derviş Paşa (Bey)	1568-1569
20 — III. İbrahim Paşa (Bey)	1569-1589
21 — II. Mehmet Paşa (Bey)	1589-1600
22 — Piri Mansur Paşa (Bey)	1600-1608

RAMAZAN BEY (1353 - 1378)

Babası Yüreğir'in ölümü ile Çukurova'daki ÜÇ-OKLU Türkmen'lerin başına oğlu Ramazan Bey gelmişti. Kendisi yönetimi ele alınca ilk iş olarak babası ile beraber bölgeye yerleşen Beylerin birliği bozmamaları için hepsine yeniden yer gösterdi. Bunlardan Kusun'a: Eserkef'i (Asarlığı) kışlak, Gülek'i, Beremedik'i: Tekfurbelli'ni yaylak vermişti. Karaisa'ya: kışlak olarak Midilli; yaylak olarak Alnaşa (Annaşa).yı göstermişti. Kustimur'a ise Tarsus: kışlak, Bulgardağı yaylak olarak gösterilmişti. Ramazan Bey ise; aşiretlerin başa geçirdikleri kişinin oğlu bulunması dolayısıyla; Adana'yı merkez yaparak yerleşmiş ve babasının yardımcısı olarak bulunmuştu. Bu duruma göre kendilerine yaylak ve kışlak gösterilen Beyler; Adana merkezindeki Bey'e bağlı bulunuyorlardı.

Kaynaklar; Ramazanoğulları'nın bölgedeki yönetiminden 1353 tarihinden başlayarak konu etmekte hemen hemen birleşmişlerdir. Bu sırada Suriye'den Malatya'ya kadar uzayan bölgede Memlûk Devleti egemen sayılıyordu. Bu bölge; Memlûklerin Hükümdarı Sultan Melik Salih (Melik Salih bin Nâsır bin Mehmet bin Kılavun) adına; Halep'te oturan Kölemen Valisi Beyboğa tarafından yönetiliyordu⁽²⁵⁾. Aynı yıllarda Sultan Melik Salih'e karşı bölgede büyük bir ayaklanma başlamıştı⁽²⁶⁾. Ayaklanma; Halep Valisi Beyboğa'nın başkanlığında idi. Hama Valisi Ahmet Sâki, Trablus Valisi «Emir Bükülmüş» de ayaklananlar arasında idi.

Dulkadiroğulları Beyliği'nin başında bulunan Zeyneddin Karaca Bey'de (1337 - 1353) Mısır Memlûkleri'ne bağlı olduğu halde Beyboğa'ya yardım ediyordu. Fakat Karaca Bey, Memlûk ordusu ile yaptığı bir savaşta yakalanarak Mısır'a götürülmüş ve idâm edilmişti. Bu geniş ayaklanmada Ramazan Bey tarafsız kalmış, Memlûkler'in düşmanları ile bir olmamıştı. Böylelikle Mısır Memlûkleri'nin düşmanları ile bir olduğu için kendisi hoş karşılanmıştı.

Memlûkler; Dulkadir Beyliği'nin topraklarını da Adana Bölgesi ile birleştirerek başına Ramazanoğlu Beyi'ni getirmişlerdi. Bu suretle 1352'de her iki beyliğin birleşmesi ile meydana gelen toplumu Ramazanoğlu Bey'i idare etmişti⁽²⁷⁾.

iki yıl sonra Ramazan Bey Mısır'a gitmiş ve Memlûk Sultanı tarafından özel bir törenle karşılanmıştı. Kendisine Sultan tarafından Hil'at giydirilerek Ramazanoğulları Beyliği Memlûk Sultanlarına bağlı bir beylik olarak tanınmış oldu. Ramazan Bey'in bu ziyaretinde Memlûk Sultanı'na ve komu-

(25) Ramazanoğulları, Kevser Göçen. İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Tarih Bölümü. Basılmamış Lisans Tezi. 1941 - 1942

(26) Anadolu Beylikleri. I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937, s. 46

(27) İslâm Ansiklopedisi. İstanbul, 1964. Cilt IX, s. 612

tanlarına «1000» at hediye ettiği ve kendisine Sultan tarafından dîrlik verilerek o bölgedeki Türkmenlerin emirliğine getirildiği çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.

Ramazan Bey; daha babasının sağlığında iken Adana ve yöresini almıştı. ÜÇ-OKLAR'ın yukarıda adları belirtilen öteki beyleri; yerleştikleri Dört Yol, Üzeyirli ve Karaisalı ile Boris taraflarında elde ettikleri gelirlerinin bir bölümünü Ramazan Bey'e gönderiyorlardı. Ramazan Bey yukarıda açıklandığı gibi Ermenilerden aldığı Adana'nın tümünü bayındır hale getirmeye çalışırken bu beylerin kendisine gönderdikleri gelirden de faydalanıyordu.

Adana, bölgenin diğer yerlerinden gelen Türkmenler'le daha kalabalık bir kent olmuştu. Ramazan Bey Adana'nın «Tepebağı» denilen yerin altındaki arazide halkın oturması için birçok ev yaptırmıştı. Bu evleri; yalnız yer ücreti alarak çadırda oturan halka dağıtmış, onların yerleşmelerini sağlamıştı⁽²⁸⁾. Ramazan Bey daha sonra bölgede dağılmış bulunan öteki Türkmen Aşiretleri'ni de toplamıştı. Bunlar Çukurovada yaylak ve kışlaklara sahip olmuş, böylece belirli bir toprakta yerleşmişlerdi. Bu aşiretlerden: Kırmızı Aşireti'ni Kozan ve Fekke dağlarına; Afşar Aşireti'ni Uzun yayla ve Rum Nahiyesi ile Maris Bölgesi'ne; Tacerli ve Carit aşiretlerini de Gaur dağı ile Ceyhan bölgesine; Hayta Oğulları'ni şimdiki Kozan'a; Karakoyunlu ve Akkoyunlu Aşiretleri'nden ötede beride dolaşanlarla Bakır Dağları'nda kalanların Boris taraflarına; Ulaşlı Aşireti'ni İslahiye-Payas arasındaki dağlara yerleştirmişti. Bu aşiretler yazın kendilerine ayrılan yaylaklara, kışın da kışlaklara göç ederek belirli bir vatan içinde oturma ve böylece göçebelikten az çok kurtulma olanağına kavuşmuşlardı. Bunlar artık kendilerine ayrılan yerde koyun, deve,

(28) Bundan tarihte sosyal meskenlerin ilk kez Ramazanoğulları Beyleri tarafından yaptırıldığı ve bu işin, Türkler tarafından ele alındığı anlaşılmaktadır.

keçi ve atlarıyla geçimlerini sağlamaya devam ederken yerleştikleri bölgede tarım ile de uğraşıyorlardı. Kendilerinin Genel Bey olarak kabul ettikleri Ramazan Bey'e belirli bir vergi de veriyorlardı. Fakat aşiret hayatını elbetteki birden bire bırakamamışlar, uzak yerlere giderek Bizans ve Ermeni köylerini yağma etmekten geri kalmamışlardı. Bu aşiretler aynı zamanda ticaretle de uğraşıyor; bu arada Amik ovası ile Halep, Kayseri ve Sivas yöresinde hayvan satın alarak Adana ve Tarsus pazarlarına götürüp satıyorlardı.

Ramazan Bey'in iyi bir düzen kurduktan sonra 1378 de ölümü üzerine yerine oğlu İbrahim Bey geçmişti.

İBRAHİM SARİMEDDİN BEY

(1378 - 1383)

Ramazan Bey'in ölümü üzerine oğlu İbrahim Bey'in başa geçtiği konusunda bütün kaynaklar birleşmektedir⁽²⁹⁾.

Arap kaynakları İbrahim Bey'e çok önem vermektedir. Ona; bölgedeki Hıristiyan toplumlarla, özellikle Ermeniler'le yaptığı savaşlar ve sağladığı barışlar dolayısı ile «DİNİN KESKİN KILICI» ya da «CELÂDETLİ ve BAHÂDIR KİŞİ» anlamına SÂRİMEDDİN ünvanını vermişlerdi.

Bir, iki kaynak; Ramazan Bey'den sonra öteki oğlu Ahmet Bey'in başa geçtiğini bildirmekte ise de bunun doğru olmadığı olaylardan anlaşılmaktadır⁽³⁰⁾.

İbrahim Bey babasının yerine geçtiği sırada Ramazan-oğulları Mısır Memlûkleri'ne bağı olmakla beraber siyasal

(29) Anadolu Beylikleri. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937. S. 20

(30) Kamul-ül Âlam ve Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası gibi bazı kaynaklar Ramazan Bey'den sonra diğer oğlu Ahmed Bey'in Beyliğinden konu etmekte ve İbrahim Bey'in bir süre Ahmed Bey'in emrinde kaldığını yazmaktadırlar. Fakat olaylar bunun aksini göstermektedirler.

İlişkileri tam bir açıklığa kavuşturulmamıştı. İbrahim Bey bir vandan onlara bağlılığını sürdürüyor, fakat birçok konular- da da Mısır Sultanları'nın düşmanları ile birlesiyordu. Bu sırada İbrahim Bey Dulkadiroğlu Halil Bey'le (1353-1386) iyi geçiniyordu. Bu iki Türkmen Bey'i, Mısır Sultanı'na karşı koymak üzere iken Memlûklerin Halep Valisi Temur Bey bunların üzerine yürüdü. Temur Bey Türkmen Beylerinin arazi- sinden geçerken halka çok kötü davranmış, onları öldürmüş ve mallarını yağma etmişti. Dulkadir ve Ramazanoğulları kuvvetleri Temur Bey yönetimindeki Mısır ordusunu fena bir bozguna uğratmışlardı. Türkmenler bu savaşta Mısır ordusundan 30.000 kadar tutsak ile «13.000» eğerli at ve birçok savaş aracı elde etmişlerdi. Temur Bey tutsak olmaktan zor kurtulmuştu. Bu yenilginin acısını hiç unutmayan Halep valisi iki Türkmen Beyi'nin (Dulkadir Beyi Halil Bey ile Ramazanoğlu İbrahim Bey'in) arasını açmak suretiyle onları birbirine düşürerek bundan faydalanabilmeği denemişti. Fakat birşey elde edememişti.

İbrahim Bey 1381 de Mısır Sultanı'na karşı ayaklanan Memlûk komutanlarından Emîr Hüsameddin Torumbay ile de birleşmiş, böylece bütün çabalarında Memlûk Devletinin etkisinden kurtulmak istediğini göstermişti. 1383'de Karamanoğlu ile anlaşmış; yine Mısır Memlûklerine karşı gelmiş ise de bu kez büyük bir yenilgiye uğrayarak Mısır Sultanının Halep Emiri Yelboğa tarafından tutsak edilmişti. Kendisi, annesi ve kardeşi Karamehmet Bey ile birlikte Mısır'a götürülmüştü. Orada 17 şubat 1384 (Hicri 786) da idam edilmişlerdi.

Mısır ordusu; Ramazanoğulları topraklarından dönerken, dağlara çekilen Türkmen Beyliklerinin baskınına uğramış ve çok hırpalanmışlardı. Memlûkler, pekçok kayıp vere-

rek perişan bir durumda Yumurtalık limanına gelebilmişlerdi^(31'32).

AHMET ŞAHABEDDİN BEY (1383 - 1416)

Ramazan Bey'in oğlu ve bundan önceki Ramazan Beyliği'ni yöneten İbrahim Sarımeddin Bey'in kardeşidir. Ağabeyisinin Mısır'da idam edilmesi üzerine bu göreve getirilmişti.

Ahmet Şahabeddin Bey; Mısır Memlûkleri ile savaştan barışa ve barıştan savaşa geçen çok değişik bir politika izlemişti. Onun; bâzı kez Memlûkler'e karşı ayaklanan Vali ve Emirlerin yanında olduğu, bazı kez de aldığı kentlerde Mısır Sultanı adına hutbe okuttuğu görülmektedir. Timurlenk'in Suriye'den Anadolu'ya doğru çekilmesi sırasında Ahmet Bey Memlûklere yardım etmiş, 1400 (Hicri 803) yılında Halep kenti'nin geri alınmasında onlara büyük fayda sağlamıştı. Bu olaydan sonra Memlûkler'le iyi geçinmek politikasını gütmüştü. Bu amaçla 1410'da (Hicri 813) Kahire'ye giderek Sultan Fereç'i ziyaret etmişti. Mısır Kölemen Sultanı Fereç, Ahmet Bey'in kızı ile evlenmiş ve sarayda yeni sultan hanıma «Hunda Kübrâ» yani «Büyük Hâtun» ünvanı verilmişti. Sultan Fereç'in bu Türkmen eşi, sarayda büyük bir nüfuz kazanmış, Fereç tarafından kendisine köşkler ve çok kıymetli eşyalar verilmişti⁽³³⁾. Ramazanoğulları Bey'i; bir süre Kahire-

(31) Makrizi, 1381 - 1384 (H. 783 - 786) yılları olayları.

(32) İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1964, Cilt IX, s. 46

«Sis valisi Taşboğa, İbrahim Bey'in üzerine hücum ederek onu bozguna uğratmış, oğulların ve karısını esir etmişti. Az sonra Sis Nâibi İbrahim Bey'i annesi ile birlikte Sis'e getirmişti. Boga Sis'e gelince İbrahim Bey'i, kardeşi Kara Mehmed'i ve annelerini öldürttü.» demektedir, bu suretle Mısır'a gönderildiğini yazmamaktadır.

(33) Anadolu Beylikleri, I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937. s. 22

de kalmış Sultan tarafından kendisine Hil'at giydirilmişti. Kendisine ayrıca Emaret ve çeşitli hediyeler verilerek Adana'ya dönmesine izin verilmişti. Bu sırada Karamanoğlu Mehmet Bey; Tarsus'a hücum ederek bu kenti ele geçirmişti. Ahmet Bey hemen Karamanoğlu'nun üzerine giderek Tarsus'u yedi ay süre ile kuşatmış ve 1415'de (Hicri 818) geri alarak oğlu İbrahim Bey'i buraya vali yapmıştı.

İslâm Devletlerinde egemenliğin en başta gelen işareti; Hutbelerde Devlet Başkanı olan kişinin adının okunması idi. Ramazanoğulları baştanberi camilerde Mısır Sultanları'nın adını okutmakta ve görünüşte Kölemenlerin egemenliğini kabul etmiş olduklarını göstermektedirler. Fakat Timur'un Suriye'ye inmesi sırasında başka bölgelerde olduğu gibi Ramazanoğulları Beyliği'nde de 12 yıldanberi hutbelerde okunan adlar sık sık değişmeye başlamıştı. Çeşitli yerlerde bazı kez Timur'un bazı kez de Karamanoğlu Mehmet Bey'in adları geçiyordu. Ahmet Şahabeddin Bey; Tarsus'u Karamanoğlundan geri alınca hutbe de Mısır Sultanı'nın adının okunmasını sağlamıştı.

Ahmet Şahabeddin Bey; 1416'da (Hicri 819) vefat ettiği zaman yüz yaşını geçmişti. Kendisinin o zaman bölgede çıkan bulaşıcı bir hastalıktan öldüğü sanılmaktadır⁽³⁴⁾.

İyilik severliği, zekâsı ve sür'atli hareketi yüzünden yalnız kendi yurttaşları arasında değil, Araplar arasında da çok iyi bir bey olarak tanınmıştı. Arap Tarihçileri kendisine «Gökyüzünde görülen ateş parçası, Düşen yıldız» lakabını vermişlerdi. Cesaretli, azim ve irade sahibi, yardımını çok sever ve fakirleri çok korurdu. Zamanında izlediği politikanın o günün gidişine en uygun bir şekil olduğu konusunda bütün kaynaklar birleşmektedir. Ahmet Şahabeddin Bey'in ölümünden sonra sülâlenin ileri gelenleri birbirine düşmüşlerdi.

(34) Celâl ve Kâzım Ramazanoğulları'nın Arşivindeki Notarından.

II. İBRAHİM BEY (1416 - 1418)

Şahabeddin Ahmet Bey'in vefatı üzerine; oğlu İbrahim Bey ve kardeşleri ile, kardeşlerinin çocukları arasında beylik için savaşlar başlamıştı. Bu savaşlar oldukça uzun sürmüş ve bölgedeki birlik parçalanmıştı.

1417 (Hicri 820) de İbrahim Bey Mısır Sultanları'na elçi göndererek onlara bağlılığını bildirmişti⁽³⁵⁾.

Bu sırada Karamanoğlu, Tarsus'u yeniden ele geçirmişti. Kölemen Sultanı bu durumu önlemek ve Tarsus'u kurtarmak amacı ile Halep'e gelmişti. Bölgedeki tüm Türkmen Beyleri Mısır Sultanı ile beraber olmuşlardı.

Bu olaylar başlarken Karamanoğlu; o zamanın bilgincilerinden kendi kazaskeri «Musluhiddin Mürsel»'i Mısır Sultanı'na birçok hediyelerle elçi göndermiş, böylece affedilmesini ister bir tavır takınmıştı. Fakat Tarsus'un anahtarlarını Mısır Sultanı'na göndermediğinden bu tutumu iyi karışlanmamıştı. Mısır ordusu Tarsus'u geri almak için savaş hazırlıklarına başlamıştı.

Bu sırada Osmanlıları'ndan ikinci Murat'ın elçisi de gelmiş; böylece Mısır Memlûk Devleti ile Osmanlılar arasında ilk kez ilgi kurulmuştu.

Ramazanoğlu İbrahim Bey annesini, ailesini ve çocuklarını da alarak Halep kentinde Kölemen Sultanı'nı karşılamıştı. Kendisine Sultan tarafından çeşitli hil'atlar ve hediyeler verilmişti. İbrahim Bey'le Mısır Sultanı'nın arasındaki iyi ilişkiler uzun sürmemiş araları yeniden bozulmuştu. Kölemenlerin Halep Valisi Kaçkar, Tarsus'u kuşatmış ve almıştı. Karamanoğlu kumandanı «Mukbil Bey» tutuklanmıştı. 1418 (Hicri 821) mayıs ayında durum Ramazanoğlu'nun aleyhine

(35) Ramazanoğulları, Kevser Göçen, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, 1941 - 1942.

gelişmiş, araya giren beyler ve Arap komutanları Sultan'ın, Ramazanoğlu İbrahim Bey'e karşı güvenini azaltmıştı. Bu sırada; Memlûkler'in Tarsus'u geri almak için gönderdiği vali «Emîr Şahin Ayderkârî» Memlûk Sultanı'na yazdığı bir mektupta «dört aydanberi Tarsus'u kuşattığını, Karamanoğlu Mehmet Bey'in üzerine yürümek üzere olduğunu» bildirmişti. Gerçekte de Karamanoğlu henüz elinde bulundurduğu Tarsus'u kuşatmış olan Memlûk askeri üzerine yürümüştü. Memlûk Sultanı; aldığı bilgilerden Ramazanoğlu İbrahim Bey'in tutumundan çok kuşulanmış ve onu Beylik'ten uzaklaştırarak yerine kardeşi Hamza Bey'i getirmişti. Bu sırada Çukurova'da yine iç savaşlar başlamış, Tarsus'a yardıma gelen Karamanoğlu askerleri ile Kölemenler arasındaki savaşta çok can telef olmuştu. Bu sırada Karamanoğlu Mehmet Bey hastalanarak ölmüş, yerine oğlu Mustafa Bey geçmişti. Tarsus Kölemenlerin eline geçmiş ve kumandan «Şahin Aydekârî» oraya vali olmuştu. Halka çok kötü davrandığından halk Karamanoğlu Mustafa Bey'i yardıma çağırmak zorunda kalmıştı. Sonunda Tarsus Kalesi yine Karaman kuvvetlerinin eline geçmişti. Ramazan Beyliği'nden indirilen İbrahim Bey Karamanoğlu ile birleşmiş ve Mısırlılara karşı gelmişti. İbrahim Bey bir yandan da kerdîş Hamza Bey'le uğraşıyor, onun beyliğini kabul etmiyordu.

Mısırlıların Şam valisi «Tanrıbeğ Niki», Ramazanoğulları Beyliği'ne geçen Hamza Bey ile birleşerek, İbrahim Bey'in üzerine yürüyordu. Yapılan savaşta İbrahim Bey yenilmiş ve birkaç adamı ile birlikte kuvvetlerini de alarak Karamanoğlu İbrahim Bey'e sığınmak zorunda kalmıştı.

Çukurova'da; Ramazanoğlu sülâlesi arasında Beylik savaşları oluyor, Mısır Kölemenleri Hamza Bey'i tutuyordu. Karamanoğlu İbrahim Bey ise, eski Ramazan Bey'i ikinci İbrahim Bey'le beraber olmuştu. Hamza Bey'in amcaları «Ali» ve «Mehmet» Beyler de Hamza Bey'e karşı idiler.

Bu sırada; Mısır'a, Sultan'ı ziyarete giden eski Ramazanoğlu Beyi ikinci İbrahim Bey'in annesi ve amcası Mehmet Bey, Kahire'de tutuklanarak hapsedilmişlerdi.

Aslında ikinci İbrahim Bey'in üstün niteliklerini ve silahşörlüğünü iyi bilen Mısır Sultanı onu kızdırmamak ve kendine bağlı tutmak için çok çalışmış, fakat başaramamıştı. Bu durum karşısında Kölemen Devleti Başkanı eski Ramazan Beyi'ni öldürmek, böylece büyük bir bunalımdan kurtulmak çarelerini aramaya başlamıştı. Bu amaçla gizlice Karamanoğlu İbrahim Bey'e bazı vaadlerde bulunarak onunla İbrahim Bey'in aleyhine planlar kurmuştu. Her iki İbrahim Bey; o sırada Memlûklerle girdikleri bir savaşta yenilerek geri çekilmişlerdi. Karamanoğlu İbrahim Bey, kızkardeşini Ramazanoğlu İbrahim Bey'le evlendirmişti. Aslında bu bir plandı. Şerefine verilen bir ziyafette Karamanoğlu, eniştesi olan İbrahim Bey'i tutuklamış ve durumu Mısır Sultanı'na bildirmişti⁽³⁶⁾.

Karamanoğlu İbrahim Bey, kendisini Mısır Kölemen Sultanı'na af ettirmek istiyordu. Bu amaçla; eniştesi eski Ramazanoğlu ikinci İbrahim Bey'i (yanındakilerle birlikte) elçisi «Emîr Şâdi» ile 22 eylül 1422'de Mısır Sultanı'na göndermişti. İbrahim Bey Mısır'da «Cebel Kalesi'ne hapsedilmişti.

Yine bu yıllarda, Ramazanoğulları sülâlesi'nden Mehmet Bey, ekim 1427'de Kahire'ye Sultan'ı ziyarete gitmişti. Yanında; birçok akrabaları ile, Türkmenleri de götürmüştü. Mehmet Bey; akrabası İbrahim Bey'in düşmanı idi. Onun; kendilerine ve çevresine büyük işkenceler yaptığını, bu arada, «iki amcası ile, onların çocuklarından bazılarını öldürttüğünü» ileri sürerek, şikâyetle bulunmuştu. Yanındakiler de Mehmet Bey'in bu iddialarının doğruluğuna şahit olduklarını bildirmişlerdi. Fakat; bunların şahitliklerinde şer'î bakımdan engel görülerek, Mehmet Bey'in dileği kabul edilmemişti. İbrahim

(36) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış. Kasım Ener. İstanbul, 1964

Bey'in asıl suçu; Memlûk Sultanı'na ihanet etmesi ve ona karşı harekete geçerek Mısır Askeri'nin boş yere öldürülmesine meydan vermesinde idi. Bu suçundan dolayı 15 ocak 1427 de öldürülmüştü.

Bu sıralarda; Ramazan Bey'i Hamza Bey (İzzeddin) ölmüş, ve Beylik makamı boşalmıştı. Memlûk Sultanı; Mısır'a şikayete gelen Ramazanoğulları'ndan Mehmet Bey'e hediyeler vererek ve hil'atlar giydirek onu Ramazan Beyliğine tayin etmiş, Adana'ya göndermişti.

İkinci İbrahim Bey kısa süre Beylikte bulunmuş ve azledilmişti. Fakat azzinden sonra da yine Mısır Sultanları ile ve kendi sülalesi ile uzun savaflara girişmişti. Bütün düşüncesi; Çukurova'yı Memlûk Sultanlarının etkisinden kurtarmak tam bağımsız bir hale getirmektir. Fakat o dönem bölgenin en zengin ve kuvvetli devleti olan Mısır Kölemenleri'ne karşı durmak, onları yenebilmek çok çetin bir işti. Bunu başarmak için İbrahim Bey Karamanoğulları ile akrabalık kurmuş, işbirliği yapmış fakat ihanete uğrayarak başaramamıştı. Kendisi yalnız cesaret ve kişiliğine güvenmişti.

Kendisinden sonra Sis, Tarsus ve Ayas doğrudan doğruya Mısır valileri'nin yönetimine geçmiş. Çukurova'da Memlûklerin etkisi çok artmıştı.

HAMZA İZZETTİN BEY (1418 - 1426)

I. İbrahim (Sarımehdî) Bey'in oğludur⁽³⁷⁾. Bazı kaynaklar ise bunun İbrahim Bey'in kardeşi olduğunu yazmakta-

(37) İslam Ansiklopedisi. İstanbul, 1964. Cilt IX, s. 616-620. Bu konuda; «Aynî'nin İkd-al Cuman adlı yapıtında Hamza Bey'in, İbrahim Bey'in oğlu olduğunu yazmakta ve Âli ile Münecim Başî Tarihleri'nin buna dayanarak aynı kanaati ileri sürdüklerini, fakat Makrizî'nin ise Şahabeddin Ahmed Bey'in (1383-1416) oğlu olduğunu kesinlikle belirttiğini» bildirmektedir. Böylelikle Hamza Bey'in kendinden önce Bey olan İbrahim Bey'in kardeşi olduğu anlaşılacaktır.

dırlar. II. İbrahim Bey'in Emîrlikten alınması üzerine 1418'de Beyliğe getirilmiştir. Süresi hep iç ve dış savaflarla geçmiştir.

Beylikten indirilen II. İbrahim Bey ile amcaları Halil, Ali ve Mehmet Bey'ler, Hamza Bey'i tanımadıkları için onlarla çeşitli zamanlarla iç savaflara girişmişlerdi. Fakat Memlûk Sultanları Hamza Bey'i destekledikleri için karşısında kiler, ona birşey yapamamışlardır.

İlk savaşı azledilen İbrahim Bey'le başlamış ve bu savaşta Karamanoğlu İbrahim Bey'i de karşısında bulmuştu. Memlûklerin Şam valisi «Tanrıbeğ Miki» Hamza Bey'i tüm kuvveti ile destekliyordu. Bu yüzden kesin sonuç alamamakla beraber akrabaları ile yaptığı iç savaflarda Beyliğini koruyabiliyordu.

Tarihler; Hamza Bey'in süresinden çok kısa konu etmekte, bazıları da onun beyliği hakkında bilgi vermemektedir. Sehaif-ül Ahbar, Hamza Bey'in bir savaşta öldüğünü, iç savaflar yüzünden Beylik Makamının bir süre kimin eline geçtiğinin belli olmadığını bildirmektedir.

I. MEHMET BEY (1427 - 1461)

Yukarıda açıklandığı üzere; II. İbrahim Bey'in Mısır'a şikayet için giden Mehmet Bey, Hamza Bey'in ölümü üzerine boşalan Beyliğe bir süre aradan sonra getirilmişti.

Kendisine; Mısır'da iken, II. İbrahim Bey'in öldürülmesinden sonra Memlûk Sultanı tarafından hil'at giydirilmişti.

İzzettin Hamza Bey'in şehit olması 1426 tarihinde olduğuna göre; Ramazanoğulları Beyliği, bir yıl kadar kimin elinde olduğu belli olmayan sahipsiz bir makam olarak görülmektedir. Bilindiği gibi o yıllar Ramazanoğulları kendi aralarında iç savaflara başlamışlardı. İbrahim Bey'in tutuklan-

rak Mısır'a gönderilmesinden faydalanan Mehmet Bey, onu şikayet için bazı iddialar ileri sürmüş ise de yukarıda açıklandığı gibi kabul edilmemişti. Fakat boş kalan Beylik makamına geçirilmişti⁽³⁸⁾. Bunun Beyliğine karşı da baş kaldıranlar olmuştu. Önceki Bey İzeddin Hamza Bey'in amcalarının Ali Bey ile, büyük amcası Mehmet Bey de Beylik isteyenler arasında idi. Çukurova'daki düzen bozulmuş ve bir türlü otorite kurulamamıştı. I. Mehmet Bey uzun süre bu işlerle uğraştı. Fakat ona karşı gelenlerden Ali ve Mehmet Beyler birbirine düşerek savaşa giriştikleri için Mehmet Bey biraz nefes alabilmişti⁽³⁹⁾.

Mehmet Bey sık sık Kahire'ye giderek Memlûk Sultanları'na bağlılığını göstermiş ve böylelikle Beyliğini elinden kaçırmamaya çalışmıştı. Fakat gerek Mehmet Bey, gerekse ondan sonra Beyliğe gelenlerin döneminde Memlûkler'in baskısı daha çok artmıştı. Mehmet Bey Memlûklere çok bağlı idi. Amcası Ali Bey'le savaşı kesilmemişti. Bazı zamanlar bölgenin bir bölümünde Mehmet Bey, öteki bölümünde Ali Bey egemen olmuştu. Mehmet Bey'in Memlûkler'e kendinden öncekilerden daha çok bağlılık gösterdiği anlaşılabilir, bazı Arap kaynakları onun bazı kez Memlûk yönetimi'ne karşı ayaklananlara yardım ettiğini ileri sürmektedirler. Nitekim 1435 (Hicri 839) da Dulkadiroğulları'ndan «Hamza Bey» adında biri Mısır Memlûkleri'ne ayaklandığı zaman Ramazanoğlu Mehmet Bey ona yardım etmişti. Aynı yıl ağustos ayında Mısır Sultanı'na gelen bir belgede; «Karamanoğlu Mehmet

(38) Anadolu Beylikleri, I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937. s. 46

(39) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. (1326) 1. «Mısır Memlûkleri bunun beyliğini kabul etmemişler, yerine Ali Beyi desteklemişlerdi.» demektir. Bu bilgilerden Mısır Memlûklerinin; Ramazanoğulları Hanedanı arasındaki iç savaşları arttırdıkları, bir süre önce hil'at glydirerek beylik makamına çıkardıklarını bir yana bırakarak yeni çıkarlar sağlamak amacıyla sülaleden başka birine hil'at glydirdikleri; burada özellikle rüşvetin rol oynadığı görülmektedir.

Bey» ile «Ramazanoğlu Mehmet Bey»'in oğlu «Gündoğdu Bey»'in ve Mısır Sultanı Baybars'ın düşmanı olan «Canbey Sûfi» ile birleşerek Memlûklere bağlı olan Dulkadiroğlu «Nâsiredin (1398 - 1443) Bey»'in üzerine Elbistan'a doğru yürüdüklerini ve kısa zamanda onu yendiklerini, Karamanoğulları'nın Kayseri'yi ele geçirdiklerini» yazmaktadır. Bu savaşlardan da Ramazanoğlu Mehmet Bey'in (Mısır Memlûkleri'ne bağlı olmakla beraber) tam bir güven içinde bulunmadığından onların düşmanları ile de işbirliği yaptığı anlaşılmaktadır.

Mehmet Bey'in uzun süren Beyliği çok karışık olaylarla geçmiştir. Fakat, hakkında daha belirgin bir bilgi elde edilememiştir. Beylikten ayrıldığı ya da öldüğü tarih saptanamamıştır. Bazı kaynaklar Mehmet Bey'den sonra Ramazanoğulları Beyliği'nde bulunmuş çeşitli adlar ileri sürmektedirler.

Anadolu Beylikleri adlı yapıtta Mehmet Bey'den sonra «Dâvut Bey»'in; tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda «Ali Bey»'in; İslâm Ansiklopedisinde ise «Eylük Bey»'in Meydan Larousse'da «Uyluk Bey»'in adına yer verilmektedir. Fakat bazı önemli olaylara adı karışan «Ömer Bey» adında biri üzerinde de kuvvetle duranlar görülmektedir⁽⁴⁰⁾.

İslâm Ansiklopedisi⁽⁴¹⁾ ve Meydan Larousse⁽⁴²⁾ dan başka kaynaklarda böyle bir Bey'in adına rastlanamamıştır. Böyle olunca «bu dönemde ülkenin meşru ve tek bir Bey'in elinde yönetilmediği, birliğin parçalandığı» anlamı çıkmaktadır. Ömer Bey'in kısa bir süre Adana ve çevresini ele geçirecek Mısır Memlûkleri'ne bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Mısır Memlûk Sultanı Antakya'ya kadar gelerek Ömer Bey'le görüşmüş ve Osmanlılar'ın herhangi bir saldırısına karşı birlikte

(40) Anadolu Beylikleri, I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu. Ankara, 1937, s. 46

(41) İslam Ansiklopedisi. İstanbul, 1964. Cilt IX, S. 612-620

(42) Meydan Larousse. İstanbul, 1972. Cilt X, s. 454-455. «Ramazanoğulları Beyliği».

hareket etmeyi onunla kararlaştırmıştır. Osmanlı padişahı «II. Bayazıt»'ın saldırısı üzerine yine Çukurova Türkmenlerinden «Gündüzoğlu Mehmet Bey», «Azizoğlu Mekki Bey» Ömer Bey'le birleşerek Ceyhan kıyısında büyük bir savaşa girişmişlerdi. Osmanlı Padişahı'nın savaş nedeni; «Fatih» zamanında başlayan Mısır Kölemen Devleti ile olan geçimsizliğe dayanıyordu. Daha açık bir deyimle «Fatih»; doğuda Akkoyunlu Hükümdarı «Uzun Hasan»'ı, güneyde Mısır Memlûklerini ortadan kaldırarak ülkelerini Osmanlı topraklarına katmak istiyordu. Bu amaçla çeşitli nedenlerle güneye inmek istemekte idi. «Fatih»den sonra yerine geçen oğlu II. Bayazıt; kardeşi «Cem Sultan» ile, aralarında çıkan olaylar sırasında onu koruyan Mısır Kölemenleri'ne saldırmak için bazı bahaneler aramakta idi.

Geniş açıklaması ileride yapılacak olan Osmanlılar'ın Mısır'a karşı tutumu; Büyük Asya ve Afrika İmparatorluğu konusundan ileri geliyordu. Böyle olmakla beraber; Mısır Kölemen Devleti, Osmanlılar'la kuruluşlarındanberi dost geçinmişlerdi. Fakat bazı nedenlerle 1465'den sonra bu dostluk ilgisiz bozulmaya başlamıştı. Hicaz Su Yollarının Onarılması, Haç Yolunun Güvenliğinin Sağlanması için Osmanlı Devleti'nin yardım teklifini kabul etmeyen Mısır Memlûkleri, Suriye'nin kuzeyindeki Türkmen Beylikleri'nin aralarına girerek onları birbirine kırdırıyordu. «Zulüm ve rüşvetle bölge halkını eziyordu. Anadolu'da; Osmanlıların kurdukları birliğin karşısında en çok duran Karamanoğlu Beyliği'nin Güney Anadolu'daki etkisi de Osmanlıların dikkatinden kaçmıyordu. Osmanlı Padişahları, güney yöresindeki soydaşlarının Mısır Memlûkleri tarafından ezilmesini önlemek istemekte idiler. Bu amaçla Ramazan Beyleri'nin bazıları Osmanlı Padişah'ından zaman zaman gizlice yardım bile istemişlerdi.

Sonunda 1485 - 1491 arasında Osmanlılar'la Mısır Kölemenleri altı kez savaşmışlardı. Memlûkler tarafını tutan Ramazanoğlu Ömer Bey yukarıda adı geçen «Gündüzoğlu Meh-

met» ve «Azizoğlu Mekki» Beyler'le birleşerek Ceyhan kenarında Osmanlı ordusu ile şiddetli bir savaş yapmışlardı. Bu savaşta Gündüzoğlu ölmüş, Ramazanoğlu Ömer Bey tutsak edilerek İstanbul'a gönderilmişti.

1485'de meydana gelen; Adana ve çevresinin Osmanlılara geçmesi ve Ramazanoğlu Ömer Bey'in tutsak edilmesi ile sona eren bu savaştan sonra Ömer Bey hakkında fazla bir bilgiye rastlanamamıştır. Adana, yine Memlûklerin de yardımı ile Osmanlılardan geri alınmış, yine Memlûklere bağlı olan Ramazanoğulları Beyliğine bırakılmıştı.

Tarihleri bilinmemekle beraber bu Beyler hakkında bulabildiğimiz bilgileri burada konu etmek yerinde olacaktır.

7 — ALI BEY

Mehmet Bey'in Mısır Memlûkleri tarafından azledilmesi üzerine Beyliğe kardeşi Ali Bey'in getirildiği anlaşılmaktadır⁽⁴³⁾. Bu da Şahabeddin Ahmet Bey'in oğludur. Ali Bey yukarıda açıklandığı gibi kardeşi Mehmet Bey'in Beyliğini daha başlangıçta tanımamış, onunla uzun süre uğraşmıştı. Bir ara Çukurova'nın bir bölümünü elde ederek ülkeyi iki Bey halinde yönettikleri de olmuştu.

İki kardeşin çarpışmalarının sonu gelmeyince Memlûkler, Ali Bey'i de Beylikten uzaklaştırmışlardı⁽⁴⁴⁾.

Ali Bey'in adından konu eden kaynaklar hangi tarihte Beylik yaptığı ve ayrıldığı hakkında bilgi vermemişlerdir⁽⁴⁵⁾.

(43) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 1326

(44) Künh-ül Ahbar (Ali Tarihi), Gelibolu'lu Ali. İstanbul, 1860 (H. 1277) Rûkn-ü Salis, Cüz-ü Salis s. 56-62

(45) Hayat Ansiklopedisi. İstanbul, 1961. Cilt V, s. 2699. ve Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası.

8 — EYLÜK BEY

(Hicri 843) 1439 yıllarında Ramazanoğulları Beyliği'nde Eylük Bey'in adı geçmektedir. Kendisi Adana ve Misis'de egemendi. Bazı bilgilere göre; Mısır Memlûkleri ile iyi geçinmiş, bir ara Kahire'ye giderek Sultan «Çakmak»'a, Karaisalılardan «Musa Bey»'i şikayet etmiş ve Sultanın övgüsünü kazanarak Emîrliğe getirilmişti⁽⁴⁶⁾.

Sultan; Halep Valisi'ne gönderdiği bir emirde «Eylük Bey'e yardım edilmesini ve ne isterse verilmesini» bildirmişti. Halep Valisi'nin kuvvetleri ile Eylük Bey'in yanındaki Türkmenler, Karaisaoğlu «Musa Bey»'i bir geçitte sıkıştırarak kanlı bir savaşa girişmişlerdi. Fakat pek çok asker telef olduğu gibi, «Musa Bey», Halep Valisi'nin komutanı «Hoş-Geldi» ve konu edilen «Eylük Bey»'de ölenler arasında idi.

9 — DÜNDAR BEY

1457 tarihlerinde Ramazan Beyliği'nde adı geçmektedir. Eylük'ten sonraki durum açık olarak bilinmemekle beraber, birkaç kaynaktan adına rastlanmaktadır.

Dündar Bey; daha önce Karamanoğlu İbrahim Bey'in ele geçirdiği Tarsus kentini geri almak için savaşan Memlûk komutanlarından «Devâdar Sungur»'a yardım etmişti. Karamanoğlu yenilerek geri çekilmişti.

Dündar Bey'in (Hicri 866) 1461'de de adı geçmekte, fakat bundan sonra hiçbir bilgiye rastlanamamaktadır.

(46) İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1964. Cilt IX, s. 617

10 — HASAN BEY

Bazı kaynaklarda adı geçmekte fakat hakkında bilgi verilmemektedir.

11 — GAZİ BEY

Bunun da bir-iki kaynaktan adına rastlanmakta ise de bu kaynakların başka bir bilgi vermediği görülmektedir.

12 — ÖMER BEY

İnci Mehmet Bey'den sonra 1470'lerde adından en çok konu edilenlerden biri de Ömer Bey'dir.

«Anadolu Beylikleri, İslâm Ansiklopedisi ve Meydan Larousse» Ömer Bey'e 1470-1471 yılındaki olaylar içinde yer vermektedirler. Fakat başka kaynaklarda Beylik makamına geçenler arasında bu ada rastlanamamıştır. Adından konu eden kaynaklara göre; Mısır Sultanı Antakya'ya gelerek Ömer Bey'le görüşmüş ve Osmanlılar'la savaşta yapılacak işler saptanmıştır. Ömer Bey Türkmenler'den «Özeroğlu Mekki» ve «Gündüzoğlu Mehmet Bey'le» birleşerek Osmanlılara (II nci Bayazıt'a) karşı gelmiş fakat yenilerek tutsak edilmişti. Bunun üzerine Adana Osmanlıların eline geçmiş, Ömer Bey İstanbul'a gönderilmişti.

Ömer Bey hakkında başkaca bilgi edinilememiştir. Ancak; kendisinin Ramazanoğulları'nın birbirine düştükleri sıralarda geçici olarak Beylikte kaldığı sanılmaktadır.

13 — ASLAN DÂVUT BEY (1461 - 1480)

İbrahim Sarımeddin Bey'in oğludur. Bölgenin en karışık olduğu ve iç çarpışmalar dolayısıyla ülkede bunalımın arttığı bir sırada Beyliğe getirilmişti.

Dâvut Bey'den önce Çukurova yine birkaç Bey tarafından yönetilmekte idi. Dâvut Bey; Adana, Sis ve çevresinde egemen olmuştu. Yarattığı güven ve gösterdiği doğrulukla kısa sürede tek başına Beyliğin bütün topraklarını kendi yönetimi altında toplamıştı.

Birliği sağlayarak tek başına Beyliğe geçtiği tarih bazı yapıtlarda belirtilmemiştir. Ancak «Adana'da Ramazanoğulları'ndan kalan Anıtlar ve Abideler» adlı yapıtta bu tarih 1461 olarak belirtilmiştir⁽⁴⁷⁾. Bu duruma göre Ramazanoğulları'nın «Fetret Devri»⁽⁴⁸⁾; İnci Mehmet Bey'in Beyliği'nden başlayarak Aslan Dâvut Bey'in bölgede güveni sağladığı zamana kadar (1427 - 1461) arasında 34 yıl gibi uzun bir süreyi kapsamaktadır. Bu karışıklıklar sırasında Mısır Kölemenleri'nin Ramazanoğulları üzerinde etkisi artmış, Beyliğe getirdikleri kişilerde usul ve hak gözetilmemiştir. En çok para veren, en iyi hediye gönderen ya da kendilerine yumuşak davranan kişi bu makama getirilmişti. Böyle olduğu halde Kölemen Sultanları yine istikrarlı davranmamış, aşağıda açıklandığı gibi tayin ettikleri Bey'i kısa süre sonra azletmiş ve böylece bölgede iç savaşların çıkmasına meydan vermişlerdi.

Herkes tarafından sevilen Dâvut Bey hakkında incelediğimiz yapıtlarda çok az bilgiye rastlanmıştır. 1480 yılında Memlûklerle - Akkoyunlular arasında Diyarbakır'da «Reha sa-

(47) Adana'da Ramazanoğullarından kalan Anıt ve Abideler. M. Hadî Altay, Adana, 1964. Basılmamış Terfî Tezi.

(48) Aynı eser.

«Fetret Devri: İki Bey ya da Sultan arasında iktidarın kimde olduğu belirlenmeyen karışıklık dönemi.»

vaşı» meydana gelmişti. Ramazanoğulları bu savaşta Memlûklerle beraberdi. Memlûkler savaşı kaybetmiş ve Aslan Dâvut Bey de şehit olmuştu. Cenazesi Halep'e getirilerek (Hicri 19 Ramazan 885) 24 Aralık 1480'de gömülmüştü⁽⁴⁹⁾.

HALİL-GIYASEDDİN BEY (1480 - 1510)

Bundan önce Beylik makamına geçen, Aslan Dâvut Bey'in oğludur. Ramazan Beyliği'nde 30 yıl gibi çok uzun bir süre kalarak çok büyük hizmet etmiş bir devlet adamıdır⁽⁵⁰⁾.

Zamanında Osmanlılar güneye doğru inmeye başlamıştı. Halil Bey; Anadolu ve Rumeli'de gittikçe genişleyen bu yeni devletle hoş geçinmeyi kendi ülkesinin geleceği bakımından daha faydalı görmüştü.

Bu sırada Osmanlı tahtında Sultan «II. Bayazıt» bulunuyordu. Halil Bey; kendi soyundan olan Osmanlı Türkleri'nin yakın zamanda Mısır Kölemenleri ile savaşacaklarını, Mısır ve Arabistan'a da sahip olacaklarını ço kiyi anlamıştı. İleriyi gören bir devlet adamı idi.

Mısır Kölemenleri, yıllardanberi Suriye kuzeyindeki Türkmenleri ağır vergilerle yıpratmıştı. Onların birleşmelerine engel olmak için aralarına nifak sokarak birbirleri ile çarpışmalarını ve zayıf düşmelerini sağlamışlardı. Özellikle Ramazanoğulları sülalesi arasında yarattığı geçimsizlikten çok faydalanmış, derlenip toparlanmalarına ve kuvvetlenmelerine meydan vermemişlerdi.

(49) Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 1326 (I) «Ramazanoğulları, Mehmed Nuzhet s. 769.

(50) Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 1326 (I) Aynı makale ve Hayat Ansiklopedisi, Cilt: 5

Onun Osmanlılar'la dostluğu; Ramazanoğulları Beyliği'nin Mısır Memlûkleri ile bağlantılarını iyice zayıflatmıştı.

Bazı yapıtlarında; Halil Bey'in, yanında kardeşi Mahmut Bey'le birlikte Yavuz Sultan Selim ile Mısır savaşına katıldığını, bu savaşlar sırasında padişah'a yararlı düşünceler sunduğunu ve onun övgüsünü kazandığını, «Yavuz Sultan Selim»'den bir günde dokuz hil'at giydirilmek mutluluğuna eriştiğini⁽⁵¹⁾, fakat «Riddâniyye savaşı»'nda kardeşi Mahmut Bey'le birlikte şehit düştüğünü yazmaktadır⁽⁵²⁾.

Gerek Gelibolulu Âli Bey'in «Küh-ül Ahbâr» adlı yapıtında, gerekse «Tarih-i Osmanî» Encümeni Mecmuası'nın metninde verilen bu bilgiler tümü ile tarihin gerçeklerine uymamaktadır. Yavuz Sultan Selim 1512 - 1520 arasında Padişahlık yapmıştı. Halil Bey'in (Adana'daki Türbesinde bulunan kitabede yazılı tarihe göre) 1510'da öldüğüne göre tarih yönünden Yavuz Sultan Selim'le birlikte «Riddâniyye» Savaşı'nda bulunması olanaksızdır. Birçok kaynakların açıkça belirttiğine göre 1510'dan sonra Ramazanoğulları Beyliği'nde Halil Bey'in kardeşi Mahmut Bey bulunmaktadır. Bu hale göre Mısır Savaşlarına 1515'den başlayarak Yavuz Sultan Selim ile birlikte ancak Mahmut Bey'in bulunması gerekmektedir.

Mısır'a henüz girilmeden önce Yavuz Sultan Selim'den dokuz hil'at giymek mutluluğuna eren ve «Riddaniyye Savaşı»'nda şehit olan Mahmut Bey'dir. Bu düşüncemizi gerçeğe kavuşturan en önemli belge; yukarıda da değinildiği gibi Halil Bey'in Adana'daki türbesinin kitabesi olmaktadır. Bu kitabede Halil Bey'in Mısır Savaşının başlamasından beş yıl ön-

(51) Küh-ül Ahbar (Âlî Tarih-i) s. 59 «Yavuz Sultan Selim tarafından 9 hil'atı üst üste giydirilmesinden dolayı elini öpmek için eğilemediğinden; ancak izin istiyerek Halil Bey'in yere yatmak suretiyle Padişahın elini öptüğünü» yazmaktadır.

(52) Tarih-i Osman Encümeni Mecmuası. 1326 (I) Aynı makale.

ce (Hicri 1 Cemazi-yyül evvel 916) 1510'da öldüğü ve ölümünün eceli ile olduğu belirtilmektedir.

Halil Bey, bölgedeki tüm Türkmen Beyleri tarafından da sayılmış ve sevilmiş bir baş idi. Uzun süren Beyliği sırasında bölgeyi çok iyi yönetmiş, Türkmenler arasında barışı ve birliği sağlamış bir devlet adamı idi. Ramazanoğulları ülkesi en çok bunun zamanında camiler, medreseler, saraylar ve kamu hizmetine yararlı yapıtlarla süslenmişti. Bunlardan Adana'da 1497'de tamamlattığı Vakıf Sarayı, (Hicri 913) 1507'de başlattığı, fakat ömrü yetmediğinden (Hicri 948) 1541'de oğlu Pirî Mehmet Paşa tarafından bitirilen Ulu Cami ile dükkanlar, İmarethaneler (aş evleri), bugün büyük sanat değeri olan tarihsel yapıtlar arasındadır.

Ulu Cami'nin karşısında eski mescidin kapısında (Hicri 898) 1492, Tuzhan'ın bahçe kapısında (Hicri 900) 1494, Eski Cami'nin üzerinde (Hicri 906) 1500 yazılıdır. Bütün bunların Halil Bey zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Giyaseddin Halil Bey; yaptığı işlerle Ramazanoğulları Beyleri arasında çok önemli bir yer kazanmıştır. Yoksulları korumuş, hakın yetişmesi ve rahat etmesi için büyük çaba harcamıştır. Halk kendisini çok sevdiğinden ve büyük hizmetlerinden dolayı «DİNE YARDIM EDEN» anlamına «GAVS «-EDDİN» ya da aynı anlama gelen «GIYASEDDİN» lakabını vermişti.

1510'da eceli ile ölmüş, Adana'da Ulu Cami'e gömülmüştü⁽⁵³⁾. Yerine kardeşi Mahmut Bey Beyliğe geçirilmişti.

15 — MAHMUT BEY 1510 - 1517

Dâvut Arslan Bey'in oğludur. Kendinden önce Beylik yapan ve eceli ile Adana'da ölen büyük kardeşi Halil Bey'in

(53) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış, Kasım Ener, İstanbul, 1964.

Adana Destanı, Bakî Tonguç,
Celal ve Kazım Ramazanoğulları'nın Arşivinden.

yerine geçirilmiştir. Bu konu ile ilgili kaynaklar Halil Bey ile Mahmut Bey'i birbirine karıştırmakta ve bu iki Bey hakkında birbirlerini tutmayan çelişkilerle dolu bilgiler vermektedirler. Bu kaynaklar arasında; Mısır Savaşlarına Sultan Selim'in yanında Halil Bey'in katıldığını ve kardeşi Mahmut Bey'le birlikte şehit düştüğünü ileri sürenlere rastlanmaktadır. Bu durumun yanlışlığına yukarıda Halil Bey dolayısıyla değinilmiş ve yanlışlığı açıklığa kavuşturulmuştur.

Vardığımız sonuca göre; 1510'da Beyliğe geçirilen Mahmut Bey; kardeşi Halil Bey gibi, Mısır Memlûkleri ile ilişkisini azaltmıştı. Ve Çukurova sınırlarına dayanmış olan Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmuştu. Bu durumu kendileri için çok zararlı bulan Memlûkler; Mahmut Bey'i azlederek yerine amcasının oğlu Selim Bey'i getirmişlerdi. Fakat bölgede kargaşalık büsbütün artmış; düzen yine bozulmuştu.

Mahmut Bey 1514'de İstanbul'a gitmiş, durumu Osmanlı padişahına açıklamıştı. Osmanlı Padişahı «Yavuz Sultan Selim» Mahmut Bey'in tutumunu çok beğenmiş ve kendisine büyük güven beslemişti. Mahmut Bey'e Osmanlı Padişahı tarafından 200.000 akçelik dirlik ile, savaşlarda Padişahın yanında bulunmak ayrıcalığı verilmişti.

Mahmut Bey; ertesi yıl 1515'de Osmanlılarla birlikte Mısır savaşlarına katılmıştı. Fakat kendisi henüz Ramazanoğulları Beyliği mevkiinde bulunmuyordu. Bu sırada Beylikte kimin bulunduğu kaynaklarda belirtilmemekle beraber yukarıda konu edilen Selim Bey'in bulunduğu sanılmaktadır.

Mahmut Bey; Osmanlı Padişahı yanında Mahmut Bey'le Mısır'a doğru ilerlerken Çukurova'ya geldiklerinde Ramazanoğulları tarafından dostça karşılanıyorlardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin Çukurova'ya yerleştikten sonra kendilerine karşı izleyeceği tutumu bilmedikleri için, savunma hazırlığından da geri kalmamışlardı.

Bu hazırlığı öğrenen «Yavuz Sultan Selim», Çukurova'daki Adana Beyi ile ve onun yanındaki Türkmenler'le herhangi

bir savaşa girdiği takdirde Mısır'ın alınmasının gecikeceğini düşünmüş ve orada fazla oyalanmak istememişti. Ramazanoğulları'na güven vermek ve bazı tekliflerde bulunmak üzere Sadr-ı Âzâm «Sinan Paşa»'yı onlara elçi olarak göndermişti. Osmanlı Padişahı'nın onlardan istediği şunlardı: Osmanlılar'a bağlı kaldıkları ve yakınlık gösterdikleri takdirde Çukurova'nın yönetimi yine Ramazanoğulları Hânedânına bırakacak, Hıristiyanlardan aldıkları yerlerde yaşamları boyunca onlar faydalanacaktı. Böylece Adana, Kozan, Mersin, Tarsus ve Osmaniye ile Gavur Dağları'na ve Payas'a kadar olan bölge de Ramazanoğulları'nın egemenliği altına verilecekti.

Ramazanoğulları, Padişah'ın bu koşullarını hemen kabul etmekte acele göstermemişti. Düşünmek ve aralarında görüşmek için Padişah'tan süre istemişlerdi. Verilecek karar gerçektende çok önemli idi. Çünkü; bölgede Mısır Kölemenleri ile Osmanlı İmparatorluğu gibi o dönemin en kuvvetli iki devleti arasında büyük bir savaş olacaktı. Bu savaş aynı zamanda Çukurova'nın da geleceğini belirtecek bir önem taşıyordu. Tuttukları taraf kaybederse artık Ramazanoğulları Beyliği'nin nam ve şanı kalmayabilirdi.

Ramazan Beyi; Türkmenlerdeki geleneğe göre; içkirmızı atlas işlemeli yirmidört direkli çadırını kurdurarak Beyliğin tüm ileri gelenleri ile bilgileri toplamıştı. Gelenler; en yüksek değerdeki giysileri ile gelmişlerdi⁽⁵⁴⁾. Toplantıda, Os-

(54) Oğuz Boylarında; önemli günlerde ve rejim değişmelerinde töresel giysiler giymek, şölenler düzenlemek, halkın kendiliğinden yaptığı bir gelenektir. Osmanlı Sultanlığı ve Halifeliği henüz ayakta iken ve rejimin değişeceği konusunda henüz ortada bir işaret yokken Mustafa Kemal'in Sivas'tan ayrılarak 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiği gün, halk yıllardanberi sandıklarında sakladıkları seğmen giysilerini hiç kimseden emir almadan giymişler ve onu böylece karşılamışlardı. Buna göre halk o günlerdeki olayların gidişinden saltanat rejiminin değişeceğini kendiliğinden sezmiş ve geleneksel eski Türk töresini uygulamıştı.

manlı Padişahı'nın teklifleri incelenmiş, işin önemi üzerinde uzun uzun görüşülmüştü. Sonuçta; «Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in, Sadr-ı Âzâm'ı ile sözlü olarak bildirdiği tekliflerini yazarak ve mühürleyerek göndermesi; ancak koşullar böylece saptandıktan ve belgelendikten sonra kabul edilebileceği» kararına varılmıştı.

Bu sonuç, Beyliğ'in tüm ileri gelenleri ve bilginler tarafından imza edilen bir yazı ile Osmanlı Padişahı'na bildirilmişti.

Yavuz Sultan Selim; ne bahasına olursa olsun devlet işlerini sağlam tutmak isteyen bu Beyliğ'in kararını yerinde bulmuş ve hoşnutlukla karşılamıştı⁽⁵⁵⁾. Padişah hemen özel kâtiplerine «Ramazanoğulları'nın ileri sürdükleri koşulları kabul ettiğini, yani isteklerini yazı ile bildirmeyi uygun bulduğunu» bir Hat-tı Hümayûn (Padişah yazısı ve emri) olarak kaleme aldirmişti. Yine Sadr-ı Âzâm'ın⁽⁵⁶⁾ başkanlığı'nda; (yüksek komutan ve memurlardan oluşan) seçkin bir elçi grubu görevlendirilmiş, Hat-tı Hümayûn ipek bir bahçe içine konarak, daha birçok hediyeyle birlikte Ramazanoğulları'na gönderilmişti.

Ramazanoğulları Beyi; Osmanlı Padişahı'nın kırmızı atlas bohça içindeki Hat-tı Hümayûn'u ile hediyelerini almış öperek başına koyduktan sonra, saklaması için eşi «Türkan Hatun»'a vermişti. Bey; Hat-tı Hümayûn'u açarak okumuş ve yanında bulunanlara da açıklamıştı. Daha sonra yanındakilerle; sırmalı cepkenlerini giyerek ve kaplan postu eyerli atlarına binerek, Adana'nın «Tepebağı» denilen yere gidilmişti. Orada büyük bir kalabalık halinde toplanılmış, bağlar ve yeşillikler arasında Osmanlı misafirlere büyük bir ziyafet

(55) Celal ve Kazım Ramazanoğulları'nın arşiv notlarından.

(56) Elimizdeki notta bu heyetin başkanı Sadrazam Halil Paşa olarak gösterilmektedir. Oysa Yavuz Sultan Selim'in Halil adında bir sadrazamı yoktur. O yıllarda Sadrazam Hadım Sinan Paşa'dır.

verilmişti. Artık, Ramazanoğulları'nın; bu tarihten başlayarak durumları yeni bir düzene girecek, daha açık bir deyimle rejim değişikliği olacaktı.

İkinci namazından sonra Ramazan Bey'i ve tüm ileri gelenler Osmanlı elçileri ile birlikte Padişah Sultan Selim'in çadırına giderek ona bağlılıklarını yeniden sunmuşlardı. Padişah onları; çok memnun ve güler yüzle karşılamıştı. Büyük ikramlarda bulunmuştu. Ramazan Beyi'ni çok yakınına (dizinin dibine) oturtmuş ve ona övgülerde bulunmuştu. Kendisine ve yanındakilere altın kakmalı süslü birer kılıç hediye etmişti. Akşam namazı beraberce kılınmış, büyük sofralar kurularak akşam yemeği birlikte yenilmişti. Yemekten sonra ülkenin ve çevreni ndurumu üzerinde sohbet edilmişti. Padişah; Ramazanoğulları'nın verdikleri sözde duracaklarına dair, onlardan yeminli söz almıştı. Böylece aralarında tam bir anlaşmaya varılarak, hayır dualardan sonra yerlerine dönmüşlerdi.

Böylelikle Yavuz Sultan Selim Ramazan Beyi'nden ve Çukurova Türkmenleri'nden sağladığı güvenle Mısır'a doğru yürüyebilecekti.

Artık, bugünden başlayarak Çukurova'da bir yönetim değişikliği başlamıştı. Ramazanoğulları ve tüm Türkmenler; Mısır Kölemen Devleti'nin kendileri üzerindeki yıldardanberi süre gelen etkisinden her bakımdan ayrılarak, Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış bulunuyorlardı.

Ramazanoğulları Beyliği böylece; uzun süreden beri birbirleri ile geçinemeyen Hânedânın ileri gelenlerini ve tüm Türkmen Aşiretleri'ni (Adana merkez olmak üzere) yine bir birlik etrafında toplamak olanağını da bulmuştu. Bölgede güven sağlandıktan sonra; Çukurova'da kenarda-bucakta kalmış Rum Tekfurları'nın kalıntıları kaidirilmiş, toprakları Çukurova'daki halka dağıtılmıştı. Adana'ya gelen yeni halkın yerleşmesi için yeniden evler yapılmış, kent daha güzel bir duruma getirilmişti.

Konumuz olan Mahmut Bey; Mısır Savaşları'nın hemen hepsinde Osmanlı Padişahı'nın yanında bulunmuş, cesareti ve savaş hakkındaki önerileri ile ün salmıştı. «Yavuz Sultan Selim»'e, işe yarayacak düşünceler ileri sürerek böylece, Padişah'ın yanında değeri dahada artmıştı.

Bu sırada (Hicrî 25 Recep 922) 23 ağustos 1516'da; Mısır Kölemenleri ile Halep yakınlarında «Merc-i Dâbık Savaşı» olmuş, bu savaşta Ramazanoğlu Mahmut Bey kuvvetleri ile birlikte Padişah'ın sol yanında döğüşmüştü. Kazanılan Merc-i Dâbık Savaşı'ndan sonra Mahmut Bey; Padişah'ın Fermanı ile ikinci kez Ramazanoğulları Beyliği'ne getirilmişti. Fakat Mısır Kölemenleri henüz tüm yenilgiye uğramamıştı. Osmanlı Padişahı kuvvetlerini ve başarılı komutanlarını yanından uzaklaştırmak istemediğinden, Mahmut Bey Adana'ya gidememişti. Böylece Padişah'ın yanında kalmıştı. Osmanlı ordusu büyük bir savaşın içinde idi. Mısır'ın alınması konusunun hemen hemen sonuna gelmiş durumdaydı. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bütün Beyler Padişah'la beraber savaş sonuna kadar bulunması gerekiyordu. Mahmut Bey'in Adana'ya dönmesi olanaksızdı.

Bu sırada Mısır ordusu'na karşı 24 aralık 1916'da «Gazze» yakınlarında bir savaş daha kazanılmıştı.

Artık çölün geçilerek Kahire'nin ele geçirilmesi ve böylelikle Mısır Kölemen Devleti'nin ortadan kaldırılması zamanı gelmişti. Fakat çölün geçilmesi büyük bir konu idi. Şimdiye dek Büyük İskender gibi birçok ünlü komutanlar «Şam»'a kadar gelmişler, fakat daha ileri gidememişlerdi. Çölün sıcağına dayanmak olanaksızdı. Ayrıca; yiyecek ve içecek gibi en büyük gereksinmelerin yokluğu tarih boyunca Mısır'ın bu yoldan ele geçirilmesini olanaksız bırakmıştı. Bu yüzden Osmanlı komutanları büyük bir telaş ve umutsuzluk içinde idi. Yalnız, «Yavuz Sultan Selim»; verdiği kararı hemen gerçekleştirmek konusunda ödün tanımıyordu. O; Padişahlara yara-

şan kuvvetli bir devlet adamı olarak kararlılık içinde geri dönmek ve gecikmemek konusunda ısrarlı idi. Ne bahasına olursa olsun, çölü aşmak ve başarılamayacak sanılan bir işi bitirmek istiyordu. Bu amaçla emrindeki komutanlarla yüksek yöneticilerin cesaret ve düşüncelerini ölçmek, öğrenmek istiyordu. Mevsim kış idi. Bu nedenle askerlerin bir bölümü izinle salıvermiş ve baharda toplanmaları istenmişti. Hemen hemen tüm ileri gelen devlet büyükleri; kış mevsiminin gelmiş olması, askerlerin toplanmamış bulunması dolayısıyla çölü geçmenin ancak ilkbaharda olabileceği kanısında idi.

Padişah «Yavuz Sultan Selim»; ordunun ileri gelenlerini «Gazze» ile «Han-Yunus» arasındaki «Deyr-ül-belah» denilen yerde Otag-ı Hümayûn'a birer birer çağırarak «Çölü hemen geçmenin nasıl bir sonuç verebileceği» konusunu soruyordu. Padişah'ın yanına girenler; düşüncesini bilemediklerinden içinde buldukları gerçeği içtenlikle söylüyorlardı. «İçinde bulunulan koşullar karşısında Mısır'a hücumun bahara kalması gerektiğini ileri sürenler otagdan dışarı çıkarken hemen orada boyunları vurulmak sureti ile öldürülüyorlardı⁽⁵⁷⁾. Yirmi kadar komutan ve ileri gelen bu şekilde öldürüldüğü halde, kimse bunun nedenini anlayamıyordu. Çünkü; Padişah'ın öldürme konusundaki fermanı, hemen çadırdan çıkar çıkmaz kimse ile görüştürülmeden yerine getiriliyordu⁽⁵⁸⁾.

Otag-ı Hümayûn'a çağırılma ve Padişah ile görüşme sırası Ramazanoğulları Bey'i Mahmut Bey'e geince⁽⁵⁹⁾ Sultan Selim;

(57) Tarih-i Ebul Faruk, Ömer Faruk. İstanbul, (H. 1325) 1909 Cilt: II, s. 294, «Kubbe vezirlerinden Hüseyin Paşa'nın da bu nedenle boynunun vurulduğunu yazmaktadır. Fakat Âli tarihinde ise vezir Yunus Paşa'nın bu nedenle boynunun vurulduğu yazılmaktadır. Künhül-Ahbar'da ise vezir Yunus Paşa'nın adından söz edilmektedir.

(58) Mer-i üt Tevarih. Şemdanlızade Fındıklılı Süleyman Efendi. İstanbul, (H. 1338) 1919 s. 501-504.

(59) İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. I. Hakkı Danışment. İstanbul, 1948, Cilt: II, s. 32 «Bu görüşmeler sonunda yalnız Hüseyin Paşa'nın öldürüldüğünü» bildirilmektedir.

ren «Yünus Bey»'i ve Baş Hazinedar «Ali Ağâ»'yı şehit etmişler, oradan çok süratle uzaklaşmışlardı.

Mahmut Bey böylece, «Riddâniyye Savaşı»'nda 22 Ocak 1517'de şehit düşmüştü⁽⁶²⁾.

Mahmut Bey geleceği gören, herkesin sevgi ve saygısını kazanmış bir yönetici olarak tanınmıştı. Osmanlılar eyaletleri yönetenlere ve Beylerbeyi olanlara «Paşa»'lık ünvanı verdiklerinden, Mahmut Bey'e de «Paşa» ünvanını vermişlerdi. Mahmut Bey; cesareti, iyi kalpliliği açık ve mertçe hareketleri ile, Yavuz'un üzerinde çok iyi bir iz bırakmış, ondan dokuz hil'at birden alacak kadar takdir kazanmıştı. Yavuz Sultan Selim; Mahmut Bey'in cenazesini Halep'e göndermişti⁽⁶³⁾. Oradaki Ramazanoğulları Camii yanında defnettirmişti⁽⁶⁴⁾.

16 — SELİM BEY

Selim Bey'in Beylik süresi, incelediğimiz kaynaklarda kesin olarak saptanamamıştır. Ancak Mahmut Bey'in 1510 da Beyliğe geçtikten sonra Osmanoğulları'na yakınlık gösterdiği nedeni ile 1514 de azledilmesi üzerine yerine amcasının oğlu Selim Bey'in bu göreve getirildiği bazı kaynaklarda konu edilmektedir.

Selim Bey'in Osmanlı Ordusu Mısır'a giderken de Adana'da Beylik'te bulunduğu, hiçbir işe karışmayarak ancak bölgenin iç işlerini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Fakat, sonucu hakkında başka bilgi alınamamıştır. Mısır Savaşları için Ya-

(62) İzahlı Osmanlı Tarihî Kronolojisi, I. Hakki Danişment. İstanbul, 1948, Cilt: II.

(63) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış. Kasım Ener. İstanbul, 1964, Altıncı Baskı.

(64) I. Hakki Danişment, Aynı eser «Riddaniye Savaşında şehit düşen bu üç devlet adamının 23 Ocak 1917'de Mısır'da Şeyh Timurtaş tekkesine defnedildiklerini» yazmaktadır.

vuz Sultan Selim'in yanında bulunan Mahmut Bey'in «Merc-i Dâbık» Savaşından sonra 1517 de ikinci kez Beylik'e atanması üzerine Selim Bey'in hangi göreve getirildiği bilinmemektedir.

17 — KUBAT BEY

Kubat Bey'in de Beylik süresi ve bu sırada yaptığı işler hakkında eldeki kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanamamıştır.

Ancak 1517'de Riddaniyye Savaşı'nda şehit olan Ramazanoğulları Bey'i Mahmut Bey'in yerine, «Yavuz Sultan Selim» tarafından ilkönce; Halil Bey'in oğlu Kubat Bey'i bu görevi yapmak üzere gönderildiği anlaşılmıştır. Kubat Bey Çukurova'nın tümünü değil, yalnız Adana'yı yönetmek üzere görevlendirilmişti. Fakat; bölgedeki bunalım üzerine Osmanlı Padişahı tarafından, onun yerine Adana ile Çukurova'nın tümünü bir eyalet olarak yönetmek üzere «Piri Mehmet Paşa» atanmıştı.

Kubat Bey'e de sonradan, Osmanlı hizmetinde görev verilmişti. Kendisinin «Paşalık ünvanı» ile «Beylerbeyliği»nde bulunduğu anlaşılmaktadır.

18 — PİRİ MEHMET PAŞA (1517 - 1568)

Mahmut Bey'in «Riddaniyye Savaşı»'nda şehit düşmesi üzerine, Yavuz Sultan Selim; Ramazanoğulları ile yaptığı antlaşmaya sadık kalarak ilk önce Ramazanoğulları Beyliği'ne Halil Bey'in oğullarından Kubat Bey'i getirmişti. Fakat kısa bir süre sonra; yine bölgede bazı geçimsizlik hareketleri başladığından Kubat Bey'in yerine, Piri Mehmet Bey'e «Paşalık ünvanı» verilmiş, Adana Beyliği'ne tayin edilmişti.

Pirî Mehmet Paşa; Halil Bey'in oğlu ve Mahmut Bey'in yeğeni idi. Ramazanoğulları; Memlûkler'de olduğu gibi bu kez Osmanlı Padişahları tarafından gönderilen özel ferman ile eyalet yönetimine getiriliyordu. Bu tarihten sonra Ramazanoğulları ülkesi; Osmanlı imparatorluğu'nun mümtaz bir eyaleti olarak yönetiliyordu. Osmanlı sarayından Pirî Mehmet Paşa'ya gönderilen fermanlarda «Cenap-ı Emaret Maap» diye hitap ediliyordu. Bu ünvan Osmanlı imparatorluğu içinde yalnız Cengiz sülalesinden «Kırım Hanları» ile Ramazanoğulları için kullanılmıştı. «Emîr» denilmeyerek «Cenap-ı Emaret Maap» denilmesi; diğer eyâlet beylerinden üstün tutuldukları, fakat bağımsız olmadıkları anlamını taşımaktadır.

«Kanunî Sultan Süleyman»; da Ramazanoğlu Pirî Mehmet Paşa'ya «Beyzade» diye hitap etmiş ve onu tüm elemanlarından üstün tuttuğunu göstermişti.

Pirî Mehmet Paşa; 1526 eylül sonlarında Bozok Bölgesi'nde çıkan «Baba Zünnun» ayaklanmasının Türkmenler arasında da sıçradığını görmüş ve gereken tedbiri almıştı. Osmanlı Devleti bu ayaklanmanın bastırılmasında zorluk çekmiş ve çok kayba uğramıştı. Pirî Mehmet Paşa, »Baba Zünnun ayaklanması'nın bastırılmasında büyük yararlık göstermişti.

1529'da yine Çukurova'da «Veli Halife» ile «Domuzoğlan» ve «Yenicebey», yönetiminde Şif Mezhebi'ndeki «Şah İsmail» yanını tutanların çıkardığı başka bir ayaklanmayı da bastırarak, devlete büyük hizmet etmişti. Daha sonra Dulkadiroğlu'nun, Osmanlı ordusu'na karşı davranışlarını da önleri ve Beylerbeyiler, kendisine saygı göstermez olmuşları (65).

Kanuni Sultan Süleyman; Pirî Mehmet Paşa'nın bu başarıları ve güven veren tutumu karşısında, daha önce Çukurova'dan uzaklaştırılan Ramazanoğulları sülalesinin bazı ileri

(65) İslam Ansiklopedisi, Cilt: IX, s. 612

gelenlerine yeni görevler vermişti. Bunlardan Pirî Mehmet Paşa'nın kardeşleri «Kubat Bey, Davut Bey ve Korkut Bey ile onların akrabalarından olan Mahmut Bey»'i; herbirine kırkar bin akçe zeâmetle Rumeli'de üstün görevlere atamıştı (66).

Görülüyor ki; Pirî Mehmet Paşa Osmanlı büyükleri arasında Beylerbeyi olarak, öteki Beylerbeyilerden üstün sayılıyor, Padişah yanında her istediğini kabul ettirebiliyordu (67). Ona gösterilen bu ayrıcalığı çekemeyen bazı Osmanlı vezirleri ve Beylerbeyiler, kendisine saygı göstermez olmuşlar, karşı durum almaya başlamışlardı. Onların bu tutumlarına çok üzülen Pirî Mehmet Paşa; kendi isteği ile Çukurova'dan ayrılmayı düşünmüş ve bu amaçla Padişah'a başvurmuştu. Bu isteği de kabul edilerek; ilk önce Karaman, sonra Halep Beylerbeyliği görevlerine atanmıştı. Her gittiği yeni görevde de üstün başarılar elde etmiş ve 1543 - 1544, 1550 - 1551 tarihleri arasında iki kez Şam Beylerbeyliği'nde de bulunmuştu.

Pirî Mehmet Paşa'nın Adana'dan uzaklaşması üzerine Çukurova yine karışmış, Türkmenler bölgede güvensizlik yaratmaya başlamıştı. Özellikle; «Varsaklar»ın keskin leventleri yol kesiyor, kentleri yağma ediyordu. Hakkında ne söylenirse söylensin Pirî Mehmet Paşa yetişkin bir devlet adamı olarak Osmanlı imparatorluğu'nun işe yarayan en büyük ve değerli bir yöneticisi idi. Onun için yine eski hakları ile Adana'ya getirilerek Çukurovanın düzeni sağlanmış oldu (68).

Pirî Mehmet Paşa; Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan

(66) Künh-ül Ahbar'da Ali Bey «Pirî Paşa tarafından Padişaha arzda bulunulduktan sonra bu kardeşler; Anadolu'ya alınmışlardır» diye yazmaktadır.

(67) Künh-ül Ahber, Ali Bey, İstanbul, (H. 1277) 1860 Rûkn-ü Salls ve Cüz-ü Salls Cilt: IV, s. 56-62

(68) Aynı yapıtta «Kanuni Sultan Süleyman zamanında en büyük vezirlerin Hasarı (yâni dirlikleri) on ikişer kere yüz bin olduğu halde Pirî Paşa'ya Adana'da on altı kere yüz bin olarak tahsis olduğu bildirilmektedir.

Süleyman ve II nci Sultan Selim olmak üzere üç Osmanlı Padişahı döneminde imparatorluğa büyük görevler yapmıştı. (Hicri 976) 1568 de Adana'da vefat ettiği zaman doksan yaşını geçmişti⁽⁶⁹⁾.

Adana'da büyük bir cami ve medreselerle Tabii ilimler okutulmak üzere ayrıca okullar, yoksulları doyurmak üzere Aş evleri, Han ve Hamamlar yaptırmıştı. Adana'nın bayındır bir duruma getirilmesi için babası Halil Bey'in başlattığı tüm yapıtları tamamlamıştı. Halkın çalışabilmesi için kumaş dokuma yerleri, yağhanelerle Bedestân ve dükkanlar yaptırmıştı.

Ramazanoğulları Beyliği'nde yarım yüzyıl kaldığı anlaşılan Piri Mehmet Paşa'nın, Adana'da çok büyük hizmetleri görülmüştü. Özellikle, Adana'da meydana getirdiği sosyal hizmet kuruluşlarının gelecek yıllarda da işletilmesi; cami, mescit ve başka yapıların onarılması için koyduğu «Vakfiye» örnek bir durum göstermektedir⁽⁷⁰⁾. Bu Vakfiye'de ileri sürdüğü koşullar onun yüksek kültürünün ve anlayışının açık bir işaretidir. Adana'da bugün ayakta duran Türk-İslâm yapıtları'nın yapısı kaadr, onarılması konusunda da kitâbelerde Piri Mehmet Paşa'nın adına sık sık rastlanmaktadır.

Tarihe çok önem veren, Türkçe ve Farsça şiirler yazan, yüksek kültüre sahip üstün bir devlet adamı idi. Osmanlı Tarihleri'nde onun hakkında «...Edîp, Âkıl, Kerîm, Âl-i Himmet ve Cessur bir zat idi»⁽⁷¹⁾, diye konu edilmektedir. Bazı kaynaklar yazılı yapıtlarının da olduğunu bildirmektedir.

(69) Kûnh-ül Ahbar'da Ali Bey; Piri Mehmet Paşa'nın (H. 976) 1568 de vefat ettiğini yazmaktadır.

(70) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış: Kasım Ener, İstanbul, 1964

(71) Kûnh-ül Ahbar, Gelibolu'lu Âli Bey, İstanbul, (H. 1277) 1860 Rûkn-ü Salis ve Cüz ü Sadis Cilt: IX, s. 60-62. «Piri Mehmet Paşa'nın Fari-sî ve Türkî eş'arı, Fünun ve Tevârihten küllî istihzarı var idi,» demektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünde şu kıtayı söylemişti⁽⁷²⁾.

Merd-i Şah-ı Cihan Süleyman Han
Padişah-ı Zamana ki Mired
Âlem-i ra girifte bud bâdei
Reft ta âlem-i diğêr kired

Türkçe anlamı şöyledir:

Cihanın Mert Şahı Süleyman Han
Zamanımızın Padişahı ne vakitki ölür,
Adaletiyle Bir Âlemi tutmuştu
Gitti Başka Bir Âlemi Almak için

Piri Mehmet Paşa Adana'da yaptırdığı Ulu Cami'de defn edilmişti. Kendisi hayatta iken ölen oğullarından «Mustafa» ve «Mehmet» adlı iki oğlu da bitişindeki camide gömüldüler.

Piri Mehmet Paşa'nın Adana'da yaptığı hizmetler ve halka gösterdiği iyi tutumu hakkında Osmanlı tarihleri'nde verilen bilginin yanında ayrıca XVI. yüzyılda bölgeyi gezen ve Adana'ya uğrayan gezginlerin de yapıtlarında geniş bilgi bulunmaktadır. Bu gezginlerin yazdıkları hakkında ileride bilgi verilecektir.

19 — DERViŞ BEY (PAŞA) (1568 - 1569)

Piri Mehmet Paşa'nın küçük oğlu idi. Babasının sağlığında Tarsus Sancak Beyi idi. Babası tarafından çok sevildiğinden vasiyeti üzerine Adana Beyliği'ne getirilmişti.

Osmanlı Padişahı'nın kendisine gönderdiği fermanla; babasına yazılan ünvanlara yer verilmediğini gören Derviş

(72) Kûnh-ül Ahbar s. 60'dan alınmış olan şiir; İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi mezunu Ressam Tahran'lı Sayın Bayan Nuşir Turan tarafından dilimize çevrilmiştir.

Bey, çok üzölmüş ve bu durumu Sadr-ı Âzâm «Mehmet Paşa» aracılığı ile Sultana duyurmuştu. İsteği Padişah tarafından yerinde bulunarak daha sonraki işlemlerde, Derviş Bey'e de aynı ünvanlarla ferman gönderilmesi usulü kabul edilmişti.

Bazı kaynaklar kendisinden «Paşa» olarak konu edildiğine göre, Osmanlılar'da usul olduğu üzere önceki Ramazan-oğuları Beyleri'ne verildiği gibi buna da «Paşa ünvanı»nın verildiği anlaşılmaktadır.

Derviş Bey de babası gibi çok cömert, halka ve özellikle fakirlere yardım eden eli açık bir devlet adamı idi. Kendisinin doğa ve doğa olayları hakkında geniş, pratik bilgisi vardı. Özellikle «Hayvan ve çeşitli kuşların Hastalıkları ile Tedavilerinde Bilgisi» bir uzman kadar üstündür⁽⁷³⁾.

Fakat, gençliğindenberi afyon kulanmaya alışmıştı. O zamana göre bunun zararlarından kurtulmanın tek yolu incir rakısı içmekle mümkün görülüyordu. Derviş Bey; bu nedenle çok rakı içmeye de başlamıştı. Bir gün çok içtiğinden hastalanmış, kısa bir süre sonra vefat etmişti⁽⁷⁴⁾.

Beylikte altı ay kadar kısa bir süre kaldığı⁽⁷⁵⁾ anlaşılmaktadır.

20 — III. İBRAHİM BEY (PAŞA) (1569 - 1589)

Pirî Mehmet Paşa'nın büyük oğlu ve Derviş Bey'in büyük kardeşi idi. Babasının vasiyeti üzerine Beylik'e ilk önce küçük kardeşi Derviş Bey getirildiği zaman kendisi Antep Sancak Bey'i olarak kalmıştı.

(73) İslam Ansiklopedisi, Cilt: IX, s. 612

(74) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ve Künh-ül Ahbâr

(75) Yukarıdaki eserlerde Derviş Bey'in (H. 977). 1577 başlarında vefat ettiğini bildirmektedir.

Altı ay sonra Derviş Bey'in ansızın ölümü üzerine Adana Valiliği (Beyliği) ne getirilmişti.

İbrahim Bey vefatına kadar uzun süre bu görevde kalmıştı. Ömrü boyunca bilginlere ve hükümet adamlarına değer vermiş, onlara her zaman ikramlarda bulunmuştu.

Tarsus'da; Cami-El-Nur adı ile (Hicrî 987) 1579 da yaptırdığı Ulu Câmî İslâm Dünyası'nın en güzel ve eşsiz sanat yapıtlarından biri olarak sayılmaktadır. Tarsus'un geçmiş zamanlarda dinsel bakımdan ne kadar önemli sayıldığı bilinmektedir. III. İbrahim Bey'in, «Hıristiyanların kutsal saydıkları ve Hıristiyanlığın ilk yayıldığı yıllarda yaptırdıkları «Saint Paul Kilisesi»ne karşı yaptırdığı bu üstün değerdeki İslâm anıtı bugün «Nur Camii» adı ile ün salmış bulunmaktadır.

Beyliği oldukça uzun süren III. İbrahim Bey hakkında kaynaklar nedense az bilgi vermektedir.

Vefatı tarihini; Sayın M. Hâdi Altay⁽⁷⁶⁾ 1585, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası⁽⁷⁷⁾ 1592, İslâm Ansiklopedisi ise⁽⁷⁸⁾ 1585 ya da 1588⁽⁷⁹⁾ olarak kabul etmektedirler. Sayın Kâsım Ener ise derin incelemelerden sonra bu tarihi kesin olarak 1589 göstermektedir.

21 — II. MEHMET BEY (PAŞA) (1889 - 1600)

III. İbrahim Bey'in oğlu, Pirî Mehmet Paşa'nın torunudur. Bu Bey'in, ataları gibi yurdunda adalet ve güveni sağ-

(76) Adana'da Ramazanoğullarından Kalan Anıtlar ve Abideler. M. Hadî Altay Basılmamış Terfi Tezi

(77) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası

(78) İslam Ansiklopedisi, s: 618

(79) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış. Kasım Ener. İst., 1964 s. 265

ladığı; böylece Arap, İran ve Anadolu'da nam saldığı söylenmektedir⁽⁸⁰⁾. Bunun aksini ileri sürenler de olmuştur⁽⁸¹⁾.

Mehmet Bey hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber Sayın Kâsım Ener «Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış» adlı yapıtında; II. Mehmet Bey'in, Pîrî Mehmet Paşa'nın kızı «Bânû Hatun»'nun İsfendiyar Oğulları Soyundan «Hacı Ahmet Bey» ile evlenmesinden doğan torunu olduğunu, bu duruma göre III. İbrahim Bey'in oğlu değil yeğeni bulunması gerektiğini, bir «şer'îye Hükmü»ne dayanarak bildirmektedir⁽⁸²⁾. Fakat hemen arkasından bu bilginin yanlış olduğunu belirtmektedir.

Gerçekte de; Tarih-i Osmanî Encümeni, İslâm Ansiklopedisi, Kühn-ül Ahbâr ve Münecim Başî ise; II. Mehmet Bey'in, babasının III. İbrahim Bey olduğunu açıkça kanıtlamaktadırlar.

Elimizdeki Ramazanoğulları Seceresi'ni gösteren kopyaya göre de Pîrî Mehmet Paşa'nın «Bânû» adlı kızı görülmemektedir. Ramazanoğulları'nın soyağacı deyebileceğimiz bu belge kopyasında «Bânû Hatun»; Pîrî Mehmet Paşa'nın «Belkıs» adlı kızının kızı olarak görülmektedir. «Hacı Ahmet Paşa» ile evlendiği; bunun da «Mehmet Bey» ile «Kaya Hanım» adında iki evladı olduğu, «Hacı Ahmet Bey»'in İsfendiyar Oğulları Hânedanı'ndan geldiği belirtilmektedir.

Fakat İbrahim Bey'in oğlu II. Mehmet Bey; yetmiş bir devlet adamı ve oldukça yaşlı bir eleman olarak bulunuyordu. Osmanoğulları'nın çok önem verdikleri «Hânedan sırası»nı bozarak; Pîrî Mehmet Paşa'nın kızının kızının oğlu, başka bir deyimle III. İbrahim Bey'in oğlu yerine sülâleden daha uzak birini beyliğe getirmeleri olanaksız görülmektedir.

(80) Kühn-ül Ahbar

(81) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, s. 771

(82) Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış. Kasım Ener. İstanbul, 1964

Daha açık söylemek gerekirse; III. İbrahim Bey ölünce yerine oğlu Mehmet Bey'in geçmesi gerekirken, Pîrî Mehmet Paşa'nın kızından gelen torununun oğlu yine başka bir deyimle İbrahim Bey'in kızkardeşinin kızının oğlunu Beyliğe getirmeleri, düşünülmemektedir.

II. Mehmet Bey'in ölüm tarihi kesin değildir.

22 — PİRİ MANSUR BEY (PAŞA) (1600 - 1608)

II. Mehmet Bey'in ölüm tarihi bilinemediğinden oğlu Pîrî Mansur Bey'in de Beyliğe geçtiği tarih kesin olarak açıklığa kavuşmamıştır. Fakat Sayın M. Hdi Altay bu tarihi 1600 olarak kabul etmektedir.

Asıl adı «Pîrî» iken Beyliğe getirildikten sonra kendisine Paşalık verildiği ve «Mansûr» olarak da adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Kendisi sessiz ve çekingen bir karaktere sahipti. Devlet işleri ile uğraşmak ve bu yüzden bunalım içinde kalmak istemezdi.

Sonuç olarak, 1608 tarihinde kendi isteği ile beylikten çekildiği konusunda bütün kaynaklar aynı bilgiyi vermektedir⁽⁸³⁾.

Böylece Pîrî Mansur Bey kendi isteği ile Adana eyaleti Valiliğinden ayrılınca, 1608'de başlayarak Osmanlılar buraya sıradan tayin suretiyle valiler göndermeye başlamıştır.

Yavuz Sultan Selim tarafından; Pîrî Mehmet Paşa ile başlatılan ve yine Ramazanoğulları Hânedanından gelen valilerce yönetilen ayırcalı Valilik Usulü (Mümtaz Eyalet), 1517 - 1608 arasında 91 yıl sürdürüldükten sonra sona ermişti.

Bazı kaynaklar 1608 tarihinde Pîrî Mansur Bey'in kendi isteği ile Beylikten ayrılması tarihini Ramazanoğulları Hâne-

(83) Anadolu Beylikleri, I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, Ankara, 1937

danının dağılması ve iş başından çekilmesi olarak görmektedir. Daha açık bir deyimle; 1353 de başlayan ve ilk önce 1517 tarihine kadar «164» yıl Mısır Memlûk Devleti'ne yarı bağılı olarak süren Ramazanoğulları Beylik'i 1517'den 1608 tarihine kadar 91 yıl Osmanlı Devleti'ne bağılı kalmış ve mümtaz Syalet olarak yönetilmişti. 1608'de bu yönetim de sona ererek, bir Osmanlı vilayeti durumuna gelmişti.

Adana'nın sıradan bir Osmanlı valiliği durumuna getirilmesinden hemen sonra (Hicri 1018) 1609'da durumu değiştirilmişti. Osmanlıların il yönetimi kuruluşu bölümünde (İdarî Taksimatında) bu tarihte ufak tefek değişiklikler meydana getirilirken Adana sınırları içinde birer Sancak olan Sis ve Tarsus buradan alınmış, Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlanmıştı. Adana bir süre sonra da Halep Beylerbeyliğine katılmıştı.

B — Ramazanoğulları Hânedanı Osmanlı Devleti Hizmetinde :

1608'den sonra da Ramazanoğulları sülâlesi; Osmanlı Devleti tarafından yine üstün tutulmuş ve bunlar imparatorluğun çeşitli yerlerinde yüksek görevlere getirilmişti. Aralarında vezirlik, Beylerbeyliği, Valilik ve Sancak Beyliği makamlarına yükselenler pek çoktur. Bunlar Osmanlılarla birlikte buldukları savaşlarda her zaman için yardım etmişler ve başarılı olmuşlardı. Osmanlı kaynaklarında; bunlar arasında adların açık olarak yer verilenler aşağıda bildirilmiştir:

1 — KUBAT PAŞA

Ramazanoğulları'ndan Halil Bey'in oğlu ve Pirî Mehmet Paşa'nın kardeşidir. Kendisi yukarıda konu edildiği gibi bir-ara Beylik makamında da bulunmuştur.

«Merc-i Dâbık» Savaşından sonra 1516'da kendisine Ramazanoğulları Beyliği verilen Mahmut Bey; Mısır'da «Ridaniye» Savaşı'nda 1517 de şehit olunca, «Yavuz Sultan Selim» onun yerine Kubat Bey'i tayin etmişti. Kubat Bey bu görevi sırasında yalnız Adana'da egemendi.

Bir süre sonra Çukurova'nın yönetimi yine Halil Bey'in oğlu Pirî Mehmet Paşa'ya verilmiş ve bölge eyalet olarak yönetilmeğe başlamıştı. Bu değişikliğin; Hânedan arasında yine bazı geçimsizliklerin başlamasından ileri gelmiş olabileceği sanılmaktadır.

Pirî Mehmet Paşa, bölgede birlik ve düzeni korumak amacı ile gereken tedbirleri almıştı. Osmanlı padişahı da; Ramazanoğulları Hânedanı'nın ileri gelenlerini bölgeden uzaklaştırarak Rumeli'ye göndermiş, böylelikle Memlûkler döneminde olduğu gibi sülâle arasındaki geçimsizliğe meydan vermediği önlemişti.

Ortalık yatışınca Pirî Mehmet Paşa; Kanunî Sultan Süleyman'dan bu yakınlarının birer devlet görevine getirilmesini istemiş ve bu isteği hemen yerine getirilmişti⁽⁸⁴⁾. Bu nedendir ki; Pirî Paşa'nın kardeşlerinden Dâvut Bey, Kubat Bey ve Korkut Bey ile Mahmut Bey yukarıda değinildiği gibi gerekli zeametle üstün görevlere getirilmişlerdi⁽⁸⁵⁾.

Kubat Paşa daha sonra yine; kardeşi Pirî Paşa'nın arzusu ile padişah tarafından Karaman'da, İçel'de ve Aclûn'da bulunmuştu⁽⁸⁶⁾. «Aclûn»dan sonra Trabzon'da da bulunmuş, oradan Basra Beylerbeyliği'ne ve Van ile Halep eyaletleri'ne

(84) Netayic-ül Vukuat, Mustafa Nuri Paşa. İstanbul, 1911 (1329) ve Küh-ül Ahbar s. 58

(85) Netayic-ül Vukuat, Cilt I, s. 129

(86) Aclun «Suriye'de Horan bölgesinde bir kenttir. Kalesi çok eskiden yapılmıştır. Sonradan Selahattin Eyyubî tarafından onarılarak Haçlılara karşı kullanılmıştır. Geniş arazisi verimlidir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Şam eyaletine bağılı bir sancak idi.

atanmıştı. Halep'te vali iken Kubat Bey'in (Hicrî 966) 1558 de vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Çeşitli görevlerinde başarı kazanmış ve kendini sevdirmiş olan Kubat Bey'e gördüğü görevlerin önemi dolayısı ile Osmanlılar tarafından «Paşalık ünvanı» verilmişti. Onun da cedleri gibi fukarayı korumuş, her gittiği yerde halkla yakından ilgilenmiş bir devlet adamı olduğu bütün kaynaklarda yazılmaktadır. Oğulları da Osmanlı Devleti'nde görev almışlardı.

2 — SELİM PAŞA

Yukarıda konu edilen Kubat Paşa'nın oğludur. Osmanlı Devleti'nin çeşitli valiliklerinde bulunmuştur.

Şam Valisi iken nedense azledilmiş bu sırada kölesi tarafından boğularak öldürülmüştü⁽⁸⁷⁾.

3 — SÜLEYMAN PAŞA

Bu da Kubat Paşa'nın oğludur. Osmanlı ordusunda bazı savaşlara katılmış ve birkaç sancağın alınmasında bulunmuştur. Mısır'da ve daha bazı yerlerde valilik yapmıştır.

Bir ara Habeş Beylerbeyliği'ne verilmişti. Fakat orada halk ayaklandığı için gitmekten çekinmiş, yerine kardeşi »Ahmet Paşa»nın gönderilmesini sağlamıştı. Fakat kardeşi «Ahmet Paşa» Habeş ilinde öldürüldüğünden oraya yine Süleyman Paşa'nın gitmesi öngörülmüştü. «Süleyman Paşa»; İstanbul'a gelerek kardeşi Ahmet Paşa'nın Habeşistan'da öldürülmesinin üzerinde yarattığı duygusal çöküntüyü ileri sürerek başka bir yere gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine, gö-

(87) Künh-ül Ahbar ile İslam Ansiklopedisi aynı bilgiyi vermektedir.

revi ilkönce Diyarbakır, daha sonra Karaman Beylerbeyliği'ne çevrilmişti.

«Süleyman Paşa»; bir süre sonra Karaan'dan alınmış bu kez, »Serdar Osman Paşa»nın yardımı ile Bağdat'a «Melik-ül ümerâ» olmuştu. Oradan da Zor Eyaleti'ne verilmişti⁽⁸⁸⁾.

Süleyman Paşa'nın; adamlarına ve yanındakilere iyi davranmadığı, onlara hakaret ve işkencede bulunduğu söylenmektedir⁽⁸⁹⁾. Sonunda bu görevden de alınca; ömrünün sonuna dek Şam'da oturmak istemiş, bu sırada kendi adamlarından iki Arap tarafından öldürülmüştü.

Oğlu «Bekir Paşa» da kendisinden sonra bazı yönetim işlerinde görev almıştı.

4 — ÖMER BEY

Bu; da Pirî Mehmet Paşa'nın oğlu idi. Sancak Beyliği'nde bulunmuştu⁽⁹⁰⁾.

5 — APDI PAŞA

1589 - 1600 tarihleri arasında Beylik yapan II. Mehmet Bey'in oğludur. 1608'den sonra Osmanlı Hizmetinde yönetir işlerinde çalıştığı ve Ramazanoğulları'nın Mütevellisi bulunduğu göre, bu görevi vali olarak Adana'da yaptığı ileri sürülmektedir⁽⁹¹⁾.

(88) Zor Eyaleti: Şam yakınlarında bir kenttir. Kanunî döneminde önemli bir merkez idi.

(89) Künh-ül Anbar, Rük-n-ü Salis Cüz-ü Salis s. 63

(90) Aynı eser.

(91) Adana'da Ramazanoğulları'ndan Kalan Anıtlar ve Abideler, M. Hadî Altay

İlnci Mehmet Bey'in en küçük oğlu ve bundan önce adı geçen Apdi Paşa'nın küçük kardeşidir.

Bunun da; Ağabeyisi Apdi Paşa gibi Adana Valiliği'nde bulunduğu «Mahkeme-i Şer'iyye sicilleri»'nden anlaşılmaktadır⁽⁹²⁾.

Ramazanoğulları ondan sonra da yurdun çeşitli yerlerine dağılmış, Devletin yüksek yönetiminde görev aldıkları gibi çeşitli iş alanlarında da başarılı olmuşlardır.

(92) Aynı eser.

IV

RAMAZANOĞULLARI DÖNEMİNDE ADANAYI ve BÖLGEYİ
İNCELEYEN GEZGİNLERİN DÜŞÜNCELERİ

Yukarıda yeri geldikçe değindiğimiz gibi tarihler ve yapılan açıklamalara dikkat edilince; her din tarafından birçok kutsallıkları üzerinde toplayan böyle bir bölge, yeryüzünde çok az görülmektedir.

Din Tarihleri'nde yer almış bazı Peygamberleri, Halifeleri ve Halk kahramanları'nı bir arada topraklarında barındırmış olmak Çukurova için, bu elbette bir rastlantı değildir. Bunun nedenleri: Çukurova'nın Avrupa, Asya ve Afrika'ya geçen yolların kavşağında bulunması; denizin en işlek yerinde ve ağzında Seyhan - Ceyhan gibi iki büyük ırmağın ve çeşitli derelerin bu toprakları sulaması; ikliminin elverişli ve topraklarının verimli olmasından ileri gelmektedir. Bu koşullar ile toplumlar için aranan bir bölge olan Çukurova, her dönemde elden ele geçmişti. Bu arada yeni çıkan dinlerin kuzeye doğru yayılması için bazı din büyüklerinin bu bölgeye gelmelerine neden olmuştur.

İşte Ramazanoğulları da orta Asya'dan Seyhun - Ceyhun ırmakları arasından kopup gelince; kendileri için aradıkları yurt topraklarını burada bulmuşlar ve yerleşerek Çukurova'yı benimsemişlerdir.

Ramazanoğulları ilkönce tam aşiret ve oba kuruluşu ile ülkedeki yaylaklarla kışlaklarda yarı gezgin bir yaşantı içinde bulunmuşlardı. Fakat bölgedeki toprakların asıl sahibi olarak yerleştikten sonra tarım işlerine başlamışlar ve göçebelikten ayrılma yolunu tutmuşlardı. O zaman bu topraklar; onların daha çok kentleşmelerine neden olmuş ve ondan sonra dirki; camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, yollar, su tesisleri meydana getirmişlerdi.

Çukurova'yı dolaşan bir çok gezginler; bize bu topraklarda oturanların ekonomik, sosyal ve sanat durumlarını ayrıntılı olarak bildirmektedirler. Bunların bir kısmı Adana ve Çukurova'yı Ramazanoğulları döneminde dolaşmış; bazıları da daha sonraki yüzyıllarda gördükleri halde Ramazanoğulları'nın durumlarına değinmişlerdir. Bunlar; Ramazanoğulları dönemi'nin uygarlığını açıklığa kavuşturmaktadır.

Bu gezginlerden en önemlilerinin; duyularını ve görüşlerini kironolojik sıraya göre özetlemek, konuya daha açıklık verecektir.

1 — Gazzi'nin Görüşü : (Cenneti Andıran Güzel Kent)

Gazzi; 1529'da bir iş için Şam'dan İstanbul'a giderken Adana'dan geçmiş, dönerken de yine uğramıştı. «Gazzi»-nin⁽⁹³⁾ Adana hakkında bilgi verdiği yıllar, Osmanlı Padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın dönemine; Pirî Mehmet Paşa'nın Beylik (Valilik) mevkiinde bulunduğu süreye rastlamaktadır. «Gazzi» Adana hakkında özet olarak şu bilgiyi vermektedir:

(93) Gazzi'nin, «Öğrenimini Mısır'da tamamladığı ve Şafii Mezhebi'nin üstün bilgilerin olduğu» hakkında Sayın Kasım Ener «Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış» adlı yapıtında bilgi vermektedir.

«...Adana'ya Seyhan ırmağı'nın üzerindeki köprüden geçilerek girilmektedir. Bu ırmak Ceyhan'dan daha büyüktür. Yılan gibi kıvrıla kıvrıla akmaktadır. Her tarafı bağlar ve bahçelerle kaplıdır. Bu bağlar ve bahçeler ırmaktan dönme dolaplarla çekilen sularla sulanmaktadır. Meyveleri çok bol ve çeşitlidir. Bülbül sesleri kentin her yerinde duyulmaktadır. Küçük fakat çok güzel bir yerdir. Doğada tam bir hayat fışkırmaktadır. İki gün kaldığım bu güzel yerden gündüzleri güneşin, geceleri ay ışığının yarattığı güzellik cenneti andırmaktadır.

Ulu Camii'de akşam ve yatsı namazlarını kıldım. İlkbaharda, Adana'nın güzelliğini ve tazeliğini seyrederek kenti dolaştım⁽⁹⁴⁾.»

«Gazzi»nin verdiği bu bilgi, bize XVI nci yüzyıl içinde Ramazanoğulları'nın elinde Adana ve Çukurova bölgesinin tarım bakımından ne kadar zengin ve verimli olduğunu; kentin (her bakımdan) güzelliği ile önde geldiğini açıkça göstermektedir.

2 — Pirî Mehmet Paşa Vakfiyesi'nin Anlamı (İlk Sosyal Kuruluşlar) :

Pirî Mehmet Paşa'nın 1554 tarihini taşıyan meşhur VAKFİYESİ'nde de yine XVI nci yüzyıldaki Adana hakkında geniş bilgi edinilmektedir. Bu vakfiye'den kentin ne kadar bayındır ve zengin bir yer olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Pirî Mehmet Paşa Adana'daki Ramazanoğulları Külliyesi ve Vakfiyesi'ne göre; (Hicri 945) 1538 de ilkönce pederi Halil Bey'in başlattığı işleri tamamlamış ve bunları (Hicri 960) 1552'de bitirmişti. Bu yapıtlar bize Çukurova'nın; Yeni Çağlar'a girerken, Ramazanoğulları yönetiminde o zamana kadar

(94) Gazzi'nin sözleri bugünkü dilimize göre sadeleştirilerek alınmıştır.

görülmemiş bir zenginlik ve güzelliğe kavuşmuş olduğunu saptamaktadır.

Bu dönemde Adana'da; mescit ve camilerin yapıldığını, küçük çocuklarla gençler için okulların açıldığını, bunların birçoğunun da yatılı olduğunu, böylece başka kentlerden gelen öğrencilerin de barındırıldığını görmekteyiz.

Ayrıca; pazar yerlerinin kurulması, kapalı çarşının yapılması, yoksullar için Aşevleri'nin meydana getirilmesi, yiyecek maddelerin sekiz kapılı büyük bir HÂL içinde ve her birinin ayrı ayrı yerlerde satılması bize, bu beyliğin ekonomik ve sosyal bakımlardan ne kadar ileri olduğunu belirtmektedir.

Susam yağı çıkaran yerlerin, pirinç unu yapan değirmenlerin, boyahanelerin ve daha birçok iş yerlerinin varlığı Çukurova'da tarımsal üretimin başka yerlerden daha ileri olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu yapıtların arasında bir (Dar-ül aceze) Düşkünler-evi'nin ve yoksullara çeşitli yardımlarda bulunacak kuruluşların meydana getirilmiş olması; Ramazanoğulları'nın sosyal işlere ve yardımseverliğe ne kadar ço k ilgi gösterdiklerinin açık bir işaretidir.

Vakfiye'den anlaşıldığına göre Ramazanoğulları; küçükler için okullarla, daha büyük yaşta okuyan öğrenciler ve tüm öğretmenlerin yiyecekleri ile sağlıklarına da gereken önem vermişlerdi. Böylece; Ortaçağlar'da örneğini görmediğimiz bir şekilde eğitim ve öğretime değer verdiklerini anlamaktayız.

Vakfiye'de bütün bu işler için, yolar ve kanalların onarımı, aynı zamanda çarşılarla başka giderlerin karşılanması konusunda yapılacak giderler belirtilmişti. Bunlar «Baş Mimar» eli ile harcanıyordu.

Ramazanoğulları halkın sağlığı ile o kadar yakından ilgilenmişlerdir ki; halkın sağlığına zararlı olabilecek kuruluş-

ları, halkın bulunduğu yerin dışında ve birbirinden uzak olarak yaptırmışlardı⁽⁹⁵⁾.

Bu dönemde Çukurova tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir şekilde değerlendirilmiş ve zenginleşmişti. Özellikle; XII nci ve XIII ncü yüzyıllarda Haçlı Savaşları'nın bölgede de yarattığı yoksulluk, bakımsızlık Ramazanoğulları'nın bu topraklara yerleşmesi ile düzelmiş ve ortadan kalkmıştı. Böylelikle; Türkmenlerin Çukurovaya gelmeleri ile bölgedeki iki yüzyıldanberi süregelen huzursuzluk, güvensizlik ortadan kalkmış halk zengin ve mutlu bir yaşantıya kavuşmuştu.

Ramazanoğulları Adana'yı ele geçirdikten sonra kentnin ilkönce yüksek yerini bayındır hale getirmişlerdi. Burada halk için evler yaparak onların yerleşmesini sağlamışlardı. Daha sonra Adana'dan geçen ırmaktan faydalanarak sulama işini gerçekleştirmişler, bğ ve bahçeler meydana getirmişlerdi. Yüzyıllardır boşa akan ırmağın sularını, «Kırkkova» ya da «Dönmedolap» denilen araçlarla alarak toprağa aktarmışlardı. Böylece; eskiden, susuzluktan faydalanılamayan geniş ve alüvyonlu topraklar, dünyanın en verimli sebze ve meyve bölgesi halini almıştı.

Bol suların boşa akmaması için faydalanmayı düşünmüşler ve çeltik ekimine önem vermişlerdi. Su yollarının ve çeltik ekiminin kontrolü devletin elinde idi. Buna göre halkın sağlığı ve yıllık pirinç ürününün azalmaması bakımından çeltik konusunun devletin tekelinde olduğu görülmektedir. Böylece; Adana bir pirinç memleketi durumuna getirilmişti. Tahıl, susam ve pamuk yetiştirme bakımından da komşu memleketlerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir dereceye gelmişti. Çukurova bir tarım ülkesi olduğu kadar bunların başka yerlere satışını da yapabilen bir ticaret yeri olmuştu.

(95) Gazzî'nin görüşü «Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir bakış» ta konu edilmektedir.

Bir yandan yaylalarda besledikleri bir yandan da meralarda yetiştirdikleri koyun ve sığırların satışı ile memleket tam bir tarım bölgesi olmuştu. Böylece göçebelikten tümü ile kurtulan halk, kentlerde en varlıklı ve zengin aileler durumuna gelmişti.

Bununla beraber yüksek yerlerde ve Toroslar'da göçebe Türkmenler de bulunuyordu. Bunlar geçimlerini hayvancılıkla ve hayvan ticareti yapmakla sağlıyorlardı.

Ramazanoğulları döneminde köylerde ve kentler arasında yollar yapılmış, kaldırımlar döşenmişti. Ticaret kervanları develerle bölgenin ürünlerini Anadolu, Suriye, Irak ve başka yerlere taşıyordu. Şam (Demşik) panayırı; Adana ve Çukurova'nın malları ile dolup taşıyordu.

Memlûklerle sık sık araları açılarak savaflara giriştiklerinden, bölgenin bozulan tarım ve ticaret durumu ekonomik güçlükler yaratıyordu. Fakat Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı almasından sonra durum yine düzelmiş, Çukurova Ramazanoğulları elinde Osmanlı Devleti'nin en verimli ve zengin bir bölgesi olmuştu.

3 — Kutb-ed din Elmekki'nin Yazdıkları (İnsanlara İyilik Yapmayı Görev Sayan Adana Beyi) :

Mekke Şerifi tarafından Yeniçeri Muhafızı'nı şikayet için 1557'de İstanbul'a gönderilen «Kutb-ed din Elmekki» geçen Adana'yı da görmüş ve gördüklerini yazmıştı.

«Kutb-ed din Elmekki» yapıtında Adana'nın o yıllardaki durumunu övmekte ve görüştüğü Pirî Mehmet Paşa hakkında bilgi vermektedir. Verdiği bilgiye göre: «...Adana'nın bugünkü Hâkimi Pirî Mehmet Paşa'yı ziyaret ettim. Bu Bey; hiç kimseye zararı dokunmayan, çok iyi kalpli, herkese iyilik yapmasını kendisine görev edinmiş, çok sevilen bir Bey'dir.» demektedir. Ayrıca kentte gördüğü iki büyük cami

ile iki büyük medresenin Ramazanoğulları tarafından yapıldığını da bildirmektedir.

4 — Evliya Çelebi'nin Verdiği Bilgi (Cennette de Çoğunluk Oğuzlar'ındır) :

XVI ncı yüzyılın ilk yarısında Adana ve Çukurova'nın, çok güzel, verimli, zengin ve bayındır bir yer olduğuna dair verilen bu bilgilerden sonra bir süre başka bir bilgi edinilememiştir.

Fakat; zekâsı, dili ve kalemi ile en büyük gezgin olarak anılan «Evliya Çelebi»⁽⁹⁶⁾ XVII ncı yüzyılın ikinci yarısında bu bölgeyi gezerek bize Çukurova ve Adana hakkında geniş bilgi vermiştir.

Evliya Çelebi; 1671'lerde Adana'ya gelmiş, bu kenti ve Çukurovayı her yönden inceleyerek gördüklerini tam bir açıklıkla yansıtmıştır. Yapıtının IX ncü cildinin 333 ncü sayfasından başlayarak Adana, Çukurova ve başka yerler hakkında verdiği bilgi; Ramazanoğulları'nın tarihsel durumları ile uygarlıklarını açıkça belirtmektedir.

Yapıtta; gördüklerini ve işittiklerini kendine özgü tatlı dili ile yazan ve okuyanları o günleri yaşarcasına etkileyen «Evliya Çelebi»'nin verdiği bilgi, özetlenerek ve bugünkü dilimize göre sadeleştirilerek aşağıda sunulmuştur:

«...Ramazanoğulları kalesinin yani Adana'nın Evsafı» diye başlattığı konuyu şöyle sürdürmektedir. «...Kale içinde 37 ev ile bir küçük cami bulunmaktadır. Buradaki evler toprak örtülüdür. Etraftaki hendekler dut ağaçları ile doludur. Burası bir eyalettir (bağımsız bir ildir). Sokaklarının başında kale kapısı gibi kapılar vardır. Bu kapıları her gece kentın Emniyet Amirleri (Subaşıları) Bekçiler aracılığı ile kapatırlar. Bahçelerin ve yolların kenarlarına büyük hendekler açılmıştır.

(96) Evliya Çelebi; Kütahya'lıdır. Asıl adı Mehmet Zillî'dir.

Halk, Kale dışındaki asıl Adana'nın mahallelerinde otururlar. Bu mahallelerde «8700» ev bulunmaktadır. Evlerin hepsi de bağ ve bahçeler içindedir. Devlet memurları ile ileri gelenlerin evleri bu sayının dışındadır⁽⁹⁷⁾.

Adana içinde 70 mihrap vardır. Bunların bazıları hakkında bilgi verilmiştir.

Eski Camii : Cemaatı pek çok olan bu caminin kapısının üzerindeki kitâbede (Hicrî 965) 1557 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Eski biçimde, üzeri toprak örtülüdür.

Ramazanoğlu Camii : Halkın gözbebeği gibi sevdiği bir camiidir. Yandaki iki kapı arasındaki uzunluğu 100, kible kapısından mihraba kadar ise genişliği 60 ayaktır. Camiin içi ve dışı kâşî çinidir. Kenarlarında Karahisarî tarzda celf Hatî şerîfi ile ayetler yazılıdır. Dört yanındaki pencereler renkli ve çok sanatlı camlarla süslenmiştir. Bunlar camii hem aydınlık tutmakta, hem de çok güzel renklendirmektedir. İçinde sayısı binlere ulaşan kandil ve avizeleri anlatmak için, insan kendinde derman bulamaz.

Müezzîn yeri (mahfilî) ince sütunlar üzerine işlenmiş cennet köşküdür (Bağ-ı İrem'dir). Dışı kıymetli taşlarla süs-lüdür. Sahile yakın olduğundan bütün cemaat burada namaz kılmaktadır. Bina 23 mermer sütûn üzerine kurulmuştur. Ki-

(97) Memurlara ve halka, devlet tarafından sosyal mesken yapılması konusu ilk kez; bir Türk Devleti olan Ramazanoğulları tarafından ele alınmış, ve uygulanmış olduğu görülmektedir. Bunun gibi, halk için ve işçiler için ilk önce Aşevîler ile yoksullar için (Dar-ül Aceze) Düşkünlerevi kuranlar da yine aynı beylik olmuştur. Müslüman Devletlerde ilk Vakfiyeler de bunlar tarafından koşullara bağlanmıştır.

remitler birbirine çok uygun ve uyuşmuş olarak dizilmiştir. Kubbecikler üzerindeki alemler⁽⁹⁸⁾, altın taçlı çocuklar gibi dizilmiş durmaktadırlar.

Tübe : Camiin solunda, sivri ve kurşun örtülü büyük kub-beli yerde Ramazanoğlu gömülüdür. Türbeye bitişik cami ha-remi'nin sol kapısı üzerinde konulmuş düzgün bir minare gök-lere başını uzatmış gibidir. Altı köşeli bir minaresi fazlaca süslüdür. Şerefeleri Arap sanatı biçiminde ve köşk gibi örtü-lüdür. Çünkü; kutsal gecelerde minareler müezzînlerin elindedir. Minarenin altındaki Harem kapısı ve haremın sağ kapısı üzerindeki Kitâbede dua ve şecereleri yazıldıktan sonra (Hicrî 948) 1541 de yapıldığı belirtilmektedir.

Sonuç olarak deyəbilirim ki; Ulu Tanrı'nın bir bağışı olarak ,edi iklimde insanı şaşırtacak ve insanı bağlayacak pek çok sanatlı yapılar gördüm. Fakat bu camide olan «Tan-rıya yakınlığı» ve iç rahatlığı ile Ulu Tanrıya yalvarışı hiçbir yerde görmedim. Çünkü bu camii yapanlar; kutsal savaş malı ile meydana getirdiklerinden, burası aydınlık ve ferahlatıcı bir tapınaktır. Bu yerlerde bunun misli başkaca yoktur. Âdem oğulları bu çok süslü ve ince sanat yapısı için ikincisini yap-makta âciz kalmışlardır. Daha doğrusu insanoğlunun elinde dünya yüzünde böyle bir yapı yapılmamıştır. Bu yapının güzel-liği ve inceliği gibi nitelikleri hakkında söylenecek başka bir şey yoktur.» Evliya Çelebi özetle bu bilgiyi vermektedir.

Evliya Çelebi; Ramazanoğulları'nın merkezi olan Adana ile onların yaptırdıkları Ulu Camiin güzelliklerini böylece tatlı tatlı anlattıktan sonra, Adana'da 1648'de Vali bulunan Cafer Paşa tarafından yapılmış olan «Cafer Paşa Camii» nden de

(98) Alemler: Minarelerin ve kubbelerin tepesindeki madenden yapılmış ay ve yıldız ya da lâle şeklindeki tepeliktir. Böylece yüksekte bulunan bu işaretlerden uzaklardan bile kentte ne kadar cami, mescit ya da dinsel yapıt bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır. O yıllar Adana'da 70 cami ve mescitle bu nitelikte yapıt bulunduğu Evliya Çelebi ta-rafından kolayca saptanmıştır.

konu etmekte ve bu caminin güzelliğini, topluma faydalarını belirtmektedir. Bu cami Ramazanoğulları Beyliği süresinde yapılmamış olduğu halde bize onlardan sonra da kentte güzel yapıtların yapılmasına devam edildiği kanıtını vermektedir. Bu duruma göre Ramazanoğulları döneminde başlayan bayındırlık; onlardan sonra da, yine onların etkisi ile bir süre sürdürülmüştür.

Evliya Çelebi; yine Ramazanoğulları döneminde yapılmış olan «Hasanağa Camii» ile «Savcıoğlu Camii» ne de değindikten sonra medrese ve okullar hakkında şunları söylemektedir:

«...Burada 22 metrese bulunmaktadır. Onun içindir ki; kentin bilgileri çoktur. Hayırseverleri hesapsızdır. Halkı dindardır. Bir Dar-ül Kurrâ (yetmiş hafızların daha çok okuma yeri), üç Dar-el Hadis (Müslüman Peygamberi Muhammed'in söylediği sözlerle yaptığı işleri öğreten ve böylelikle dünya sonrası için huzur ve sükûn arayarak mutlu olmasını öğreten bilimlerin okutulduğu yer), Piri Mehmet Paşa tarafından yapılmış Medrese ile kırk ilkokul vardır. İki hamamı bulunmaktadır. Paşa hamamı aydınlık ve havası çok güzel bir yerdedir. Eski Hamam ise çarşı içindedir.

Kentte 17 han vardır. Bunlardan «Ramazanoğlu Hanı» yüzyirmi ocaklıdır (odalıdır). «Pamuk Hanı» ile «Suhte Mehmet Paşa Hanları» da büyüktür. Ramazanoğlu Hanı'nın etrafında bulunan 360 kârgir dükkan; yine onlar tarafından yaptırılmıştır. Bunlardan başka kentin içinde 730 dükkan daha var-

dır. Kale gibi Bedestanı da Ramazanoğulları yapısıdır. Kentte iki imarethane⁽⁹⁹⁾ vardır ki; gelen ve gidene her zaman yemek vedirirler. Sofraları her zaman herkese açıktır.

Uç yerde büyük çeşmesi vardır. Ceyhan ırmağı'ndan dönme dolaplarla alınan sular kemerlerle kente dağıtılır. Çeşmeler camilere, bölüştürülür. Çarşı ve pazarda duvar kenarlarında kaldırım vardır.

Kentin dörtyanı bağ ve bahçelerle örtülmüştür. Adana' da «11.000» bağ ve bahçeden vergi alındığı söylenmektedir.

Adana ;Ceyhan ırmağı'ndan yüksekte olduğu için su akıtmak çok zordur. Ramazanoğulları; ırmağın suyunu yukarıda da açıklandığı gibi «140» arşın» (27 metre)'yi aşan yükseklikteki çok büyük bir dönme dolapla kente aktırmışlardır. Bu dolap, «70 kantar» (3951.640 kilo) demirle yapılmıştır⁽¹⁰⁰⁾.

Bu büyük su dolabı döndüğü zaman çıkardığı ses bir saat uzaklıktan duyulmaktadır. Bu ölçüler dönme dolabın büyüklüğü hakkında insanı düşünceye vardiirmektedir. Bu büyük dönme dolaptan her evin su alabilmesi için tertip aldığı görülmüştür.

(99) Imarethane: Eski Müslüman Devletlerde; yoksul halk ile Medreselerde okuyan öğrencilere ve çalışanlara yemek pişirilerek yedirilen yer. Bu günkü anlama göre Aşevi'dir. Bunlar; Padişahlar, Beyler, ya da varlıklı kimseler tarafından yaptırılırdı. Tüm giderleri'nin karşılanması, kapatılmadan sürekli olarak çalıştırılmalarının sağlanması ve onarılması için gerekli gelir kaynakları ayrılır ve bunlar vakı'a bağlanırdı. Anadolu'da ilk kez bu kuruluşlar Ramazanoğulları tarafından kuşollara bağlanmıştır. Aynı zamanda bütün dünya'ya örnek olmuştur.

(100) Evliya Çelebi'nin bildirdiği Ceyhan kenarından su çekmek için kullanılan dönme dolabın bu günkü ölçüme göre yüksekliği 30.22 metredir. Bunu yapmak için harcanan 70 kantar demir ise bugünkü ölçü birimine göre 3300 kg. dır.

Temmuz ayında başlayan dayanılmaz sıcaklar karşısında, kent içi cehennem gibi dayanılmaz bir hal alır. Onun içindir ki; Adana'lılar baharı çok severler. Baharda şu iki satırlık şarkıyı söylemekten zevk alırlar.

Bahar erdi yine eyyam-ı keşt-ı güllistan oldu.

Güzel seyretmek uşşak-ı zâre rayegân oldu.

Yaz gelince büyük - küçük herkes Ramazanoğlu yaylasına göç ederek orada hoşca vakit geçirirler. Bu yaylalarda hemen herkesin kendi mülkü olarak yerleri vardır. Bu yayla havası herkese; seven ve sevilene, erkek ve kadına tazelik, dinçlik ve güzellik getirir. Yaz aylarında Adana'da yalnız devlet görevlileri olan paşa ve mollalar ile garipler ve bazı tüccarlar, iş için gelip geçici kimseler kalır.

Kentin özellikle limonu, turuncu, zeytini, inciri, narı ve şeker kamışı ile pamuğu çok boldur. Her yere pamuk buradan gider. Halkın çoğunun geçimi bu yüzdendir.

Halkın çoğunluğu; Peygamber Efendimizin «Cennetin çoğunluğu, Oğuzlardan dolacaktır» dediği, Oğuz Türkmenleridir. Bunlar külâh üzerine Peygamber dastarı ve «Taylesân⁽¹⁰¹⁾ ve Muhammedî Sarık» sanarlar. Erkekler Elvan Boğası⁽¹⁰²⁾ kaftanlar; kadınlar çuhadan feraceler giyerler. Bütün kadınların ayaklarında sarı çizmeleri vardır. Aynı zamanda sivri takke üzerine beyaz çarşafa bürünerek gezerler.

Adana, Arabistan'a yakın olduğundan Arapça konuşulmaktadır. Kentte Arap, Fella, Rüm, Ermeni ve Yahudiler bu-

(101) Taylesânî; Sarığın omuz üzerine sarkan biçimde sarılmış şekli. Halâ Çukurova bölgesindeki Türkmenlerde ve folklor oyuncularında bu biçim sank kullanılmaktadır.

(102) Elvanbogası kaftan : Çok renkli ince bezden yapılmış ve en üste giyilen giysi. Begası; eski tezgahlarda iplikten dokunan (Amerikan bezini andıran) bir çeşit dokuma bez. Aslında bunlar kaftan astarı olarak kullanılırdı. Fakat Çukurova çok sıcak olduğundan kaftanları bu astarlık bogasılardan yaptıkları ve renkli olanları kullandıkları anlaşılmaktadır.

lunmaktadır. Çok güzel ve beyaz olan ekmeğini ancak Macaristan'da görmek mümkündür.

Çok bayındır olan Adana'nın halkı; hayır yapmasını ve ikram etmesini çok severler.»

Evliya Çelebi; Çukurova'da Adana'nın dışında bazı küçük kentler hakkında da geniş bilgi vermektedir.

5 — Kinneler'in vardığı kanı (Halkın Güvenliği Konusu) :

İngiliz Gezgin «Kinneler»'de Çukurova'da dolaşmıştır. Bu gezgin; daha çok tarih alanında bazı araştırmalar yapmak amacı ile olacak ki; «Büyük İskender»'in Asya saldırısı sırasında izlediği yolları ve uğradığı yerleri görmüş ve bu konu üzerinde durmuştur.

Osmanlı Padişahı'nın fermanı ile Çukurova'ya uğradığı zaman, (1813 - 1814) önce Tarsus'a oradan Adana'ya gelmiştir. Bu tarihte, artık Çukurova'da Ramazanoğulları'nın etkisi kalmamış, bölge Osmanlı Valileri'nin yönettiği eyalet durumuna gelmişti.

Kinneler'in buraya geldiği XIX ncu yüzyılın başlarındaki durumu burada konu etmemiz; «Ramazanoğulları'ndan sonra Çukurova'da disiplinin bozulduğunu belirtmek» amacı ile ele alınmıştır. Bu gezgin; Adana ve bölgesini gezerken yanına 10 kadar silahlı koruyucu verdiklerini yazdığına göre, Ramazanoğulları'ndan sonra bölgede güvensizliğin arttığı anlaşılmaktadır.

6 — L. de Laborde'nin Anlattıkları (Halkın Sağlığı) :

Fransız olduğu anlaşılan «L. de Laborde» de 1825'de Paris'ten çıkarak bölgeye gelmiştir. Tarsus'a uğradığı zaman

«halkın Veba Salgını'ndan kırıldığını, sağ kalan imâmın cami anahtarlarını Tarsus Sancak Beyi'ne teslim etmek zorunda kaldığını» bildirmektedir.

Adana'dan da konu eden bu zat; «kent'in 25.000 nüfusu olduğunu, Ulu Cami ile Adana kalesi'nin resimlerini yaptığını, bunları ayrıca yayınlayacağını, Adana Valisi Nuri Paşa'nın çok bilgili olduğunu, fakat ovaya inen Türkmenler'le anlaşamadığını ve güvenliğin bozulduğunu» bildirmektedir. «L. de Laborde»'nin verdiği bilgiye göre, XIX ncu yüzyılın ilk yarısında (Ramazanoğulları'ndan sonra) Çukurova'da salgın hastalıkların alıp yürüdüğü ve güvenliğin bozulduğu anlaşılmaktadır.

7 — Charles Texier'in Yazdıkları (Ramazanoğulları'ndan sonra bölgedeki durgunluk) :

«Charles Texier», gezi sonuçlarını 1833 den sonra bildirmiştir. Bu gezgin; «Adana'nın çok hazine ve sessiz bir yer olduğunu, etrafını kale gibi çeviren duvarların içinde evlerin saklanmış gibi durduğunu» bildirmektedir.

Bu gezgin'in ileri sürdüğü kanıya göre; «halkın güvenliği ve sağlığı bozulduğu gibi, yapıların biçiminin de bu güvensizliğe göre bir değişmeğe uğramış» bulunduğunu anlatmak istemektedir.

8 — Rossegger'in yazdıkları (Ramazanoğulları'ndan sonra ekonomik durum da bozulmuştu.) :

Toroslar'daki madenleri incelemek üzere Mısır Valisi «Kavalalı Mehmet Ali Paşa» tarafından görevlendirilen «Rossegger» de 1836 da buradan geçmiş, çereke yapıtında aynı konuya değinmiştir. «Rossegger» bu gezinin sonunda yayın-

ladığı «Avrupa - Asya - Afrika'da Seyyahat» adlı yapıtında; Toroslar'dan geçerken uğradığı Adana'nın çok perişan bir durumda olduğunu, çarşısının ilgi çekici bir durumda bulunmadığını, nüfusunun «20.000» kadar kaldığını, Adana'nın Maraş'la birlikte «Ahmet Menlikli» adlı bir Vali tarafından yönetildiğini yazmaktadır.

Bu gezginin verdiği bilgiye göre XIX. cu yüzyılın ilk yarısında Adana'nın ekonomik durumunun bozulduğu anlaşılmaktadır.

9 — Langlois'in Vardığı Sonuç (Ramazanoğulları'nın başka inançlar'a gösterdiği saygı) :

Adana'ya 1853 de uğrayan «Langlois» tarihsel bilgi vermekte ve bedestan ile camilerden konu etmektedir. Kentteki dokuz caminin minarelerinin güzelliğini, hamamlarının ferahlığını övdükten sonra, «burada ayrıca üç kilise vardı. Bunlardan ikisi Ermenilere ait idi.» demektedir.

«Langlois»'in verdiği bu bilgi bize bir gerçeği açıklama olanağı vermiş bulunmaktadır. Bilindiği gibi; batılılar tarafından Anadolu'daki Helen ve Roma dönemlerinde yapılan heykellerin islâmlar tarafından kırıldığı ve ortadan kaldırıldığı bir iffira olarak ileri sürülmektedir. «Langlois» Adana'da eskiden pek çok yapıt bulunduğu halde bunlardan ayakta hiçbirinin kalmadığını, bu arada Adana'da gördüğü yalnız üç kiliseyi ve ötekilerin de yıkıntılarını incelediğini, Çukurova'daki «Jüpiter» ve «Baküs» tapınakları'nın buraya Haçlılar gelince onlar tarafından yıkıldığını, taşları ile bu kiliselerin yapıldığını ileri sürmektedir.

Bu duruma göre; Anadolu'nun en eski uygarlığı ile ilgili yapıtlar, heykeller ve tapınaklar Hıristiyanlar tarafından parçalanmış, yıkılmış ve Haçlıların da son kalanları tümü ile yok etmiş oldukları gerçeği kanıtlanmaktadır. Hıristiyanlar-

darı, Müsüman Türkler'e; kırmak, yakmak ve yıkmak için bir şey kalmamıştır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaya göre, Çukurova ve özellikle Adana; Ramazanoğulları ndoeminde (1353 - 1608) en uygar toplumların kentlerine üstün tutulacak bir düzeye gelmiştir. Özellikle, temiz ve düzenli çarşısı, 8 kapılı büyük ve her çeşit yiyeceklerin ayrı ayrı yerlerde satılması ile modern belediye kuruluşlarının daha o zamanlar Ramazanoğulları tarafından ele alındığı açıkça görülmektedir.

Bundan başka; sanayi konusu olarak susam yağhanelerinin, pirinç ve un değirmenlerinin ve boyahanelerinin çok sayıda bulunuşu dikkati çekmektedir.

Şehirde su yollarının yapılışı ve kanalizasyon kuruluşlarının varlığı, çağdaşlarında görülmeyen bir düzeydir. Bütün bu kuruluşlar; o zamanki ekonomik düzenin ve islâm anlayışının çerçevesi içinde «Lonca Kuruluşu» ile yürütülmüş, ayrıca Ramazanoğulları'nın vakıfları ile ölmezliğe kavuşturulmuştu.

Fakat yine, XIX. cu yüzyıldaki gezginlerin yukarıda kısaca belirttiğimiz bilgilerine göre, bu uygar Beylik'in yaptığı düzenli işlerin Osmanlı imparatorluğu'nun çökme dönemi'nde bozulduğunu görmekteyiz. Sanat ve ticaret aksamış, bunun sonunda halk fakir düşmüş ve imparatorluğun son yıllarında başka yerlere göç zorunluğu doğmuştu. Bu durum Osmanlı imparatorluğu'nun hemen her yerinde böyle olmuştu.

V

RAMAZANOĞULLARI'NDAN KALAN BAZI
SANAT YAPITLARI

Adana merkez olmak üzere Çukurova yöresinde 1353 - 1608 yılları arasında bir Beylik olarak egemen olan Ramazanoğulları; öteki Türk Beklikleri gibi buldukları yeri güzel sanat yapıtları ile süslemiş ve değerlendirmişlerdir. Bugün hâlâ ayakta duran bu yapıtlar, güzel sanatların her branşını kapsayan zengin müzeler niteliğini taşımaktadır.

Ramazanoğulları'na ait hiçbir para bulunmadığına göre, para basmadıkları anlaşılmaktadır. Bunlar ilk yıllar yöredeki Ermenilerin, daha sonra Mısır Memlûklerinin, 1517 de bölgeye Osmanlı Devleti egemen olunca onların parasını kullanmışlardır.

1077 de Anadolu Selçuk Devleti'nin temelini atan «Kutalmuş oğlu Süleyman Şah»; Adana yöresini ilk kez ele geçirerek orada ilk Türk egemenliğini kurmuştu. Fakat burada o dönemden kalma Türk - Islâm yapıtı saptanamamıştır. Islâm yapıtları, bölgeye Ramazanoğulları egemen olduktan sonra meydana getirilmiştir.⁽¹⁰³⁾

(103) Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara, 1972 Cilt 1

A — Adana İçinde Bulunanlar

Adana ve Çukurova'daki yapıtlar hakkında birçok gezginlerin verdiği bilgiler yukarıda konu edilmişti.

Bunlardan Evliya Çelebi; Adana'da 70 camii, 22 medrese, bir kapalı çarşı olduğunu ve buna benzer daha birçok yapıtların bulunduğunu yazmaktadır. Fakat bu binaların çoğu harap olmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün saptığına göre bunlardan Adana'da ancak 38 i ayakta kalabilmiştir.

Bu konuda bir tez hazırlamış olan Adana Müzesi'nin eski Müdürlerinden Sayın «M. Hâdi Altay»; yalnız Adana merkezinde Ramazanoğlu döneminde günümüze kalan yapıtları, 15 olarak göstermektedir⁽¹⁰⁴⁾. Bu kapalı çarşı ile «Mestanzâde Camii» ve «Mestanzâde Hamamı» eklenirse sayının 18 i bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu yapıtlar hakkında yapıtların tarihleri sırasına göre bilgi verilecektir.

Ramazanoğulları'nın yalnız Adana merkezinde değil, bölgenin egemen oldukları başka yerlerinde de bugün ayakta duran yapıtları bulunmaktadır.

Ramazanoğulları'nın ilk yapıtı; Adana'da 1409 da yaptıkları «Akçamescit» dir. Son yapıtları ise 1605 de tamamlanan «İrmak Hamamı» olarak görülmektedir.

Ramazanoğulları Hânedânı, Beylik'ten çekildikten sonra da Adana ve çevresinde bazı yapıtların yapılmasına ya da eskilerin onarılmasına devam etmişlerdir. Ramazanoğulları'nın ilk yapıtlarında Mısır Kölemenleri'nin ve Araplar'ın etkisi göze çarpmaktadır. Daha sonraları Türk Mimarı «Koca Sinan»'ın etkisi olduğu açıkça görülmektedir.

Şimdi Adana'da ve Adana dışında Ramazanoğulları'ndan kalan yapıtlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

(104) Adana'da Ramazanoğullarından Kalan Anıtlar ve Abideler, Mi Hadi Altay

1 — AKÇA MESCİT

Adana'da Ulu Cami mahallesinde ve Ulu Cami'nin yakınındadır.

(Hicrî 812) 1409 da yapılmıştır. Ramazanoğulları'nın kalan en eski yapıtlardan sayılmaktadır. Bu mescidi halk, «AGÇA MESCİT» olarak adlandırmıştır.

Üzerinde bir kitabeye rastlanamamıştır. Kapının sağ yanında oyma olarak işlenmiş, boyunları birbirine sarıllı iki kuş resmi ile bir arslan ve daha altta karşı karşıya duran iki kuş resmi görülmektedir.

Selçukoğulları yapıtlarında bazı kez yapıtların ölçülü ve sesbirlikli (vezinli, kafiyeli) diziler yerine resimler oyarak belirtmişlerdir. Akça Mescit'te görülen bu iki kuş resmi de aynı anlamdadır. Kuş Ebcet Hesabı'nda «406» tutmaktadır. Burada iki kuş bulunduğuna göre ikisinin toplam (406 + 406) Hicrî 812, İsa'nın doğumuna göre 1409 dur⁽¹⁰⁵⁾.

Bu duruma göre Mescit 1409 tarihinde yapılmıştır⁽¹⁰⁶⁾.

Bu sürede Ramazanoğulları Beyliği'nde Ahmet Şahbeddin Bey (1383 - 1416) bulunmaktadır.

Mescit'in; «Ağca» adında bir Türkmen zengininin yaptırdığı ileri sürülmektedir.⁽¹⁰⁷⁾

Blok taşlarla yerden başlanarak bir metre yükseltildikten sonra, asil duvar bölümü kesme taşlarla yapılmıştır. Kubbe tuğla ile örülmüştür. Yapıt dışarıdan bir türbeye benzer.

(105) Adım adım Çukurova. M. Hadi Altay, Adana, 1965 s. 18

(106) Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara, 1972 Cilt 1 s. 11. Küçük bir tarih yanlışlığı ile bu yapıtların 1489 da yapıldığını bildirmektedir. Oysaki «kuş» sözcüğü ebcet hesabı ile «H. 406» tutar. Yapıtta görülen iki kuş (406X2=812) olur. Bu tarih Miladî olarak 1409'u göstermektedir.

(107) Adana'da Ramazanoğullarından Kalan Anıtlar ve Abideler. M. Hadi Altay.

mektedir. Mihrabı taştandır. Mimberi ağaçtır. Mimberin; son yıllarda yapıldığı, ilk yapıların değiştirildiği anlaşılmaktadır. Kapısının dış yanları mermerle kaplıdır. Dışarıdaki ahşap direklerle yapılmış çinko örtülü yer, sonradan eklenmiştir. Bu bölümde bir mihrap görülmektedir ki; son cemaat yeri olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

Yapıtın cümle kapısı Selçuk yapıtlarını andırmaktadır. Etrafı motiflerle süslenmiştir. Mihrabın motifleri de aynı olmakla beraber, sonradan uyumsuz renklerle boyandığı anlaşılmaktadır.

Bu mescidin (Hicrî 1246) 1830 da «Hacı Bey» tarafından onarıldığı söylenmektedir. Ayrıca, cümle kapısındaki dört satırlık kitabenin son satırı okununca «Ebced Hesabı» ile; Hicrî 1284 (İsa'nın doğumuna göre 1867) de yeniden onarıldığı anlaşılmaktadır⁽¹⁰⁸⁾.

2 — KÜÇÜK MESCİT :

Ulu Camii yakınlarındadır.

Küçük Kapısı ile batı yandan girilir. Kitabesinde (Hicrî 898) 1492 de, Halil Bey zamanında yapıldığı bildirilmektedir.

(108) Bu yapıtın «Hacı Hasan Ağa» adında biri tarafından ikinci kez onarılması tarihi «Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler» adlı yapıtta (H. 1184) 1770 olarak gösterilmektedir. Bu bir tarih yanlışlığıdır. Sanat Tarihçisi M. Hadî Altay ise tezinde; Şair Hayret Efendi tarafından yazılarak kapısına konulan mermer kitabedeki, aşağıdaki kıtaya dayanarak ikinci onarımın (H. 1284) 1867 de olduğunu doğrulamaktadır.

«Bu ağaca mescidin tamiirine Hacı Hasan Ağa
Edüp hımmet-i zıba secdegâh-ı hasuâm oldu
İşittim kutsiyandan Hayret anın tam tarihini
Buyur yahu namaza mescidin imarı tam oldu.

Sene 1284.»

Sanat değeri görülmemektedir. Ancak Ulu Cami'den önce yapılan, ve Akça Mescit'ten sonra meydana getirilen, ikinci İslâm tapınağı olması ile önemlidir. Başka bir önemi de, Ramazanoğulları'nın Adana'da bugüne kadar kalan yapıtlarından biri olmasından ileri gelmektedir.

Kesme taşlarla yapılmış, üzeri topraklarla örtülmüştür. Yalnız batı yanı açık, öteki yanları başka yapılarla kapalı durumda kalmıştır.

3 — HAREM DAİRESİ :

1494de yapılmıştır.

«Ziya Paşa Parkı»nın doğusunda ve Ulu Cami Mahallesi'nindedir. Ramazanoğulları'nın en parlak dönemlerinde meydana getirdikleri külliye'ye dahildir. Buraya «Vakıf Sarayı» da denmektedir. Aslında, bir ev olarak yapılmıştır. Güneydeki kapısı üzerinde bulunan mermer kitabeden (Hicrî 900) 1494 de Halil Bey tarafından meydana getirildiği saptanmaktadır. Ramazanoğulları kadınlarının oturduğu yer (ev) olarak yaptırılmıştır. Bu duruma göre aslında, sarayın Harem Dairesi olması gerekmektedir.

Yere yakın bölümü düzgün yontulmuş taşlarla, onun üst bölümü birinci ve ikinci katlar tuğla ile örülmüştür. Sonradan çok onarım gördüğü anlaşılmaktadır. 16.00 x 10.50 genişliğindedir.

Osmanlı padişahı «IV. Murat», Bağdat Seferi'ne giderken Adana'ya uğradığı zaman birkaç gün sarayın bu bölümünde kalmıştır.

4 — SELÂMLIK DAİRESİ : (TUZ HANI)

1497'de yaptırılmıştır. Halk arasında «TUZ HANI» adını taşımaktadır.

Yukarıda konu edilen Harem Dairesi'nin kuzeyindedir. Ramazanoğulları Ailesinin oturduğu ve erkeklerin toplandığı, resmi işlerin görüldüğü (yandaki Harem Dairesi ile birlikte) Beylik Sarayı'dır.

Kitabesinde Halil Bey tarafından (Hicrî 903) 1497'de yapıldığı bildirilmektedir.

Kesilmiş düzgün taşlarla yapılmıştır. Sonraları çok onarılmıştır. Bugün, kuzey bölümü ile güneyden pek az bölümü ayakta. Vakıflar İdaresi tarafından özel kişilere dükkan olarak kiraya verildiğinden, asıl yapıt kaybolmuş demektir.

Kuzey bölümünde olan Hamamının üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbe yüksektir. Bu yapıt döneminin özelliğini göstermektedir. Üzerindeki eski süsleme işleri bugün kalmamıştır.

5 — ÇARŞI HAMAMI :

Eski Belediye caddesindedir. Adana'nın en eski ve büyük bir hamamıdır.

Üzerindeki kitabede Halil Bey'in oğlu Piri Mehmet Paşa tarafından (Hicrî 936) 1529'da yapıldığı bildirilmektedir. Şimdi özel kişilerin elinde iş yeri olarak kullanılmaktadır. Bir ara aslına uyularak restore edildiği sanılmaktadır.

Düzen kesilmiş taşlarla yapılmıştır. Üzeri mermerle kaplanmıştır. Plân ve işçilik bakımından klasik Türk Hamamlarının benzeridir. 43.00X16.00 genişliğinde, sanat değeri olan bir yapıttır⁽¹⁰⁹⁾.

İlk koridordan girilince görülen ve çok aydınlık olan soyunma yerinin üstü kubbelidir. Burası sonradan ek olarak yapılmıştır.

(109) M. Hadi Altay, yapıtlarında özellikle tezinde «sanat değeri olan bir yapıt» olduğunu belirtmektedir.

Soğukluk Bölümü olarak adlandırılan yerde 5 kubbe görülmektedir. Yıkama yerinin üstünde de büyük bir kubbe vardır. Burada yarısı kapalı olmak üzere 8 yıkama yeri görülmektedir. Yıkama yerlerinin üzerleri de küçük kubbelerle örtülmüştür.

6 — GÖN HANI :

Bir ara, hayvan derileri satışı burada yapıldığından; bu ismi almıştır. Üzerindeki kitabeden (Hicrî 937) 1530'da Piri Mehmet Paşa tarafından yapıldığı saptanmaktadır.

Eski Belediye caddesi çevresinde ve büyük saatin yakınındadır. Zamanla çok harap olmuş, bugün yalnız kapısı kalmıştır. Kapı, sivri kemerlidir ve basıktır. Üzerinde taştan bitki motifleri görülmektedir.

Uzun süre Ramazanoğulları torunları elinde kalmış, sonradan Vakıflar İdaresi çarşı haline getirerek kiraya vermiştir⁽¹¹⁰⁾.

7 — ULU CAMII (Yeni Cami) :

(Hicrî 913) 1507'de başlamış, araya savaşların girmesi yüzünden ancak (Hicrî 948) 1541'de tamamlanmıştır. Adına «Yeni Cami» de denir.

Adana'nın ortasındadır. Kentin en büyük camii olan bu yapıtın minaresi renkli taşlarla süslenmiştir. Sanat değerinin yüksek olduğu; tüm ilgili uzmanlarca kabul edilmiştir.

(110) 1530'da yapılan bu yapıtın son zamanlara kadar Ramazanoğullarının torunları elinde kalmış iken onarılarak restore edilmesi gerektiği halde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çarşı haline getirilerek kiraya verildiği anlaşılmıştır. Böylelikle bir sanat yapıtının büsbütün elden çıkarılmasına meydan verilmiştir.

Selçuk, Memlûk ve Osmanlı Mimarlığı'nın özellikleri göze çarpan Ulu Cami; Türk - Islâm Sanatı bakımından, Sanat Tarihimizde üstün bir yer taşımaktadır.

Üzerinde üç ayrı kitabe görülmektedir. Bunlardan birincisi; iç avluda, doğudaki kapının üst bölümündedir. Burada «Epcet Hesabı» ile, caminin Halil Bey tarafından (Hicrî 913) 1507'de başlatıldığı anlaşılmaktadır. İkinci kitabe Camiin içindeki mimberdedir. Kitabede, (Hicrî 927) 1520 yî, Pirî Mehmet Paşa dönemini göstermektedir. Üçüncü kitabe batı yöndeki kapının üzerindedir. Bu kitabedeki yazı, bugünkü dilimize çevrilince; «Bu kutsal Caminin, zamanımız devletinin büyük Hâkanı Yüce Selim Han'ın oğlu Süleyman Han Halifeliği süresinde; hayır sahibi, ikram sahibi Ramazanoğlu Pirî Mehmet Paşa tarafından (Hicrî 948) 1541 yılında yapılmıştır.» denmektedir. Bu açıklamaya göre; Caminin yapılışına, Osmanlılar'ın Çukurova'ya inmelerinden önce başlanmış ve Osmanlılar bölgeyi ele geçirdikten sonra tamamlanmıştır. Yapı «34» yılda bitirilebilmişti⁽¹¹⁾.

Batı yöndeki girişte görülen yapı, ayrı bir özellik taşımaktadır. Bu bölümde Selçuk üslûbu göze çarpmaktadır. Bu durum; Ramazanoğulları'nın daha kuruluş yıllarında aynı yere bir mescit yaptırdıkları, bunun zamanla dar gelmesi üzerine hemen bitişigine Ulu Cami yapılarak mescit'in buna bağlandığını kanıtlamaktadır.

Camiin iç bölümünün üç büyük kapısı vardır. Bu üç bölümde dört sütün görülmekte, iç boşluk bu sütünlerle beş bölüm halini almış bulunmaktadır.

Kubbe, 12 köşeli bir kasnak üzerindedir. Mihrabı mermerdir. Etrafı siyah mermerlele süslenmiştir. Buradaki çiniler; beyaz üstüne firûze kırmızı ve lacivert renklerle oluşmuştur. Çiniler nar ve erik çiçekleri ile bezenmiştir. Arada hançer yapraklara da yer verilmiştir.

(11) Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Cilt I, s. 769

Caminin başka yerlerinde de görülen bu çiniler, XVI. ve XVII nci yüzyılların İznik Çinileridir. Arada bozulanlar değiştirilmiş fakat orijinali bulunmadığından (19 ncu yüzyılda Osmanlı ülkesinde onarılan birçok camilerde görüldüğü gibi) bozuk renkli çiniler kullanılmıştır.

Mimber çok ince ve sadedir. Minare doğu çıkış yönündedir. Memlûk Sanatı etkisinde ve sivri olarak yapılmıştır. Tek şerefeli ve 8 köşelidir. Minarenin etrafı koyu taşlarla süslenmiştir.

8 — ULU CAMİ'NİN TÜRBE BÖLÜMÜ :

Camiin doğu bölümünde bitişik olarak yapılmış ve 1541 de tamamlanmıştır.

Mihrabın yanındaki kapıdan girilen türbe 6.30 x 5.50 genişliğindedir. Üzeri kubbelidir. Duvarları ile türbeler, caminin çinileri değerinde kâşilerle kaplıdır. Hepside İznik ve Kütahya Çinisi olmakla beraber, daha sonraları onarılması sırasında son yüzyıldaki taklit çiniler kullanılmıştır. Burada üç sanduka görülmektedir. Bunlar sırası ile aHalil Bey'e, Pirî Paşa'nın oğullarından Mehmet ve Mustafa Beylere aittir.

a — Birinci Sanduka Halil Bey'e aittir. Sülûs yazı ile bugünkü Türkçemize göre; «Hicrî 916 Cemâzi-Ül Evvel (1510) yılında vefat eden Ramazanoğulların'dan Meşhur İbrahim Bey'in oğlu Halil Bey'in yattığı» yazılmıştır.

b — İkinci Sandukanın Emîr Halil Bey'in oğlu Pirî Paşa'nın oğlu «Mehmet Şah»a ait olduğu ve Hicrî 940 Zilkâde (1533) tarihini taşıdığı görülmektedir.

c — Sağ baştaki üçüncü sandukada ise; Ramazanoğulları'ndan Halil Bey'in oğlu, Piri Paşa'nın oğlu «Mustafa Bey» bulunmaktadır. Bunun (Hicri 959 Rebi-ül âhir) 1551 de vefat ettiği yazılı bulunmaktadır.

Türbelerin ön kısmında taşdan yapılmış on basamakla inilen bir boşluk vardır. Bu boşluk mezar odasıdır ve türbelerin tam altına rastlamaktadır. Boşluğun tabanında yan yana ve iki sıra olarak 16 mezar bulunmaktadır. Bunlardan yan yana üçü taş kapakla örtülüdür. Üstteki saydığımız sandukaların tam alt hizasına gelmektedir. Bunlar Halil Bey ile Piri Paşa'nın iki oğlu «Mehmet Şah» ve «Mustafa» ya aittir. Bu duruma göre üstte görülen sandukaların içi boş olup yukarıda adı geçen üç Ramazanoğlu'nun tam altlarındaki mezarlara gömüldüğü anlaşılmaktadır. Mezar odasındaki öteki 13 mezarın Ramazanoğulları Hânedânından daha sonra vefat edeceklerin gömülmesi için hazırlanmış fakat kullanılmamıştır⁽¹¹²⁾.

Camiin güney yöresinde «Ziya Paşa Parkı» denilen yerde; meşhur Şair «Ziya Paşa»'nın mezarı yanında, kubbe altında mermer sanduka içinde dört mezar bulunmaktadır. Bunlar Ramazanoğulları soyundan olan kadınlara aittir. Fakat adları belli değildir.

Güney Anadolu'nun en büyük camii olan bu anıtın, yapılışı ile ilgili olarak halk arasında bir de öyküsü bulunmaktadır. Bu öykü şöyledir⁽¹¹³⁾:

(112) Adana'da Ramazanoğulları'ndan Kalan Anıt ve Abideler. M. Hadi Altay. Bu mezar boşlukları; İslam Ülkelerindeki devlet adamlarının türbelerinde her zaman görülmektedir.

(113) Destan Sayın Celal ve Kazım Ramazanoğulları'nın arşivinden alınmıştır. Destanın «Adana'nın Fethi» ni yazan Sayın Bâki Tonguç Arık'dan alındığı, destanı anlatanın'da Adana Keşme Köyü'nden çiftlik sahibi Osmanoğlu Hacı Süleyman Ağa olduğu, Süleyman Ağa'nın 1940'da yüz yaşını geçmişken rahmete kavuştuğu belirtilmiştir.

«Ramazanoğlu; adalet sever dinine çok bağlı, iyi bir insandı. Yoksulları korur ve hayırlı işler yapmaktan mutluluk duyardı. Camiin temellerine başlattığı sırada, küçük oğlunu bu uğurda kurban etmeye karar vermişti. Orada çalışan kişileri çağırarak bu niyetini onlara da söylemiş; «oğlunun kanını temele akıttıktan sonra cesedinin de aynı temele gömülmesini ve duvarın onun üstüne örülmesini» istemişti.

Ramazanoğlu o gün gelince, oğlunun kesildiğini görmek için kentten uzaklaşmıştı. Fakat bu işi yapacak olan kişiler çocuğa kıyamayarak, orada gördükleri yabancı diyardan gelmiş kimsesiz bir işçiyi kurban etmişlerdi. Temele, onun kanını akıtarak cesedini de aynı yere gömdükten sonra üzerine temel örmüşlerdi. Daha sonra camiin yapısına devam etmişlerdi.

Bir süre sonra oraya gelen Ramazanoğlu; çocuğunun sağ ve arkadaşları ile oynamakta olduğunu görünce durumu incelemiş, emrinin yerine getirilmediğini anlayarak üzülmüştü. Bu işi yapanlar; «çocuğa acıdiklarını, kıyamadıklarını ve onun için yerine yabancı bir kişiyi bularak kurban ettiklerini» anlatmışlardı.

Ramazanoğlu bu duruma daha çok üzülmüş ve içlenmişti. «Eyyvah; bundan böyle bu yerlerin yerlisi olmayacak, dışarıdan gelenler buraya gömülecek» diye ağlamaya başlamıştı.

Öykünün sonunda neyi anlatmak istediği açık olarak anlaşılmamakla beraber; bir bakıma, Piri Mehmet Paşa zamanındanberi söylene gelmekte olan öykünün değiştirildiği anlamı çıkmaktadır. Ya da Peygamber İbrahim'in, oğlu İsmail'i kurban etmek isteği ile ilgili kurularak, Ramazanoğulları'nın dindarlığına işaret edilmek anlamını taşımaktadır.

9 — ULU CAMII MEDRESESİ :

Bu yapı aslında Ulu Camii Külliyesindedir. 1540'da Piri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bilgili ve şair olan

Pirî Mehmet Paşa bütün ömrü boyunca, savaş ve yönetim işleri kadar bilime de çok önem vermişti. Onun için; Beylik'i (valiliği) sırasında ilk olarak camii'nin doğusuna bu medreseyi yaptırmak olmuştur.

Üstündeki mermer kitabeden; camii'nin Kanunî Sultan Süleyman Han'ın padişahlığı zamanında, Halil Bey'in oğlu Pirî Mehmet Paşa tarafından (Hicrî 947) 1540'da yaptırıldığı görülmektedir. Mimarı belli değildir⁽¹¹⁴⁾.

Uzun süre yapıldığı amaç için, sonraları fakir ve yoksullara yurt olarak kullanılmıştı. Son yıllarda İmâm-Hatip Okulu öğrencilerine yine yurt yapılmıştır.

Yapı, düzgün yontulmuş sarı taşlardanır. Yapının kapladığı yer 32.70 x 31.00 genişliğindedir. Girişi batı yönündedir. Buradan, önce geniş bir avluya girilir. Avluda 8 köşeli bir havuz göze çarpmaktadır. Avlunun etrafında küçük 18 medrese odası sıralanmaktadır. Pencerelemi küçük ve içerisi loştur. Kapıları avluaya açılmaktadır⁽¹¹⁵⁾.

10 — CUMA FAKİH MECIDI VE MEDRESESİ :

Kale kapısı'nda ve Ulu Cami mahallesi'ndedir. Bu yapının (Hicrî 948) 1541'de «Cuma Fakih» adında bir hayırsever zengin tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yapılış tarihi, Pirî Mehmet Paşa dönemindedir. Dıştan dışa genişliği 9 x 8 metre karedir. İki katlı olarak yapılmıştır. Tavan ve tabanı tahta, üstü toprak damlıdır. Mihrap ve minberin son yıllarda onarıldığı, hattâ yenilendiği sanılmaktadır. İçinde ve dışında hiçbir süsleme görülmemektedir. Minaresi de yoktur. Pencerelemi yuvarlak kemerlidir⁽¹¹⁶⁾.

(114) Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara, 1972 Cilt 1

(115) Adım Adım Çukurova, M. Hadi Altay, Adana, 1965

(116) Adana'da Ramazanoğulları'ndan Kalan Anıt ve Abideler, M. Hadi Altay

Binanın önemi daha ziyade, Ramazanoğulları döneminde yapılmış olmasından ve XVI ncı yüzyıldan beri ayakta bulunmasından ileri gelmektedir.

Medresesi hemen yanındadır. Aynı ad ile anılmaktadır. Bu medrese (Hicrî 1309) 1891'de hayırsever iki zengin kardeş «Mehmet Zâhid» ve «Mehmet Arif» tarafından onarılmıştır. Bu onarım sırasında mescidinde elden geçirildiği anlaşılmaktadır. Bugünkü durumu ile harap bir haldedir.

11 — KEMERLİ CAMİİ (SAVCIOĞLU CAMİİ):

Abidin Paşa caddesi'nde ve Tarsus kapısı denilen yerdedir. Camiye; bugün (bulunduğu yere) Hemeraltı denildiğinden bu ad verilmiştir.

Cami; (Hicrî 955) 1548 de Pirî Mehmet Paşa zamanında «Savcıoğlu Hacı Mustafa» adında bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır⁽¹¹⁷⁾.

Sarı yontma taştandır. Adana Müzesinde bulunan bir kitabeden; bu camii'nin yanında bir de medresesi bulunduğu, (Hicrî 955) 1548 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu cami çok sade bir yapı olarak meydana getirilmiştir. Kesme taştan yapılmıştır. Kuzey ve doğu yönlerinde küçük kubbeler vardır. Minaresi de sade bir yapıdır. Camii küçüktür. İkisi son cemaat yerinde olmak üzere üç kubbelidir. Üzerleri oluklu kiremitle örtülmüştür.

(117) Sayın M. Hadi Altay yukarıda adı geçen tezinde «camii'nin yanında oturan mütevellisi Hazım Savcı'dan öğrendiğine göre «camii yaptırılan Hacı Mustafa'nın babası Savcı'nın Bilecik ilinin Savcı Bey köyünden olduğunu, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında buraya gelerek yerleştiğini ve bu verimli toprakları yurt edinerek kaldığını, kısa sürede zengin olduğunu ve bu Savcı Beyin oğlu Hacı Mustafa Tarafından Pirî Mehmet Paşanın zamanında camii'nin yaptırıldığını» öğrendiğini bildirmektedir.

Güney ve batı duvarlarına apartmanlar bitleştirilmiş ve böylece bu tarihsel yapıt arada kaybolmuş gibidir.

Mihrap ve mimber taştandır. Bitki yaprakları model alınarak yapılan motiflerle süslenmiştir. Müezzin yeri ahşaptır. Fakat; mihrap, mimber ve müezzin yeri'nin sonradan değiştirilerek yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

12 — YAĞ CAMII (ESKİ CAMİ):

Adına «Yağ camii», ya da «Eski cami» denilen bu yapıt büyük çarşıdadır. Eskiden küçük bir kilise iken sonradan Camiye çevrilmiş ve çeşitli sürelerde yeni yapılarla değişmiştir. Bu durumu ile yeni bir yapıt haline gelmiştir.

Caminin önünde Yağ satışı yapıldığından «Yağ Camii» adını almıştır.

Evlıya Çelebi buna «Eski Cami» demektedir⁽¹¹⁸⁾. Halk arasında bu adı kullanılmaktadır.

Caminin üç ayrı kapısı vardır. Her birinin üzerindeki kitâbeden; sonradan Camiye çevrildiği ve çeşitli sürelerde ele alınarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ortakı kapının kitabesinde; «Ramazanoğlu Halil Bey'in zamanında (Hicrî 906) 1500 de kiliseden cami durumuna getirildiği açıklanmaktadır.

Öteki kitâbede ise Kiliseden Camiye çevrilen bu yapıtın bitişğinde, Pirî Mehmet Paşa tarafından (Hicrî 965) 1557 tarihinde yeni bir cami ve medrese yaptırılmış olduğu belirtilmektedir.

Üçüncü kitâbe yerinden çıkarılarak Adana Müzesine kaldırılmıştır. Bunda da; Caminin minaresi'nin yine Halil Bey'in oğlu Pirî Mehmet Paşa tarafından (Hicrî 932) 1525 de yaptırıldığı görülmektedir.

(118) Evlıya Çelebi Seyahatnamesi (Yeni Harflere Çevrili Baskısı); İstanbul, 1935 Cilt IX, s. 334.

Doğu duvarında görülen Apsis bu yapıtın daha önce Kilise olduğunu açıkça belli etmektedir.

Cami ve minare, düzenli kesilmiş taşlarla yapılmıştır. Doğu yanındaki apsis çıkıntısı iç mimri ile uyuşmamaktadır. Bu uyuşmazlık; kilisenin üç yanının yıkılarak Selçuk biçiminde çok sütunlu bir cami yapıldığından ve yalnız doğu yanının bırakılmasından ileri gelmektedir. Bunu gösteren daha bazı görüntüler de göze çarpmaktadır.

Mihrabı taş, mimberi ahşaptır. Genellikle fazla süsleme görülmemektedir.

13 — YAĞ CAMII MEDRESESİ:

Yağ camii bölümünde değinildiği gibi; (Hicrî 965) 1557 de Pirî Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Geniş avlunun içine derslane, yatakhane, odalar ve mutfak sıralanmıştır. Medrese iki katlıdır.

Dershanenin üzeri kubbelidir. Bunun saçak bölümü o dönemin ahşap işçiliğinin üstünlüğünü canlandıran bir sanat yapıtıdır. Yatakhanelerle öteki odaların üstleri beşik tonuzludur⁽¹¹⁹⁾. Derslane öteki odalardan daha yüksektir. 8.00 x 8.00 metre kare genişliğindedir. Çeşitli sürelerde onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Son yıllarda bazı yerleri dükkan olarak kiraya verilmiş, bazı bölümlerinde de değişiklikler yapılarak medresenin özelliği kalmamıştır.

14 — HASANAĞA CAMII (HASAN KETHÜDA CAMII):

Ali dede mahallesindedir. Yukarıda adı geçen «Yağ

(119) Adana'da Ramazanoğullarından Kalan Anıt ve Abideler. M. Hadî Altay

Camiine yakındır. Piri Mehmet Paşa'nın valiliği döneminde (Hicri 966) 1558 de meşhur «Ulu Camii» ile birlikte yapılmıştır. Mimarlık yapısı bakımından; Osmanlılar'ın Klasik Dönem özelliği göze çarpmaktadır.

Camiyi yaptıran «Abdullah oğlu Hasan Ağa» dir. «Hasan Ağa», Piri Mehmet Paşa'nın güvenini kazanmış ve Onun kethüdası olarak Ulu Caminin yapılması işlerini yürütmüştü. Onun için bu Camii «Hasan Kethüda Camii» de denilmektedir. Caminin planının, Mimâr «Koca Sinan» tarafından çizildiği ileri sürülmektedir. Gerçekten de; Sanat Tarihi Uzmanları, yapının mekân konstrüksiyonu ve yapı tekniği bakımından Koca Sinan'ın yapıtı olabileceğinde görüş birliğine varmaktadır. (120)

Çok düzenle yontulmuş taşlarla yapılmış sağlam bir yapıdır. Dıştan 36.50 x 25.00 metre kare ölçüsünde ve oldukça geniş bir yapıdır. Avlu, yüksek duvarlarla kuşatılmıştır. Üç kapısı vardır. Kuzeydeki kapı, en büyüğüdür. Buradan geniş bir avluya girilerek, son cemaat yerine gelinir. Bu rası uç kubbelidir. Sütunlardan birinde Korent başlığı görülmektedir. Bu işaret bize; eski antik tapınakların işe yarar kalıntılarından yine tapınaklarda az da olsa faydalandığını göstermektedir.

İçi 114.50 metre kare genişliğindedir. Yüksek bir kasnağa dayatılmış büyük bir kubbesi vardır.

(120) «Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler». Vakıflar Genel Müdürlüğü adlı yapıt ile Sanat Tarihcisi ve yazar Sayın M. Hadi Altay aynı düşünceye vararak Mimar Koca Sinan'ın yapıtı olabileceğini kabul etmektedirler. Fakat Sinan'ın yapıtlarına ait listelerde ve onun meydana getirdiği ölmeyen yapıtlar arasında bu caminin adına rastlanmamıştır.

(121) Adım Adım Çukurova, M. Hadi Altay Adana, 1965 s. 15 deki listede yazar, bu caminin yaklaşık olarak (H. 1000 - 1004) 1591 - 1595 yılları arasında yapıldığını ve yaptıranın Sevindikzade olduğunu bildirmektedir.

Mihrabı ve mimberi çok güzel mermerden yapılmış, o dönemin özelliğini taşımaktadır. Mihrapta siyah mermerlerle süslü bir görünüş göze çarpmaktadır. Mihrap'ın iki yanında, diğer Osmanlı Camiielerinde görüldüğü gibi, dönen iki küçük mermer sütun; zelzelenin ya da çökmenin yapıttaki etkisini göstermeğe yaramaktadır. Mimler siyah ve beyaz mermerlerle yapılmıştır. Müezzin yeri; sadelik içinde ahşap işçiliğinin ve süslemeciliğinin inceliğini yansıtmaktadır.

Bazı yerlerdeki motifler, birbirinden ayrıdır. Bunlarda Osmanlılar'ın Lâle Dönemi'nin etkisi (1703 - 1730) görülmektedir. Motifler; çok sonraları yeniden eiden geçirdiği kanısını yaratmaktadır. Camide bulunan bir kitâbede, «Hicri 1229) 1814'de tamir edildiği anlaşıldığına göre; Lâle Dönemi'ni yansıtan bölümünün, bu tarihte yapılmış olabileceği sanılmaktadır.

Minare tek şerefelidir. Sade ve hoş görünüşlüdür. Klasik tiptedir.

Yalnız; son cemaat yerinden camiye giriş, orta kemerin tam ortasından değildir. Biraz sağda olduğu görülmektedir. Bu yapılaş klasik camiielerde ortada olduğuna göre, buradaki durum bir aksaklık göstermektedir.

Cami tamamlanmak üzere iken Piri Mehmet Paşa bunu görmüştü. Ulu Camii malzemesinden alınarak, kendisine sorulmadan yapıldığını anlamıştı. Buna çok üzülen Piri Mehmet Paşa durumu öğrenince kethüdası «Hasan Ağa»nın başını kestirmişti. (121)

Bu olayı ve Kethüda «Hasan Ağa»nın öldürülmesini kanıtlayacak bir belgeye rastlanmadığı gibi, bununla ilgili hiç bir kaynakta da bilgi bulunamamıştır. Ancak; her büyük yapı için halk arasında söylene gelmekte olan öykülerden biri olarak sanılmaktadır. Nitekim; Ulu Camii'nin yapılaşıyla ilgili olarak, Piri Mehmet Paşa'nın adı, yine böyle bir öyküde geçtiği açıklanmıştı. İstanbul'daki Süleymaniye Camii'nin yapılaş

şının uzaması üzerine, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Mimar «Sinan»'ı cezalandırmak amacıyla arattığına dair bâzı öyküler bulunmaktadır.

15 — TAHTALI CAMİİ:

Nacaran mahallesindedir. Bu mahalle, Tepebağı denilen ve tarihsel önemi olan yüksek yere çıkan bölümdedir. Halk arasında «Tahtalı Camii» adı verilmesi; batı bölümünde yola doğru olan kemerin üzerine yüksekçe yapılmış son cemaat yerinden ileri gelmektedir.

Bu yüksek yer «Taht» gibi görülmüş «Taht Camii» denilmiştir. Sonraları «Taht» sözcüğü halk arasında «Tahtalı» olarak söylenmeğe başlamıştır.

Yapılış tarihinin yaklaşık olarak (Hicrî 1000 - 1010) 1591 - 1601 arasında olduğu sanılmaktadır. Kayıtlara göre Camiî yaptıranın; «Sevindikzade» adında bir hayırsever olduğu anlaşılmaktadır. Tarih bakımından, Ramazanoğulları Beyliği'nin Osmanlı yöneti'inde bulunduğu son yıllara rastlamaktadır.

Yapıda taş ve tuğla karışık olarak kullanılmıştır. Türk uslubundadır. Yapıldığı yere uydurabilmek amacı ile iki kademeli olarak meydana getirilmiştir. Minaresi klasik, silindirik gövdeli ve çok sâdedir. Mihrabı, mimberi ve müezzin yeri ahşap olduğuna göre, bunların yeni yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapıtın sanat bakımından pek önemli olduğu ileri sürülmektedir.

16 — IRMAK HAMAMI (YALI HAMAMI):

Hükümet Konağı yakınındadır. Adına «Yalı Hamamı» da derler. Her iki adı da Seyhan kıyısında oluşundan ileri gelmiştir.

Eskiden burada V. - VII nci yüzyıllar arasında Erken Bizans Dönemine ait bir hamam bulunduğu, bunun süre aşımı ile yıkılması sonunda yerine böyle bir hamamın Türkler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

M. Hâdi Altay verdiği bilgi arasında, hamamın «Piri Mehmet Paşa şafkı» olduğunu, (Hicrî 1117) 1705 tarihli bir belgeye dayanarak bildirmekte, fakat fazla bilgi vermemektedir⁽¹²²⁾.

Düzgün kesilmiş taşlarla sağlam olarak yapılmıştır. Kuzey kapısından girilince büyük bir kubbe göze çarpmaktadır. Soyunma, soğukluk, sıcaklık, külhan bölümü; klasik Türk Hamamları tipini göstermektedir. Soğukluk bölümünün üstü de dört küçük kubbelidir. Sıcaklığın ortasındaki 8 köşeli mermer göbek taşının etrafında yıkanmak için kurnalı yerler vardır. Hâlvet yerleri daha küçük kubbelidir.

Zamanında sağlam olarak yapıldığı, ve belirli sürelerde onarılarak bugüne kadar kullanıldığı ve bir değer taşıdığı görülmektedir.

17 — BÜYÜK ÇARŞI ve KAPALI ÇARŞI :

Yağ Camii ile Saat kulesi arasında Eski Belediye caddesinin iki yanındadır. Buradaki Bedestân 1500 - 1550 arasında Ramazanoğulları tarafından yaptırılmıştır.

Doğu ve batı yanlarında iki kapısı vardır. Doğu kapısının üzerindeki silik kitabeden okunabildiğine göre bu çarşının Halil Bey ve Piri Mehmet Paşa dönemlerinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁽¹²³⁾. Buna göre; Halil Bey'in 1480 - 1510 arasında, oğlu Piri Mehmet Paşa'nın ise (arada Mahmut Bey'den

(122) Adana'da Ramazanoğulları'ndan Kalan Anıt ve Abideler, M. Hadi Altay

(123) Adım Adım Çukurova, M. Hadi Altay

sonra) 1517-1568 yıllarını kapsayan dönemde Beylik yaptıkları bilinmektedir. Bu yapının aşağı yukarı 1500'lerde «Halil Bey» tarafından başlatıldığı, ondan sonra gelen Mahmut Bey döneminde Osmanlı - Mısır Savaşları dolayısıyla çarşının yapılması ile uğraşılmadığı ve bu yüzden esasen çok büyük olan yapının yapılması ile uğraşılmadığı öylece kaldığı, çok büyük olan yapının bir süre sonra tamamlanabildiği anlaşılmaktadır. «Mahmut Bey» döneminde Ramazanoğulları Mısır Savaşı'nda, Osmanlılar'la birlik oldukları için elbetteki yapı işlerine bir ara hız verememişlerdi. Daha sonra Beylik'e gelen ve 1517 - 1568 arasında uzun süre Beylik yapan «Pirî Mehmet Paşa»; bu işleri ele alabilmiş ve yukarıda belirtildiği gibi camiler, medreseler, hamamlar, saray ve Aşevleri yaptırmıştı. Bu arada babasından kalan yarım yapıları da bitirebilmişti. Bu yüzden büyük ve oyalayıcı bir iş olan Adana Çarşısı'nın yapılması uzun sürmüş ve tarihi kesin olarak saptanamamıştır. Ancak Pirî Mehmet Paşa'nın döneminde XVI ncı yüzyılın ilk yarısında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Bu silik kitabeden; çarşının (Hicrî 1267) 1850 de «Kel Hasan Paşa» adında bir Osmanlı ileri geleni tarafından onarıldığı ve bazı yerlerinin değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu onarım, çarşının bazı güzelliklerindeki alıp götürmüştür. Onarımda ayrıca, yabancı etkisi de görülmüştür. Bu bölümde sekiz-on sıra olarak, sokak üzerinde sıralanan yüzlerce dükkân ile bugünkü vakıf çarşısı ve yanındaki Bedestân; Büyük Çarşığı meydana getirmektedir.

18 — MESTANZADE CAMİİ :

Ramazanoğulları'nın Beyliği döneminden sonra da, onların kuşaklarından gelenlerin, Adana ve yöresinde bazı sanat yapıtları meydana getirdikleri anlatılmaktadır. «Mestanzade Camii» bunlardan biridir.

Bu camii aynı adla anılan mahallededir. Aslı Ramazanoğulları'ndan olan «Mahmut Ağa» adında biri tarafından (Hicrî 1093) 1682 yıllarında yaptırılmıştır⁽¹²⁴⁾.

Caminin üzerinde kitabe yoktur. Fakat biraz ötesinde aynı adla anılan Hamamın vakfiyesi'nde, camii ve hamamı (Hicrî 1093) 1682 de Ramazanoğulları kuşağından «Hacı Mahmut Ağa» tarafından yaptırıldığı açıklanmaktadır. Fakat buna «Mestanzade» adının neden verildiği bilinmemektedir.

Kare plân üzerine kesme taşlarla yapılmıştır. Üzeri küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Bugün kurşunla kaplı bulunmaktadır.

19 — MESTANZADE HAMAMI :

Yukarıda konu edilen caminin adını taşımakta bulunmasına rağmen ondan oldukça uzaktadır. Hamamın üç yanı başka yapıtlarla kapatılmış olduğundan hemen hemen kaybolmuş durumdadır.

Yukarıda konu edilen ve aynı adı taşıyan hamamla birlikte 1682 de yapılmıştır. Öteki hamamların aynıdır. Soyunma yerinin üzeri kubbelidir. Soğukluk denilen yer üç bölüm olarak görülmekte ve her bölümün üzerinde kubbe bulunmaktadır.

Sıcaklığın üzerini, sekizgenli bir kubbe örtmektedir.

B — ADANA DIŞINDAKİ YAPITLAR

Ramazanoğulları ve ona bağlı öteki Türkmenler, Çukurova'ya yerleştikten sonra, egemen oldukları Adana'da ve böl-

(124) Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü

genin hemen her yerinde çeşitli sosyal yapıtlar meydana getirmişlerdir.

Bunlar; çoğunlukla, toplumun doğrudan doğruya ilgilendiği ekonomik, sosyal yaşantılarında gerekli olan yapıtlardır. Camiler, mescitler, medreseler ve (küçükler için ayrı) okullarla, Aşevleri, hanlar, hamamlar, dükkanlar, kapalı çarşılar, kaldırım yolları, su yapıları, kaleler, köprüler ve benzerleridir. Fakat bunların çoğu, zaman geçince yıkılmış bu gün ortada ancak bir-iki duvardan başka görüntüleri kalmamıştır.

Bunların arasında kitabeleri ile yapıldıkları tarihleri saptanan ancak Tarsus'taki yapıtlarla yine Ramazanoğulları tarafından Halep'te yaptırılanlar hakkında kısık bilgi verilebilecektir. Böylece, onların çevrede yarattıkları sanat yapıtları'da tanınmış olacaktır.

Müslüman Türklerin; Sanat Yapıtlarına verdiği değer, yukarıda yeri geldiği zaman açıklanmıştır.

Ramazanoğulları Çukurova'ya yerleştikten ve bu toprakları tümü ile yönetmeğe başladıktan sonra; geniş çapta yapıtlara başlamışlardır. İlk iş olarak, (bölgenin elden ele geçişi ve Haçlı Seferleri yüzünden) bakımsız durumda kalan eski tapınakları ele almışlardır. Onların korunabilmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Bölgeye bir türlü sahip olamayan Ermeniler'in bıraktıkları bazı kiliseleri kendilerine ilk olarak cami yapmışlardır. Bununla beraber; bazı kiliseleri yine Hıristiyanlara bırakmışlardır. Nitekim; «Evliya Çelebi», Adana'da Hıristiyanlar'ın kullanmakta olduğu üç kilisenin bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca,, kentte çeşitli dinlere bağlı kimselerin bulunduğunu da bildirmektedir⁽¹²⁵⁾.

(125) Evliya Çelebi Seyahatnamesi yeni harflerle çevrili baskısı; İstanbul, 1935 Cilt IX s. 334.

a — TARSUS'DA BULUNANLAR

Çukurova'da; Ramazanoğulları Dönemi'nde çok önemli bir kent olan Tarsus; eski çağlardan beri çeşitli dinler tarafından kutsal bir nitelik taşımakta idi. Bu durum; Anadolu Uygarlığı'nın Eskiçağlar'ından başlayarak son döneme kadar böylece sürüp gitmiştir.

Tarsus özellikle; Hıristiyanlığın çıkışından ve yayılışından sonra dinsel değeri daha da artmıştı.

Aynı kutsallık İslâm Devletleri tarafından da sürdürülmüş ve kent; Antik Dönem'den sonra Roma, Bizans ve Türk-İslâm yapıtları ile donatılmıştı.

İsa'nın Doğumu'nun daha birinci yüzyılında, Hıristiyanlar buraya ellerini uzatmışlardı. Hıristiyan Azizleri'nden ve İsa'nın Havvarileri'nden olan «Saint Paul» Tarsus'ta doğmuştu. İsa'nın doğumunun 67 nci yılında; Roma İmparatoru «Ne'ron»'nun emri ile öldürülen bu Tarsuslu Aziz adına; birçok yerlerde olduğu gibi bu kentte de bir kilise yapılmıştı. Böylece eskidenberi süre gelen, Tarsus'un kutsallığı Hıristiyanlık döneminde de artmıştı.

Tarsus; bu tarihten çok önceleri de din kitaplarında önemli bir yer almıştı. İlk Peygamber «Âdem»'in oğlu II nci Peygamber «Şit» (Şis), ⁽¹²⁶⁾ ile yeni peygamberlerden «Daniel» ⁽¹²⁷⁾'in ve İslâm ulularından «Lokman Hekim» in⁽¹²⁸⁾, Abbasi Halifelerinden «Me'mun»'un⁽¹²⁹⁾ türbelerinin Tarsus'ta olduğu kuvvetle ileri sürülmektedir.

(126) Peygamber «Şit'in»; İsa'dan 5364 yıl önce yaşadığı ileri sürülmektedir.

(127) Peygamber Daniel'in; İsa'dan 700 yıl önce yaşadığı belirtilmektedir.

(128) Kur'an da adı geçen «Lokman Hekim ya da Hakim»in İsa'dan 1100 yıl önce yaşadığı çeşitli kaynaklarda bildirilmektedir.

(129) Halife Me'mun; Abbasi Halifelerinden Harun Reşid'in ikinci oğludur, 813 - 833 yılları arasında Halifelik yapmıştır. Bilgiye çok önem vermiştir. Çukurova'da ölmüş ve Tarsus'a getirilerek gömülmüştür.

Görülüyorki Peygamberler, Hıristiyan Azizleri ve Müslüman aHlifeleri ile yakın ilgisi olan Tarsus; siyasal bakımdan da tarihte önemli bir merkez olmuştur.

Bu kent; VII ncı yüzyılda Persler'in eline geçmişti. Fakat bu yüzyıllarda burada önemli yapıtların yapıldığı görülmemiştir. Tarsus'un tarihsel bir önemi de, İsa'dan önce VI ncı yüzyılda «İskender»'in buraya uğraması, ırmakta yıkılarak hastalanması olayıdır. «İskender»'den sonra Selefküs adındaki generalin elinde kalan bu ülke; «Sezarü'nün diktatörlüğü zamanında da onun önemli toplantılarının yapıldığı bir merkez olmuştu. O dönemde Tarsus deniz kıyısına yakın olduğundan; büyük gemiler, buradaki Cydnus (Tarsus) ırmağından içere kadar girebilmekte idi⁽¹³⁰⁾. O yıllarda Mısır kraliçesi «Kleopatra»'nın; Roma'nın ünlü Generali «Marcus Antonius» ile Mısır'dan Akdeniz'e açılırken dünyanın en süslü ve pahalı gemisi ile Tarsus Limanı'na geldikleri de söylenmektedir⁽¹³¹⁾.

Daha sonra, Roma'nın ikiye ayrılması ile Bizans elinde kalan bu kent, Abbasiler döneminde Müslümanlara geçmiş ve Çukurova'nın müslümanlaşmasında önemli bir rol oynamıştı.

1017 de Haçlı Orduları tarafından ele geçirilmişti. İşte bu sırada, Ermeniler Çukurova'da geçici ve köksüz bir ege-menlik kurmuştu.

1375 de Mısır Türk Memlükleri ve Karamanoğulları bölgeyi Ermeniler'den almışlardı. Daha sonra Moğul saldırısı'nda uzun savaşlar olmuş fakat, Türkler'in Eğemenliği kalkmamıştı. Bölgeye bir ara «Timurleñk» kuvvetlerinin geldiği de görülmüştür.

(130) Adım Adım Çukurova adlı yapıtında Sayın M. Hadi Altay s. 91-105 de bildirdiğine göre deniz dolmuş ve bugün Tarsus denizden 14 km. içeride kalmıştır.

(131) Aynı eser.

1378 de Ramazanoğulları'nın eline geçen Tarsus'un, önemi her bakımdan artmıştı. Ramazanoğulları bu kente Adana'dan sonra çok değer vermişler ve burada en güzel yapıtlarını meydana getirmişlerdir.

1 — ESKİ CAMII:

Müslüman Türkler'in (Türkmenler'in) ilk yaptıkları iş; Tarsus'un en güzel kiliselerinden birini camii olarak kullanmış; olmalarında görülmektedir. Bu Hıristiyan tapınağı artık eskimiş, ve bakımsızlıktan yıkılacak bir duruma gelmişti. Bu kilise IX ncu yüzyılda, Ermeni kralarından «Osin»'in oğulları tarafından kendi adına yaptırılan ve kentnin orta bölgesinde bulunan önemli bir tapınak idi. Ramazanoğulları; kilisenin içindeki sanat değeri olan Tasvirleri (resimleri) sıvayarak gereken değişikliği yapmışlardı. Bir de minare ekliyerek kiliseyi camii olarak kullanmaya başlamışlardı. Bu nedendenir ki; Halk, bu camiiye «Eski Camii» adını vermişti.

Bir süre sonra daha bazı Ermeni kiliseleri de, camii durumuna getirilmiş ve eskinin sanat yapıtları böylece Müslüman Türkler tarafından korunmuştu.

Evliya Çelebi seyyahatnamesi'nde «Eski kiliseden bozmadır. Kapısı üzerinde Süryanî dili ile Hazret-i Muhammed'den 300 yıl öncesine ait yazılar vardır ve büyük bir tapınaktır⁽¹³²⁾» demektedir.

Görülüyorki Türkler; camii haline getirdikleri kilisenin üstündeki Süryanî yazısına bile dokunmamışlardı. Tarihsel bir sanat değeri olarak onu korumuşlardı.

(132) Evliya Çelebinin aynı konu hakkında verdiği bilgiye göre bu kilisenin Peygamber Muhammed'in Medine'ye göç etmesinden 300 yıl önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma göre İsa'dan 122 yıl sonra (II. yüzyıl) başlarında Azizlerden «Sen Paul» adına yapılmıştı.

2 — CAMİİ-ÜL NUR (ULU CAMİ):

Bu camii Ramazan Beylerinden Piri Mehmet Paşa'nın büyük oğlu III ncü İbrahim Bey tarafından (1569 - 1593) yaptırılmıştır.

III ncü İbrahim Bey; Tarsus'ta daha önce Sancak Beyliği yapmış ve bu kentin geçmiş zamanlardaki dinsel önemini çok iyi anlamıştı. Bunun için; geçmiş dönemlerde birçok dinlerin yaptırdığı tapınakların daha güzeli olmak üzere buraya bir camii yaptırmayı uygun bulmuştu.

Caminin kapısındaki ve mimber üzerindeki kitabelerden, (Hicri 987) 1579 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁽¹³³⁾.

Fakat minarenin; camiden yaklaşık 200 yıl kadar önce yapıldığı ileri sürülmektedir. Buna göre İbrahim Bey'in, Camii-ül Nur'u yaptırmadan önce burada bir Cami ya da mescit bulunduğu, fakat İbrahim Bey'in döneminde bunun yıkıldığı ve yalnız minârenin kaldığı kanısı meydana gelmektedir.

Cami-ül Nur'a, İstanbul'daki Süleymaniye'nin iç avlusuna girişi andıran, bir cümle kapısı ile girilmektedir. Sütunların yarı sivri kemerlerle birbirine bağlanması ise, Şam'daki Emeviye Camii'ne benzemektedir. Böylece bu yapının Arap-Türk (Osmanlı) üsluplarını taşıdığı göze çarpmaktadır⁽¹³⁴⁾.

Tarsus'daki çeşitli camii ve mescitlerin arasında en güzeli ve içaçıcısı olan bu camidir. Duvarları mermer somakilerle kaplıdır. Mimber ve mihraptaki eski mermerlerin güzelliği başka bir yerlerde görülmemiştir.

Evliya Çelebi; Tarsus'un Adana valiliği'nin Sancak Beyliği merkezi olduğu sırada buraya gelmişti. «220 askeri olduğunu, Camii-ül Nur'un anlatılmasında lisanın yetmediğini» bildirmektedir.

(133) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. Cilt I, s. 769

(134) Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Cilt IX s. 328

«Camiin uzunluğunun kible - mihrap arası derinliği «61.», uzunluğu ise «200» adımdır. «16» somaki mermer üzerine oturtulmuştur. İç çok süslü halılarla kaplıdır. Kubbe üzerinde alemler vardır⁽¹³⁵⁾.

Evliya Çelebi; bunlardan başka «Tarsus'ta kale içinde Tahtalı mescit ve Emir Paşa Mescidi ile, altı Medrese ve çocuklar için yedi okul bulunduğunu; iki hamam, iki han ve 317 dükkanı olduğunu, ayrıca Camii-ül Nur'a bitişik «80» kârgir dükkan gördüğünü» bildirmektedir.

3 — KIRKKAŞIK İMARETHANESİ:

«Ulu Cami» de denilen Camii-ül Nur'un bitişiğinde aynı tarihlerde yapılmıştır. Yoksullar ve öğrenciler için bir de Aşevi bulunmaktadır. «Kırkkâşık» denilen bu Aşevi, daha sonraki yıllarda yenilenmiştir.

4 — ESKİ HAMAM:

Irmak kıyısındadır. Eski bir Roma hamamının temelleri üzerine Ramazanoğulları tarafından yaptırılmıştır. «Mahmut Paşa Vakfiyesi» diye anılmaktadır.

Yılanların Padişahı «Şah Merân»'ın burada öldürüldüğü inancına dayanılarak halk arasında «Şah Merân Hamamı» diye de anılır.

(135) Evliya Çelebi Nur Camiinin kitabesini «tes'ima» demekle yetinmektedir. Bu duruma göre (H. 900) olmaktadır. «Se'bi semanın» yani «80 + 7» yıllarını almamıştır. O zaman yalnız se'bi gözönüne alınırsa M. 1494 de yapıldığı anlamı çıkmaktadır ki, bu yanlıştır. Cami (H. 987) 1579'da yapılmıştır.

5 — YENİ HAMAM :

Ramazanoğulları tarafından XVI ncı yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat üzerindeki kitabeden (Hicrî 1201) 1786 ve «Torzâde Hacı Ali»nin adı yazılmakta ise de, bunun yapılış tarihi değil, onarım tarihi olduğu kanısı ileri sürülmektedir.

b — HALEP'TEKİ YAPITLARI

Ramazanoğulları; Halep'te de bir süre Egemen olmuşlardı. Bu kent; Mısır'a saldıranlara karşı Kölemen ülkesini kuzeyde koruyacak çok önemli bir yer idi. Onun için Halep, Mısır Kölemenleri'nin en kıymetli stratejik bir Eyalet Merkezi idi. Bu Eyâlete en değerli komutanları «Emir» adıyla gönderiyor ve ona geniş yetki tanıyorlardı. Fakat bu kuvvetli Emirler de çoğu zaman Kölemen Sultanları'na karşı ayaklanıyordu. Bu yüzden Halep'in gözlenmesi bir yandan Adana'daki Ramazanoğulları Beyleri'ne de verilmişti. Ayaklanan Halep Emirleri'nin bastırılması Ramazanoğulları tarafından yapılmıca kent bazı bazı, yine Mısır'a bağlı kalmak üzere Ramazanoğulları tarafından yönetiliyordu. İşte bu gibi durumlarda onlar da Halep'te Medrese, Mescit ve benzeri sosyal kulliyeler meydana getirmişlerdi. Fakat bu kentte temelli ve uzun zaman kalmadıkları için bu yapıtlar bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştu.

Bu yapıtlar arasında en önemlisi, yıkılmış bir medresedir. Medresenin ne zaman yapıldığı belli değildir. Ancak; mihrabının (Hicrî 896) 1490 da «Berde Bey» adında bir tüccar tarafından aynı mahallede yaptırılan bir başka camiye götürülerek, oraya konulduğu, bunun Halep'in güzel mihrablarından biri olarak değerlendirildiği söylenmektedir.

Bu medrese daha sonraları tümü ile yıkılarak yerine «Ramazaniye Hastahanesi» adı ile askerler için bir sağlık kuruluşu meydana getirilmişti.

Burada, eskiden bir de türbenin bulunduğu söylenmektedir. Bu türbenin 1480 de Memlûkler'le birlik olarak «Akkoyunlar»la yaptığı «Reha Savaşı»nda şehit düşerek Halep'e getirilen ve oraya gömülen Ramazanoğulları Beyleri'nden «Arslan Dâvut Bey'e (1461 - 1480)' ait olduğu kuvvetle sanılmaktadır. Bugün bu türbe kaldırılmış, yerine apartmanlar yapılmıştır⁽¹³⁶⁾.

(136) «Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış»da Kasım Ener «bu bilgiyi Suriye İlim Cemiyeti üyesi merhum Halil Kâmil Bey'in [Nehrûz Zehap fi Tarih-i Halep» adlı yapıtından aldığı ve bu mahallenin Halepte Kestel el Haremî adını taşıdığını] bildirmektedir.

RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ'NİU TARİH BOYUNCA HALK'A VE TÜRK TOPLUMUNA HİZMETLERİ

Konumuzda uzun uzun açıklandığı gibi; Çukurova'da yerleşerek kuvvetli bir birlik kuran bu toplum, Anadolu'da Selçuklular'dan sonra kurulan Osmanlı Birliğine katılmamışlar, bir süre bağımsız yaşamışlardı.

Selçuklular'dan sonra Anadolu; gerçekte aynı asıldan gelen bir takım Bağımsız Beylikler haline gelmişti. Bunlar; Karamanoğulları, Aydınogulları, Karesioğulları, Saruhanoğulları, Mentешеoğulları, Germiyanoğulları, Hamitoğulları ve Osmanoğulları gibi ayrı ve küçük devletler halinde bulunuyorlardı.

Osmanoğulları bunların hepsini de; XIII. yüzyılın sonlarında birer birer ortadan kaldırarak Osmanlı Birliği halinde birleştirmişlerdi.

Oğuzlar'ın Boz-Oklar ile Üç-Oklar Boyları Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmişler ve orada iki ayrı Beylik kurmuşlardı. Bunlardan Konumuz olan Ramazanoğulları; (Boz-Oklar kolu) olarak Adana'yı merkez yapmışlar, 1387'de bağımsız bir toplum durumunda, Mısır Kölemen Devleti ile Osmanlı Devleti arasında TAMPON DEVLET olarak uzun süre kendini koruyabilmişti. Böylece; Güneyden gelerek Anadolu içlerine sarmak isteyen kuvvetleri önlemiş, Anadolu Birliği'nin sağ-

lanması konusunda çok yararlı olmuşlardı. Sonunda, 1517'de Osmanlılar ile birleşerek Osmanlılar'ın Mısır topraklarını almalarına, Afrika kıtasının Türk Birlikleri'nin eline geçmesine yardım etmişlerdi.

Şurası Tarihsel bir gerçektir ki; Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun kurulmasında, Üç Kıt'a üzerinde yayılmasında ve yükselmesinde onların yakın Akrabaları olan Ramazanoğulları'nın katkısı çok büyüktür.

Osmanlılar; daha başlangıçtan başlayarak, Güney Doğu sınırlarındaki Ramazanoğulları ve Dulkadirler ile savaşmamışlar, dost geçinmişlerdi. Onları; karamanoğulları ile başka saldırgan Beyliklerden korumuşlardı. Bunun başlıca nedenleri:

1) Akrabalık bağlarına Ramazanoğulları Beyleri'nin saygı göstermesi olmuştur. Tarih; bu iki Türk Beyliği'nin (Osmanoğulları ve Ramazanoğulları) akrabalıklarından ileri gelen ilişkilerine değinirken «Caber Kalesi önünde Köprü'nün yıkılmasıyla Süleymanşahın Oğlu Kayaalp'in ölümü üzerine birbirinden ayrılan (Ertuğrul ve Yüreğir Yönetimindeki) akrabalar, ancak Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde buluşup kucaklaştılar.» diyerek kanıtlar.

2) Bu iki Türk Beyliği birbirleriyle savaşa girdikleri takdirde, güney yönünden gelerek Anadolu'ya sarkacak, zamanın zengin ve kuvvetli devleti Mısır - Kölemen (Memlûk) lerine fırsat vermiş olacaktı. İşte bu ileri siyasal düşünceye sahip olan Ramazanoğulları; güneylerindeki Mısır Kölemen Devleti ve Kuzeylerindeki Osmanlı İmparatorluğu ile dostça geçinerek, Anadolu'daki TÜRK Birliği'nin rahatça kurulmasını sağlamışlardır.

3) Anadolu ve Balkanlar'daki Türk Birliği'nin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

İslamiyeti kabulden hemen sonra Güneydoğu Anadolu'ya ve Çukurova'ya gelerek yerleşen Oğuzlar'ın, Haçlı Savaşları süresince Anadolu'yu İslam ülkelerini, kutsal kentleri ve Müslümanlığı tüm dünyanın saldırısına karşı korudukları bilinen tarihsel bir gerçektir. Görülüyor ki; Suriye ve Güneyden gelebilecek çeşitli saldırıları Tarih boyunca Çukurova'ya ve çevresine yerleşen Türk Toplumları (Atabegler, Zengioğulları, Selahaddin Eyyubiler ve daha birçok Türk Devletleri) korumuşlardır.

Bu durum; Orta ve Yeniçağlarda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökme döneminde de öyle olmuştur. Bilindiği gibi; Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914 - 1918) çıkınca; Anadolu çeşitli düşman saldırılarına uğramıştı.

Bu sırada Güneydoğu'dan Anadolu içlerine doğru saldırmak isteyen Fransız İmparatorluğu kuvvetlerine karşı koyabilecek Osmanlı ordusu bulunmadığından Suriye ve Çukurova'da; «Adana, Antep, Maraş, Urfa Cepheleri'nde» halk kuvvetleri oluştu. Bu halk kuvvetleri Oğuz Türkleri soyundan olan Ramazanoğulları'nın ve öteki Türk Toplumları'nın kuşakları idi.

Böylece yine Anadolu'daki Millî Birlik'in kurulmasına, ATATÜRK'ün başında bulunduğu Kurtuluş Savaşı'nın başarılmasına (Tüm halkımızla beraber) özellikle Çukurova halkı yardımıyla bulunmuştur...

Bu arada; Osmanlı Padişahı ve Müslümanların Halifesi olan Vahidettin Efendi'nin ve onun Şeyh-ül İslâmî'nin Fetvalarına karşı Türk Halkını direnmeğe çağıran Gerçek Din Adamımız da ilk kez yine Çukurova'dan, Ramazanoğulları kuşakları arasından çıkmıştı.

O günlerde Anadolu'da oluşmaya başlayan «Kurtuluş Savaşına katılanları ve onlara yardım edenleri cehennemlik sayan fetva ile emirlere» karşı «Karaisalı Müftüsü Hoca Mehmet Efendi'nin camilerde vaazlar vererek halkı uyar-

ması çok önemli bir davranıştı. Merhum Karaisalı müftüsü Mehmet Hoca; «İstanbul'dan çıkmayan Halife ve Sultan'ın İngiliz ve Fransızlar'la işbirliği yapması karşısında onun emirlerini dinlemek artık GÜNAH olur. Kurtuluş savaşı ile uğraşanların ve Düşmanları Yurdumuzdan atmak için çalışanların emirlerini yerine getirmek hepimiz için Millî olduğu kadar, Dinî bir görevdir.» diye verdiği vaazlarıyla halka gerçek yolu gösteriyor ve Halifeye karşı yeni bir cephe oluşturuyordu.

Maraş'ın; «General Krat» komutasındaki Fransız Kuvvetleri tarafından 22.2.1919 da işgali üzerine Kaleden Türk Bayrağı indirilerek yerine Fransız Bayrağı'nın dalgalanmasını gören yine gerçek bir Din Adamı olan Maraşlı İmam'ın camide biriken Müslümanlara; «Yabancı ve Düşman Bayrağı'nın dalgalandığı yerde Namazın kılınamayacağını» söylemesi de yine bu bölgeden yükselen ilk cesur ve coşturucu sesler olmuştu.

Görülüyor ki; Tarih boyunca olduğu gibi, Kurtuluş Savaşı'na girdiğimiz günlerde de, (1919-1922'lerde) Güneyden ilerleyen kuvvetleri yine Çukurova Halkı birleşerek durdurmuş; böylelikle MUSTAFA KEMAL PAŞA'nın başlattığı hareketin başarılmasına başlıca neden olunmuştu.

Ramazanoğulları; Devlet kurmak ve yönetmekte olduğu gibi, İç ve Dış Siyasal alanlarında da başarılı olmuşlardı.

Ramazanoğulları bugün yurdun her yerine dağılmışlardır. Hemen her kentimizde bu soydan gelen birkaç aileye rastlamak mümkündür. Bunlar; 1934'de aynı soyadını almak istemişlerse de, o sırada yasa olanak vermediğinden alamamışlardı.

İl nci Dünya Savaşını izleyen günlerde, bu soydan gelenlerden çeşitli kentlerde oturanların bir bölümü «RAMAZANOĞULLARI», bir bölümü de «RAMAZANOĞLU» olarak iki ayrı soyadı etrafında birleşmeye çalışmışlardır.

Bugün Ramazanoğulları; tüccar, tarımcı, fabrikatör, mühendis, mimar olarak yetenek ve yetkileriyle memleket ekonomisine geniş çapta katkıda bulunan üretici görevlerde ve ayrıca milletvekilliği, konsolosluk gibi devletin yüksek kade me ve Memuriyetlerinde bulunmuş ve bulunmaktadırlar.

1 — SOSYAL KURULUŞLARDAKİ ÖNCELİKLERİ

Tarih; bunların Çukurova'ya yerleşerek kendi emekleriyle bir vatan kurdukları, oradaki toprakları zamanlarının en yeni tekniğini kullanarak işledikleri konusunda bilgi vermektedir. Bunların; Dönme Dolaplar kullanarak ırmak sularını daha yüksek yerlere bile aktardıklarını; kanallar açarak bu suları en uzak yerlere kadar götürdüklerini bilmekteyiz. Yüzyıllardanberi henüz değeri bilinmeyen Çukurova; Ramazanoğulları döneminde en verimli topraklar haline sokulmuş, Mısır'dan sonra dünyanın zahire ambarı, pamuk deposu olarak ekonomik bir merkez durumuna getirilmişti.

Çeşitli kaynaklarda görüldüğü ve yukarıda yerî geldikçe değinildiği gibi bu Beylik; her zaman halkı korumuş, onların geçimlerini sağlayacak ve kolaylaştıracak tedbirler almıştı.

Çukurova'yı ele geçirdikten sonra bölgede yıkılan kalelerin taşlarıyla Adana'da ve öteki kentlerde pek çok bina yaptırarak bunlara halkı yerleştirmişlerdi. Bu durumlarıyla yeryüzünde ilk kez halk için «Sosyal Mesken» yaptıran bir devlet olarak yine Ramazanoğulları'nı görüyoruz.

Avrupa'da halk ve işçiler için bu çeşit mesken yaptırmak düşüncesi ve konusu; ancak buharın sanayiye uygulanarak fabrikaların ilk kurulduğu XVIII nci ve XIX ncu yüzyıllarda ele alınabilmişti. Çukurova'da Türkmenleri göçerlikten kurtararak tarımla uğraşmalarını sağlayarak «vatan sahibi kılmak», aynı zamanda pamuk tarlalarında çalışacak işçileri

el altında bulundurmak için daha XIV ncü yüzyılda Türklerin bu işi ele almaları dikkatle üzerinde durılmaya değer bir olaydır.

Bugün Anayasalarına koydukları ve sık sık konuştukları halde halâ sosyal Mesken konusunu c'ie alamayan devlet ve hükümetleri gördükçe Ramazanoğulları'nın değeri bütünü artmaktadır.

2 — RAMAZANOĞULLARI VAKIFLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Batılı kaynaklar; yeryüzünde ilk vakıf kuruluşunun islâm devletleri arasında uygulayıcısı ve bir esasa bağlayıcısı olarak yine Türkleri görmekte dirler.

Yaptığımız incelemede; Islâm Türk Devletleri arasında en sağlam vakıfların, yine bir sosyal Hizmet olarak bu Beylik taarfindan ele alındığı gerçeğini de görüyoruz.

Gerek Osmanoğulları'ndaki, gerek öteki Türk ve Islâm Devletlerdeki kurulan vakıflar halka bir hizmet anlamını taşımaktan ziyade; varlıklı kimselerin kendi mallarını koruyabilmek ve gelecek kuşaklara bırakabilmek amacıyla, Sultan yada Beyler'in bunları öldürterek mallarını ellerinden almamaları için, dine sığınarak aldıkları bir tedbir niteliğini taşıyordu.

Ramazanoğulları'nda vakıflar; hem halk için sosyal hizmet niteliğinde, hem de Ramazanoğulları'nın gelecek kuşakları'nın geçimlerini sağlayacak gelir kaynağı olarak meydana getirilmişti. «Vakıf» sözcüğüne Osmanlı lugatlarında sadece «sahibi tarafından şer-i Şerif marifetiyle bir fiil-i Hayır, Hayrat ve hasenata tahsis olunmuş, mal ve mülk» anlamını taşımaktadır. Fakat bu sözcük Ramazanoğulları'nda hem halkın hizmetine açılmış cami, medrese, aşevi, kimsesizlerin barındığı ve doyurulduğu bakım evleri, şifahane-

lerle Çocuk Bakım Yerleri'nin her çeşit giderlerini karşılayan dinsel ve sosyal kuruluşlar olmaktadır. Aynı zamanda, gelecek soylarının geçimini sağlayacak kuruluşlardır.

Vakıfları yöneten, hesabını tutan ve gelirlerini idare eden kişiye «Mütevelli» denilirdi. Vakıflar; yazılı koşullar halinde belirtilir, en büyük din sorumlusu tarafından şahitlerin önünde okunarak imza ettirilir ve böylece dinsel bir anlam taşırdı. Ramazanoğulları vakıflarının bazılarında vakfın sonuna «Vakfı iyi idare etmemek gibi bir yola sapanlar için «beddualar» yazılırdı. Onun altınada vakfı iyi kullananlar ve onun gelirini şartlara uygun şekilde yerine sarfedenler için de onlara iyi duaların yazılması» usuldendi. Buna ileride bir örnek verilecektir. Böylece vakıfların yüzyıllarca devamı sağlanmış olurdu. Bu belgeye «Vakfiye» denilir. Bunlar kuşaktan kuşağa saklanırdı. Her sosyal kuruluş ayrı bir vakfiyeye bağlandığından bugün Ramazanoğulları ile ilgili yüzlerce vakfiye bulunmaktadır. Şurasını belirtmek gerekirken; Ramazanoğulları kendi soyu için çok fazla vakıf bırakmamış; mallarının çoğunu halkın bakımı için, sosyal hizmetlere ayırmıştır.

Ramazanoğulları sülalesi'nin kendileri için ayırdıkları vakıflar bugün devam etmekle beraber, zamanla akrabalar birbirlerini tanıyamayacak kadar çoğaldıkları için akrabalık dalları artmış, vakıf gelirlerinden faydalananların sayısı çoğalmış olduğundan bugün bunlardan çok az kişi faydalanmaktadır.

Ramazanoğulları'nın soyundan gelenlerden bazılarının tesbit ettiğimize göre; bir-iki vakfiye kayıtlarına bakılınca; kız evlatlara birşey verilmez, ancak babalarının evlerinde oturmak hakkı tanınırdı. Fakat; kızların evlatları ya da torunları erkek olunca yine vakıftan faydalanma hakkına sahip olurlardı. Bu bakımdan son yüzyıla kadar Ramazanoğulları mirasın dağılması için birbirlerinden kız alıp vermişlerdi. Böylelikle hem miras dışarı gitmemiş, hem

de; soy-sop karışmamıştı. Fakat XX nci yüzyılın başına yaklaşırken; özellikle bugünkü kuşaklar arasında bu çeşit evlenmenin dışına çıkıldığı görülmektedir.

Ramazanoğulları, vakfiyeleriyle ilgili çeşitli belgelerin bazıları (özellikle kendilerinde bulunanlardan bir bölümü) bugünkü dilimize göre az-çok sadeleştirilerek yapıtımızın metinleri arasına alınmıştır. Bunların incelenmesi bize; Ramazanoğulları vakıfları'nın özellikleri ve genel olarak vakıf anlamı üzerinde bir bilgi verebilecektir.

Kadınlara kalacak miras konusu ile ilgili bir vakfiyeden aldığımız ve sadeleştirmeye çalıştığımız bir örneği burada vermeyi faydalı bulmaktayım.

Vakfiyenin baş tarafına dua ile başlanmış ve ondan sonra eski dile göre vakfiye şöyle devam etmiştir:

«İç ve dış (Haremlik ve Selamlık anlamında olabilir) hanelerin ve yukarıda sözü geçen mağazaların tevliyet ve tassarrufu işleri ben yaşadıkça kendime, ben ödükten sonra;

İç ve dış hanelerde erkek çocukları kız ve erkek çocukları otururlar. Yukarıda sözü geçen yazılı vakıflarım için erkek çocuklarımla evlatlarının en büyük ve reşid (doğru yolda giden, akıl ve dirayet sahibi, iyi yönetecek ve yetenekli olanı) kişiler mütevelli olacaktır.

Dört dükkan ile Helvacı dükkanı ve Habbaz Fırını vakfımın mütevellileri olanlar aracılığı ile aylık ya da yıllık olarak benzerleri gibi başkalarına kiraya verilip yıllık gelirleri tutarından adı geçen hane, dükkanlar ve mağazalar onarıldıktan sonra artanı aralarında eşit olarak bölüştürülerek dağıtılacaktır.

Ölümünden sonra yukarıda adı geçen kardeşim Hüseyin Ağa ile vakıf meclisinde hazır bulunmayan Molla Mehmet'le birlikte ve eşit olarak mütevelli olacaklar, sözü geçen gelir fazlasını ötekiler arasında alesseviye bölüştüreceklerdir.

Bunların da ölümünden sonra evlatlarının erkek çocuklarına ve şayet kardeşim Hüseyin Ağa ile Molla Mehmet'ten hangisi evvel ölürse mütevellilik sırası sağ kalana geçecektir.

Adı geçen gelirlerden ölenin payı erkek evladına verilecektir. Soyu tükendikten sonra öteki vakfiyem ile yeniden yaptırdığım ve vakf eylediğim sözü geçen medrese'nin mütevellisi, müteveli olacak ve onun eli ile aynı şekilde aylık ya da yıllık kiraya verilecek ve yıllık gelirinin tutarı 22 sehîm (hisse) sayılarak bu sehîmlerden 4'ü mütevellîye, 4'ü müderris bulunan kişilere, 2'si sözü geçen medresenin içinde Bevvap (kapıcı, bakıcı) olarak oturanın çocuklarına ve gerikalan 12 Sehîmi 12 odaya şartlı olmayıp ancak içinde oturan medrese öğrencilerine verilecektir.

Vakfiyede bundan sonra aralarında anlaşmazlık çıktığı takdirde bu belgenin mahkemeye ibrazı konusunu yazılıdır. Onun da altında; şahitlerin adları ve ünvanları yazılmakta ve imzaları bulunmaktadır.

Vakfiye 7 şevval 1282 tarihini taşımaktadır. Bu tarih İsa'nın doğumu tarihine göre 1865 tarihini tutmaktadır.

Şuhud-ül Hal müderrislerinden
Harputî zade Emin Efendi

Müderrisinden
Hacı Halil Efendi

Arzuhalci zade
Abdülkadir Efendi

Tüccardan
Yunus Ağa

Nalbant zade
Mustafa Efendi

Hacı Haddad zade
İbrahim Efendi

3 — RAMAZANOĞULLARI VAKIFLARI'NIN BAZI AYRINTILARI

Bu Beylik'in soyundan gelenlerin kurdukları vakıflar arasında bana verilen bazılarının fotokopilerini, İstanbul Vakıflar Müdürlüğü'nün uzmanlarıyla birlikte inceledim. Bunların arasından; ilginç bulduklarımın bazıları hakkında kısa da olsa bilgi vermek faydalı olacaktır.

Bu Vakıf Belgeleri'nin incelenmesinden; Ramazanoğulları vakıflarının en eskisi Hicrî 915, (Milâdî 1509) tarihine kadar vardığı görülmektedir. Bu tarih; Ramazanoğulları'nın Osmanlı yönetimi'ne katılmasından önce, II. Sultan Beyazıt'ın Osmanlı Padişahı bulunduğu sıraya rastlamaktadır. İncelenildiği takdirde daha eski tarihlere varan Vakfiyelere rastlamak ta mümkündür.

Varılan kanaata göre; bu eski vakıflara, daha sonraki yıllarda gerektiğince yeni tarihlerle bazı eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Vakf edilen Taşınmaz Mal; Şahitler önünde yazılı olarak saptanmakta, bu belgeye Vakıfname denmektedir ki; bu terimler bütün İslam Devletlerde arapça olarak kullanılmaktadır. Bu vakfiyeler genellikle şunları kapsamaktadır:

1 — İlk önce dua yazılmakta, ondan sonra, Vakfı yapının adı ve kimliği, Vakfedilen malların kapsamı, yerleri ve nitelikleri belirtilmektedir.

Elde edilecek gelirin nerelere sarf edileceği ve artan paranın ne suretle harcanacağı açıklanmaktadır. Gelirden yakın akrabalarından (eşi, oğulları, kızları, Torunları, kardeşleri, yeğenleri) kimlerin ne miktar hisse alacakları, onların ölümlüyle bu payların kimlere kalacağı, nesil tükendiği takdirde bunların nerelere verileceği açıklanmaktadır.

2 — Başka bir bölüm olarak; Gelirden kalan hisselerin toplumsal işlerden (Cami, mescit, çeşme, imarethane, kimse-siz çocuk yurtları, medreseler gibi) yerlerin hangilerine ne

mikdar sarf edileceği ve vakfın onarılması için harcama şekli belirtilmektedir.

3 — Daha sonraki bölüm; vakfın yönetimi ile ilgili olan ve en çok dikkat edilen bölümdür.. Vakfı yönetecek kişide aranacak nitelikleri açıklamakta, onun ölümüyle yerine geçecek olanların akrabalık derecelerini belirlemektedir. Bu yöneticiye «Mütevelli» ya da «Tevliyet Sahibi» denmektedir. Mütevelli olanlar, Vakfı yapanın en yakınlarından olmakta ve ölümlerinde «Mütevelli» nin yine kendi sülâlesinden ve önceki Mütevelli'nin sulbünden (Erşet) en ergin erkek evladının bu göreve getirilmesi ön koşul olarak ileri sürülmektedir.

Bazı vakfiyelerde; üzerlerine aldıkları bu görevi iyi yönetemeyenler, koşullara uymayanlar, kötü kullanacak olanlar için (Beddualar) ilenmeler, lânetlemeler yazıldığı gibi, iyi yöneten ve koşullardan ayrılmayacak, iyi niyetli davranacak olanlar için de hayirdualar yer alırdı.

4 — Bundan sonra; genel bir dua daha yer aldıktan sonra şahitlerin adları ve unvanları belirtilerek imzaları alınmakta ve tarih ile kapatılmaktadır.

Ramazanoğulları vakıflarıyla ilgili olarak yazdığımız bu sıralamaların bazı ayrıcalıklarla öteki İslâm Devletleri'nin vakıflarında da bulmak mümkündür.

Ramazanoğulları vakıflarının bir bölümüyle ilgili olarak verdiğimiz bu kısa bilgiyi ayrıntılarıyla gösteren bazı vakıf-nameleri bugünkü dilimize göre sadeleştirerek özetlemek yerinde olacaktır.

«...Rumeli Kazaskeri Muhammed İbn-i Ali elfenârî'nin» Ali Fenârî oğlu Muhammed'in» Vakfiyesidir:

İstanbul'da Mercanağa'da bir Mektep, bir Mescit, birkaç dükkân ile bundan başka Adana'da Şahabeddin Paşa Mahallesi'nde büyük bir mektep ve Müştemilat'ı ile ilgilidir.

Ölümünden sonra vakıf gelirinden; hergün ruhuma bir cüz Kur'an okunması şartıyla Eşim Zeynep Hanım'a günde «Üç Dirhem» (Osmanlı Dirhemi) verilecektir.

Adana'daki Şahabeddin Paşa Mahallesi'nde bulunan Okul'a sarf edilmek üzere Vakfımdan; «30.000» dirhem değerinde «Gayr-ı Menkul» Taşınmaz mal bıraktım. Bunlardan elde edilecek gelir fazlasından hergün «Dört Dirhemi» Mektebin Muallimi'ne; hergün «Bir Dirhemi» Mektep Halifesi'ne, (Bu dirhemler, zamanına göre kıymetli, Osmanlı Dirhemi olacaktır.)

Evkaf gelirinden geri kalan gelir fazlası eşit olarak sulbünden gelen erkek ve kızlar arasında bölüştürülecektir.

Bu çocukların ölümünden sonra onların çocuklarına hangi derecede olursa olsun (bu, çocuğunun çocuğu anlamına gelmektedir.) verilecektir. Bunlardan hiçkimse kalmazsa, Kur'an okuyanlara verilir.

Bu vakf ettiklerimin hepsi; Vakf-ı sahihtir. (Her yönüyle doğru ve şeriat'a uygundur, yasaldır anlamına gelmektedir).. İcma-ı ulema ve Ümmet'in sahih hükümleriyle kıyamet gününe kadar bu vakıf devam edecektir. Bunu bozacak, herhangi bir şart yoktur. Helâl değildir.

Allah'a iman eden herhangi bir kimse veya Halife ve Sultan veya Kadı, başkaca herhangi bir kimse (bu sıra; yukarıdan aşağıya kadar tüm makam sahiplerini kapsamaktadır.) bu vakfı değiştiremez, istediği gibi kullanamaz veya onu, belirtilen şartlar dışında yürütemez.

Herkimki; bunu değiştirir veya kısmen de olsa değiştirmeye tebeşbüs ederse veya vakfiyedeki şartlardan vevki; birini değiştirir ise, «ULU TANRI O KİŞİYE YETER». Onu; (Azap ve elemle) dayanılmaz şiddette acı ve sıkıntılarla cezalandırır. Onun yeri, en kötü yer olan Cehennem olsun...

Kimki; bu vakfın devamına çalışırsa, onun gelirini gerektiği şekilde kullanırsa: «CENAB-I ALLAH ONU ENİYİ KULLARINDAN eylesin. Onu Evliyalarından daha üstün kullarından kılsın... 5 Zilhicce 915 (Miladi 1509)

Bundan sonraki bölümde dualara yer verilmiş ve imzalara geçilmiştir.

Mevlâna Muhammed Bin
Şeyh Bedreddin

Derviş Mehmet Bin
İsrafil

Mevlâna Ali el
Germiyâni

Mustafa Bin
Aptullah Elsaraç-ı Sultani

Abdi Çelebi Bin
Kemal Bey

Mevlâna Ali Bin
Müderriş el Karamâni

Sücca Bin
Aptullah Elke'tip-i
Safyavî

Hasan Bin
Aptullah Hüvehacı

Yunus Aptullah Bin
Elhayyat

Hepsi hazır bulundular. Bunlardan başka: Kâtip Muhammed Bin İzzettin.

Vakıflar zaman zaman beratılara da bağlanırdı. Bu suretle vakıflar; padişah fermanlarıyla da daha sağlam bir duruma getirilirdi.

Vakıflarda eklemeler yapılırken ya da yeni Mütevelliler tayin edilirken; vakıfnamenin ilk yapıldığı tarih ve tesis eden ile sonradan yapılan eklemeler muhakkak surette ayrı ayrı tekrar yazılırdı.

Aşağıda sadeleştirerek özetini verdiğimiz Hicrî 1312 (Miladî 1896) tarihli Berat bu hususu açıklamaktadır:

Ek vakıflardan Adana'da bulunan Ramazanoğlu Pirî Mehmet Paşa ve Halil Bey ile Tarsus'da yine Ramazanoğulları'ndan İbrahim Bey'den kalan Hacı Ahmet Paşa Evkafını

yönetenlerden Seyid Muhammed Emin Bey vefat ettiğinden bunların Mütevelliliği'nin Müçteba Bey'e verilmesi konusu yerinde tüm ilgililerle ve belgeleriyle incelendi.

Gerekli kesintiler yapıldı. Tevliyetlerin adı geçen Muhammed Emin Bey'in üstünde bulunduğu kayıtlardan anlaşıldı.

Bu Tevliyette, Pir Mehmet Paşa vakfı'nın Hicrî 946 (Miladî 1539) tarihine ve Hicrî 1272 (Miladî 1855) tarihini kapsayan hükümlere göre; Tevliyeti hayatta buldukça kendisine, vefatından sonra kendi sulbünden oğullarının oğullarından ergin olana ve daha sonra nesil tükenirse akrabasından yine ergin olana, ondan sonra nesil tükenirse tedbirli ve evli olan kimseye verilmesi, ve Hicrî 950 (Miladî 1543) tarihini taşıyan ve (Hicrî 1218) (Miladî 1803) tarihiyle kayıtlı öteki vakfiyesiyle ilgili Tevliyet yine büyük erkek olan akrabasına ve yine erkek evlatların erkek evlatlarına ve sonunda erkek olan akrabalarına geçmesi, sülale tükendikten sonra Hacı Ahmet Paşa Vakfı'nın Hicrî 989 (Miladî 1581) tarihli ve Hicrî 1202 (Miladî 1787) tarihiyle kayıtlı vakfiyesinin kendisinin vefatından sonra kızlarının evlatlarından hakkı olana, daha sonra evlatlarının evlatlarına verilmesi şart koşulmuştu.

Halil ve İbrahim Beyler vakıfları'nın hernekadar vakfiyelere göre bahçelerinde içine almakta ise de; şimdiye kadar birlikte verilmiş olduğu gibi masrafları dahi ayrılmadığı ve hepsi birlikte görülmekte olduğu ve Müçteba Efendi'nin Tevliyeti'nin bu vakıfta da aynen kaldığına dair beratın verildiği beyan edilir.

Hacı Ahmet Paşa'nın vefatından sonraki Tevliyet için de bu Berat-ı Humayunumu verdim.

Kendisi bu Mütevelliliği şartlara göre yönetmeğe sahip ve bu vakfın her sene gerekli hesaplarını şeriat esaslarına göre kaydını yapmaya yetkili kılınmıştır. (Hicrî 1312 (Miladî 1894))

Vakfa ait işlemler; ilgili Mütevelliler tarafından sıkı bir şekilde izlenir ve yerine getirilirdi. Bu işler; Tanzimat'tan sonra kurulan «Evkaf-ı Hümayûn Nezareti» tarafından devlet işi olarak görülmeğe başlamıştı. Fakat hiç bir şekilde Vakıf kuruluşunun özünü değinilmemiş, Müteveli olanların görevlerine karışılmamıştı. Ancak, Vakıfların kayıt işlemleri bu Nazaret tarafından yapılmış ve hesapları teftiş ve kontrol edilmişti.

Aşağıdaki vakıf özeti bize bu durumu açıklamaktadır: Tarsus kazasında Cami-ül Nur mahallesinde Ramazanzade İbrahim Bey vakfı'nın H. 1320 (1904) Mart başından Şubat sonuna kadar Mütevellisi Muhammed Müçteba Efendi hazır olduğu halde Şer'-i Şerif üzere bulunması gerekenler ve muhasebeci hep birlikte evkafının hesapları neticesine bakıldı. Şubat 1324 (1908)

Vakıflarda tevliyet çok önemli idi. Müteveli olan kişinin adı, sıfatı ve riayet edeceği esaslar vakıfta belirtilir, öldüğü zaman bu görevin kime geçeceği açıkça yazılırdı. Bu arada kadınlarında müteveli olarak görevlendirildiğini ilk kez Ramazanoğulları evkafında görmekteyiz. Buna dair Malîye Nezareti'nden de onaylanmış olarak Şer'-i Mahkeme ilamını gösterir bir örneğin özeti aşağıya alınmıştır:

«...Eski, Hacı Ahmet Paşa vakfının mütevellisi Mehmet Emin Efendinin vefatı üzerine açılan bu mahkemede Vakıf Tevliyeti; Ahmet Paşa sulbünden Nesibe Hanıma verilmiştir. 22 Şubat 1324 (1908)

Vakıfların bazan yabancılara bile kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Elimizdeki 21 Nisan 1329 (1913) tarihli bir dilekçede «bir Fransız kumpanyasına 75 yıl süre ile kiralan Çukurova çiftliği'nin Anavza, Mercimek ve civarlarında mütevellisi bulunduğum ceddim Ramazanoğlu Pir-i Mehmet Paşa ve Halil Bey vakfına ait yerlerin tesbitini istemekteyim.» denilmektedir.

Burada dikkatimizi çeken esas nokta; Fransızların daha 1913'lerde (Birinci Dünya Savaşından önce) Suriye ve Çukurova'da özel de olsa kira ile arazi elde etmeye ve yerleşmeye başladıkları konusudur. Böylece güneyden Türkiye'ye girmek istedikleri ortaya çıkmaktadır. Fransızlar bu emellerini çok önce ele almış ve 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra oraya asker çıkarmak suretiyle cephe kurmuşlardı. Fakat yukarıda açıkladığımız şekilde Ramazanoğulları torunlarının Çukurova halkıyla el ele vererek çeşitli yerlerinde kurdukları cephelerle buna engel oldukları tarihsel bir gerçektir.

Ramazanoğulları'nın, Çukurova'nın hemen her yerinde olduğu gibi İstanbul'da ve daha bir çok yerlerde de vakıflarına rastlanmaktadır.

Bunlardan elimizdeki aşağıda görülen ve (H. 30 Aralık 1330) 1914 tarihini taşıyan kroki Karaisalı bölgesindekileri göstermektedir.

Görülüyor ki; en eskisi (H. 915) 1509 tarihinde başlayan (Milâdiye göre) 1539, 1543, 1567, 1581, 1787, 1803, 1855, 1896 tarihlerini gösteren elimizdeki vakfiyelerin tümü ile henüz elimize geçmeyenler uzmanlar tarafından incelendiği takdirde Ramazanoğulları Beyliği'nin geçmiş yüzyıllardaki yaşantıları, sosyal hizmetleri ve Devlet anlayışları daha çok anlam kazanacaktır. Böylece tarihimiz ve uygarlığımız gerçek yönleriyle meydana çıkacaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün çok faydalı bulduğumuz yayınları bu yönde ele alınır, aynı zamanda en eski birer Ata armağanı olan bu sosyal kuruluşlar harap olmaktan kurtarılırsa; tarihimize ve insanlığa çok faydalı bir hizmet yapılmış olacaktır.

4 — RAMAZANOĞULLARI SOYUNDAN GELENLERİN BUGÜNKÜ KUŞAKLARI

Türkiye'nin hemen her yerinde bu soydan gelen çeşitli

İş adamlarına rastlamaktayız. Bu günkü kuşakları; kendilerini II. Mehmet Bey'in (1589 - 1600) oğlu ve yukarıda adı geçen «Apdi Paşa»nın kızlarından «Hayriye Hanım»dan geldiklerini ileri sürmektedirler.

Yukarıda açıklandığı gibi; Ramazanoğulları'ndan «Piri Mansur Paşa (Bey) 1608'den sonra Beylik (Valilik) makamından kendi isteğiyle çekilmiş ve bu tarihten sonra bölge Osmanlılar tarafından yönetilmeğe, öteki vilayet ve Eyaletlerde olduğu gibi sıradan valiler gönderilmeğe başlanmıştı. Böylelikle burası da ayrıcasız bir Osmanlı Eyaleti durumuna getirilmişti.

Ramazanoğulları; Osmanlı Padişahları ve Saray ileri gelenleri arasında yine de üstün tutulmuş ve Anadolu'daki diğer Beyliklerin Hanedanı gibi sönüp gitmemişti. Bunlardan bazıları XVI nci, XVII ve XIII nci yüzyıllarda Sancak Beyliği, Valilik ve Beylerbeyliği gibi en üstün devlet hizmetlerinde görevlendirilmişlerdi. Osmanlı yöneticileri onları «Kırım Hanları» ile bir görürler ve «Bezzade» olarak adlandırırlardı. Osmanoğulları'nın onlara akrabalıkları dolayısıyla «Emmioğlu» dedikleri, savaşlarda kesin olarak askerlerinin başında ve yanında sınır boylarında bulduklarını bilinmektedir.

Ramazanoğulları'nın Apdi Paşa kolundan Hayriye Hanımın torunu Ayşe Hanım; «Karslı Hacı Ahmet Ağa»nın (Adana Mütesellimi) torunu «Hacı İshak Efendi» ile evlenmişti. Böylece «Ayşe Hanım» ile «Hacı İshak Efendi»nin çocuklarıyla, torunlarının; bugünkü Ramazanoğulları soyunu sürdürmüş oldukları bazı aileler tarafından ileri sürülmektedir.

Ramazanoğulları'nın Maraş'da yerleşmiş olanlarının ise; «Rıfat Paşa» kolundan ve onun oğlu «Sait Bey» torunları'ndan geldiği söylenmektedir. Fakat sonuç olarak bunlar da aynı köke bağlılardır.

1918'den sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarından ayrılan Suriye ve özellikle Lübnan'da da Ramazanoğulları sülalesine rastlanmaktadır. Bunların «Piri Paşa» soyundan «Mehmet Bey» ve «Selim Paşa»dan geldikleri sanılmaktadır.

Ramazanoğulları'nın bazı özelliklerini açıklayan bir anı olarak alınan notları burada belirtmek yerinde olacaktır.

Ramazanoğulları'nın bugün yaşayan kuşaklarından sayın «Orhan Ramazanoğlu» ve eşleri «Özden Ramazanoğlu» büyük validelerinden saptadıkları anıları ve bazı belgeleri vermek suretiyle benî aydınlatmış oldular. Sayın «Özden Ramazanoğlu» notlarında şunları belirtmektedir:

Büyük kayınvalidem «Emetullah Ramazanoğlu»; 1963'de 108 yaşında iken vefat etmişti. Ömrünün sonlarında sağlam bir yapıya sahip ve tüm melekleri yerinde olarak, dedelerinden ve ninelerinden dinlediklerini ve aynı zamanda kendi gördüklerini zaman zaman bana anlatırdı. Ben de; bunları hemen not ederdim. Bu anılar içinde konumuza yararlı ve tarihsel değeri olanları şöyledir:

1) — İkinci Abdülhamit Han; Adana'da Ramazanoğulları'nın önde gelenlerinden «Hacı Hasan Efendi» ile eşi büyük kayınvalidem «Emetullah Hatun»u İstanbul'a bir cemile olarak davet etmiş. Onları; inşaatı henüz bitmiş olan «Şale Köşkü»nde ve daha sonra da Koşu Yolundaki «Valide Bağı Köşkü»nde misafir etmişler. Emetullah Hatun bazı günlerini Abdülhamit'in anneleri valide sultan (Abdülhamit II nin annesi, kendisi henüz küçük iken vefat etmiş bulunduğu göre; burada bildirilen valide sultanın üvey validelerinden biri ya da Başkadın olması gerekir) ile birlikte geçirmiş.

Valide Sultan bir gün rahmetli Büyük kayınvalidem'e şöyle bir soru sormuş:

— Ramazanoğulları; oldukça varlıklı bir hazineye sahip» deniliyor. Acaba bu serveti nereden temin ediyorlar?

— Evvela fütuhatlardan. Sonra da; aile malları müsterek mütevellî elindedir. Mütevellî; şahıslara ve ailemize ihtiyacımız kadar para dağıtır, kalan paraları saklatır, biriktirir.

2) — Valide sultanla daha bazı konularda görüştükten sonra söz evlenmeler bahsine gelince Emetullah Ninem;

— Ramazanoğulları ırklarının bozulmaması için yalnız Türkler'le evlenmiştir. Ramazanoğulları Türkmendir. Saf kan Türktür. Bunu bozmamaya bilhassa riayet etmişlerdir. Memlûk'ler (Mısır Memlûkleri) zamanında onlar Osmanlılar'la Mısır arasında tampon bir devlet olarak yer almışlar ve bu görevi Ramazanoğlu Beyleri çok mükemmel yapmışlardır. Böyle olduğu halde Ramazanoğulları Beyleri ve soyları, Çerkezlerden, Memlûkler'den ve Araplardan kız almamaya bilhassa dikkat etmişlerdir.

Karamanoğulları kuruluşlarından çok sonra Türkçeyi benimsedikleri halde, Ramazanoğulları daha öncedenberi Türkçe konuşuyorlardı.

Tarih bakımından ispatı yoktur amma cenupta Ramazanoğulları gibi aslını koruyan bir Türk Beyliği olmasaydı saraydaki Arapça düşkünlüğü veya modası, her yeri kaplar ve Türkçe unutulur giderdi.

3) — Başka bir gün; iki kadın sarayda konuşurken konu (1293) 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşı'na gelmiş. Bu konuşmaların sonunda Emetullah Hatun, hatırlayarak bana şunları söylemişti:

— Osmanlı İmparatorluğu bu harbi feci şekilde kaybetmişti. Fakat; son asırlarda Osmanlı Devleti'nin birçok kere harpleri kazandığı halde sulh masasına oturunca kaybettiğini bilen Abdülhamit Han, bu defa ilk önce harpte ve «Ayastefanos Anlaşması»nda kaybettiği yerlerin bazılarını «Berlin Konferansı» ile geri almıştı.

Bu Rus harbinde Padişah bizden (Ramazanoğulları'ndan) yardım istemişti. Çünkü; Osmanlı Devleti çeşitli Eyalet Beylikler'den kurulmuştu. Ramazanoğulları da bir Türk Beyliği idi. Elbette onlar da her zaman olduğu gibi sipahileriyle padişahın emrine gideceklerdi ve gitmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin bütçesi; son asırda özellikle II. Abdülhamit Han Döneminde çok bozuktu. Devlet; İstanbul'daki belirli birkaç Ermeni ve Musevî sarraflardan dahi borç almak mecburiyetinde kalmıştı. Ramazanoğulları oldu-bitti zengindi. Savaşlarda öteki eyalet ve beyler gibi devlete askerleriyle katıldıkları gibi ayrıca, para bakımından da yardımda bulunmaları tabii idi.

Şurası calib-i dikkattir ki; gerek Rus Çarı, gerek Osmanlı Padişahı her ikisi de bu harbi istememişlerdi. Çünkü Rusya; büyüyen ve ilerleyen Japon devleti karşısında ordusunu zinde tutmak ve onlara karşı hazırlıklı bulunmak zorunda idi. Osmanlı Devleti de iç ve dış konularında zayıf ve perişandı. Rusya ile yeni bir savaşa tutuşursa; Balkan devletlerinin onlardan kopmasını ve bu yüzden Avrupa devletlerinin yeni müdahaleleri karşısında kalmasını, kendisi için zararlı görüyordu. İşte bu sebeplerden Rus Çarı ve Osmanlı Padişahı birbirine mektup yazarak her ikisi de savaşa girmek istemediklerini belirtmişlerdi. (Tarihçilerin bilmediği bu işin aydınlanması için arşivlerin karıştırılarak, yazışmaların bulunması ve incelenmesi yerinde olacaktır.) Fakat Rus generalleri; uzun zamandır atıl kalan Rus Ordusu'nu canlandırmak ve Kırım Harbi'nde (1854) Avrupa Devletleri'nin müdahalesiyle mağlup olan Rus ordusu'nun bu defa kolay bir zaferle maneviyatını yükseltmek düşüncesiyle Osmanlılar'la harp etmeyi istiyorlardı. Osmanlı kumandanları da; Ruslar toparlanmadan onları yenerek bir zafer kazanmak emelini gütmekte idiler. Onun için; Çar ve Padişah'ın harp istememelerine karşılık her iki tarafın kumandan ve generallerinin arzusu üzerine 1877 - 1878 harbi başlamıştı.

İşte her zaman olduğu gibi Ramazanoğulları bu savaşlarda da asker, para ve mühimmat göndererek devlete büyük yardım etmişler, vatandaşlık görevini yerine getirmişlerdir. Ben çok iyi hatırlarım; bizim evin karanlık bir odası vardı ki; orada altınlar saklanırdı. Bunlar lüzûm edince; İstanbul'a, İmparatorluğa gönderilirdi.

4) — Ramazanoğulları Beyliği tarihçe sabittir ki; Osmanlı Beyliği'nden önce kurulmuştur. Fakat Osmanlı Beyliği'nin bir cihan İmparatorluğu durumuna gelmesi Ramazanoğulları'nı kıskandırmamış, bilakis onlara yardımcı olmaya sebebiyet vermiştir.

Biz, Karamanoğulları değiliz. Devlet-i Âliye'nin başına hiçbir zaman mesele çıkarmadık ve çıkarmayız. Mademki Osmanlılar bir cihan İmparatorluğu olmuştur; biz bir Türk beyi olarak bu cihan İmparatorluğu'nu takviye etmeyi en büyük vazife bildik ve biliriz.

Valide Sultan benim bu konuşmalarımdeki bilhassa evlenme ve Türklük mevzularından fazlasıyla alınmış olmalı ki; konuşmalarımızı padişaha duyurmuş. Padişah da bundan üzölmüş olacak ki; vaziyetî kocam Ramazanoğlu Mustafa Bey'e sormuş:

— Ramazanoğlu! Sizde kararları hatun kişiler mi verir?.. Kocam ise Sultan Hamit Han Hazretlerine:

— Zat-ı Şahanelerine ve Devlet-i Âliye'nin politikalarına iki hatun kişinin sohbeti müessir mi olur?..

Bütün bu konuşmalar, Abdülhamit Han ile Ramazanoğulları arasına bir soğukluk katmış oldu. Ertesi günü Abdülhamit Han hiç belli etmeden (onun politikası icabı) bize madalyalar vererek oradan ayrılmak icap ettiğini anlatmış oldu. Biz de oradan ayrıldık. Bu durum bana Ziya Paşa'nın bir mısraını hatırlatır.

«Çekildik izzet-ü ıktal ile Bab-ı Hükümetten»

5 — Avrupa müellifleri; «Vakıf Mûessesesi'ni dünyaya, Türkler'in armağan ettiğini» söylerler. Onların bu hükümleri doğrudur. Ancak ben, şunu ilave ederim ki; Türkler'in arasında da ilk vakıflar Ramazanoğulları tarafından esaslaştırılmıştır. Ramazanoğulları'nın vakıfları Osmanlılar'inkinden kemiyet ve keyfiyet bakımlarından ayrıdır. Osmanlı vakıfları; vakıf kutsiyetinden istifade ile padişah'ın gazabına gelip birisini idam ederek mal ve mülkünü müsadere etmemesi için, yâni onları taht-ı emniyete almak için kurulurdu. Halbuki Ramazanoğulları'nda vakıf; sülalenin idamesi, o soyun-ilelebet kaybolmaması için meydana getirilmiştir. Temenni ederim ki; bir gün bir ilim adamı çıkar bu inceliği tetkik eder. Bu bir ayrıcalıktır ve de hukukî bir incelik.

Germiyanoğulları'nın «Türklükleri'ni bile unutmaları», Aydınoğulları'nın bir ara «Eşkiya» olması, Mentешеoğulları'nın «tükenmesi» (hattâ Doktor Ali Bey ile bitmesi), Dulkadir-oğulları'nın «Kürtçe konuşur» hale gelmesi, Osmanoğulları'nın «sürülmesi» bir yana, bugün «10-15 kişiden ibaret kalması» karşısında; Ramazanoğulları yukarıda söylediğim sebeplerden dolayı bugün en az «ikibin kişi» olarak görülmedir. Bu ikibin kişinin hepsi de özbeöz Türk ve tahsilli, münevver, kökenine bağlı kişilerdir.

Ramazanoğulları, politikaya karışmazlar. Bu onlarda bir ananedir. Fakat; tuttuğu işlerde en iyisini ve en doğrusunu yapmaları, verdikleri sözde durmaları, ellerindeki vakıfnamelerin onlarda bıraktığı bir ruhtur.

Yeryüzünde fakir ve kimsesiz çocuklar evlatlık verilip hizmetçi olarak kullanılırken; pek azı da çırak olarak küçük yaşta bir iş görmesi öğretilmek için zorlanırken; büyük dedelerimiz olan Ramazanoğulları Adana'da ve Çukurova'nın başka yerlerinde bugünkü «Himaye-i Etfal»i kurarak ilk kez çocukları korumuş ve onları terbiye etmeye çalışmışlardır. Bunları vakıfnamelerde okumak ve bulmak mümkündür. Demekki; çocukların korunması suretiyle ilk «Himaye-i Etfal»

Teşkilatının kurulması şerefi de Ramazanoğulları Türk Beyliği'ne aittir. Tarihçiler bunu da incelemelidir. Yine halk yararına kurulan müesseseler arasında «Dar-ül aceze'ler (kimsessizler bakım evleri) de onlar tarafından kurulmuştur.

Sayın «Özden Ramazanoğlu»; bir gün Emetullah Hatun'a bazı sorular sormuş ve aşağıdaki cevapları almıştır.

— Muhterem büyük nineciğim; dikkat ettim, sizin sülâleden erkekler kırk yaşından fazla yaşamıyor. Acaba bunun sebebi nedir?..

— Sebebi intizardır.

— Bu intizarı kim, niçin yapmış olabilir?..

— Efendim! Dedem cennetmekân Molla Hacı Hasan Efendi merhum;

«Her kim kil vakfiyeme sadakat göstermezse, kırk yaşını bulmasın.» demiş...

— Aziz büyük nineciğim! yine sülâlenizde bazıları hem şampanya içmişler; hem de cami, medrese, İmarethane gibi hayır yerleri yaptırmışlar. Acaba bu nedendir?..

— İçerlerdi amma; «kaybolmak için değil, bulmak için» içerlerdi.

Bir gün kendisinden şu önemli noktayı not etmiştim:

— Atatürk; «Asaletin soydan-soptan gelmediği felsefesi»ne inandığı için, eski beyliklerin (soyadı) olarak alınmasını kanunla yasaklamıştı. Çünkü; «imtiyazsız, sınıfsız bir millet haline gelebilmemiz için»bundan daha doğrusu olamazdı.

Fakat Atatürk'ten çok sonra kanunun bu maddesinin uygulanması durdurulmuş olacak ki; bizimkiler «Ramazanoğulları» ve uzak yerlerde olanlar ise «Ramazanoğlu» soyadını aldılar.

— Mustafa Kemal Atatürk; Türk olmayı en büyük şeref bilmiş; «damarlarımızdaki asil kanın Türklük olduğunu» belirtmişti. Onun bu vecizesi Adana'daki Atatürk Heykeli'nin üstünde de yazılıdır.

Rahmetli Emetullah Hatun'un ileri sürdüğü düşünceler ve olaylar hakkındaki yorumlar; çok ilginç bir anlam taşımaktadır. Kendisinin; çok zeki, genel kültüre sahip, olayları zaman ve yerine göre değerlendiren, ileri görüşlü, erdemli tipik bir Türk kadını olduğu kanısını açıkça yaratmaktadır.

Ramazanoğulları; her zaman yoksulları ve tüm halkını korumuş, şefkatli ve merhametli davranışları; mertlikleri ve cömertlikleriyle tanınmışlardı.

Toplum için ilk sosyal kuruluşları meydana getirmeleri, bu insancıl niteliklerinin bir sonucudur.

Çağdaşları olan batılı hıristiyan devletleri o yıllarda ENDÜLÜS'teki Müslüman kentlerini yakıp-yıkarak, halkı kılıçtan geçirirken; tüm Türk devletleri gibi Ramazanoğulları, savaşlarda aldıkları tutsaklara insancıl davranmış, onlara iş olanakları sağlamışlardır. Bu arada aldıkları kentleri, tapınakları ve tüm sanat yapıtlarını yıkmadan korumuşlardır. Başka-başka dinlere ait olan bu tapınaklar, Çukurova'da ve benzeri Türk ülkelerinde bugün bile ayakta durmaktadır.

Atalarımızın «insan Sevgisi», «Sosyal görüşleri», «Güzel sanat anlayışı», «başka din ve düşünelere karşı duydukları hoşgörü» insanlığa örnek olacak niteliktedir. Artık tarih yazarlarımızın savaş destanları yerine işte bu durumumuza belirtmeleri gerekmektedir.

— A —

- Abbasi; 123, 124
 Abdi Paşa; 83, 84, 145, 146
 Abdülhamit II; 147, 148, 149, 150
 Abidin Paşa Caddesi; 113
 Aciun; 81
 Adana; 17, 19, 20, 22, 23, 24,
 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34,
 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 50,
 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62,
 63, 64, 65, 66, 68, 71, 73, 74, 75,
 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
 102, 105, 106, 107, 110, 120, 121,
 122, 126, 130, 140, 142, 147, 151
 Adana Beylerbeyi; 75, 77, 84
 Adana Cephesi; 132
 Adana Mütesellimi; 146
 Adana Müzesi; 102, 113, 114
 Âdem; 123
 Ağca, Mescit; 103, 105
 Ahmet Menekli; 98
 Ahmet Saki; 41
 Ahmet Şahabettin; 27, 28, 34, 44,
 45, 46, 47, 55, 103
 Ahmet Paşa; 81
 Afrika; 85, 131
 Afşar Aşireti; 42
 Afyon (Bitki); 76
 Akça Mescit; 103
 Akkoyunlu Aşireti; 42
 Akkoyunlu Devleti; 58, 129
 Alaeddin Keykubat; 31, 115
 Ali Bey; 19, 48, 51, 52, 53, 55
 Ali Dede Mahallesi; 115
 Alnakşa (Anakşa); 40
 Amik Ovası; 43
 Anadolu Beylikleri; 53
 Anadolu Selçuk Devleti; 83, 100
 Anavza; 144
 Ankara; 63
 Antakya; 18, 53, 57
 Antep Cephesi; 132
 Antep Sancak Beyliği; 76
 Antik Dönem; 123
 Antik Tapınakları; 116
 Apsis; 115
 Aslan; 103
 Aslan Davut Bey; 39, 58, 59,
 61, 129
 Asya; 85, 97
 Aşevi; 26, 74, 88, 95, 120, 122, 167
 Aşıkzade; 26
 Atabeyler; 132
 Atana; 24
 Atatürk; 63, 132, 152, 153
 Atatürk Heykeli; 153
 Arabistan; 59, 70, 76, 96
 Arapça; 96, 148
 Arap; 83, 96, 102, 126, 148
 Arap Kaynakları; 43, 46, 52, 78
 Arap Sanatı; 93

Avrupa, Asya, Afrika Seyahati; 99
Avrupa; 85, 134
Avrupa Müellifleri; 150
Ayas; 17, 27, 28, 50
Ayastefanos Antlaşması; 148
Aydınogulları; 130, 151
Aynî (Arap yazarı); 50
Ayşe Hanım; 146

— B —

Baba Zinnur Ayaklanması; 72
Bağdat; 89
Bağ-ı İrem; 92
Bakırdağları; 42
Bâki Tonguç Arık; 110
Bakûs; 99
Balkanlar; 131
Bânu Hâtun (II. Mehmet Beyin kızı); 78
Basra Beylerbeyi; 81
Baş mimar; 88
Bayazıt II; 34, 54, 57, 59, 139
Bayındır; 30, 37
Baypars Melikzahir; 17, 18, 60
Beddualar; 136, 140
Bedestan; 95, 119, 120
Bekir Paşa (Şam valisi); 83
Belkıs; 78
Beylerbeyi; 71, 73, 80
Berde Bey; 128
Berlin Konferansı; 148
Bermedik; 40
Beyboğa (Halep Kölemen valisi); 41
Beylik; 33
Beyzade; 72, 146
Bilecik; 38, 113

Birinci Dünya Savaşı; 112, 145
Bizans; 31, 37
Bizans Dönemi; 119, 123
Boris Yöresi; 42
Bozok (Boz-Oklar); 17, 18, 29, 30, 32, 130
Bulgardağı; 40
Bükülmüş (Trablus valisi); 41
Büyük Çarşı; 114, 119, 120
Büyük Hâl; 88
Büyük İskender; 66, 97

— C —

Caber; 26, 27, 28, 31, 37, 38, 131
Sezar (Julius Caesar); 124
Cafer Paşa; 93
Cami-el Nur; 77, 126, 127, 144
Canbey Sufi; 53, 60
Carit Aşireti; 42
Cebel aKlesi; 46
Celi Hat-ı Şerifi; 92
Cem Sultan; 54
Cenap-ı Emavet Maap; 72
Cengiz; 27, 28, 72
Ceyhan; 28, 30, 37, 42, 54, 55, 85
Ceyhun; 85, 96
Charles Texier; 35, 98
Cuma Fakih Medresesi; 112
Cydnus (Tarsus); 124

— C —

Çakmak Sultan; 56
Çaldağı; 20, 21, 22, 28, 31
Çarşı Hamamı; 106
Çocuk Bakım Yerleri; 135
Çuha Ferace; 96

— D —

Daniel; 123
Dar-ül Aceze; 88, 92, 152
Dar-ül Hadis; 94
Dar-ül Kurra; 94
Davut Bey; 53, 73, 81
Demşik Panayırı; 90
Derviş Bey (Paşa); 75, 76, 77
Devadar Sungur; 56
Deyr-ül Belah; 67
Diyar-ı Bekir (Diyarbakır); 83
Doktor Ali Bey; 151
Domanıç Yaylası; 31
Domuzoğlan; 72
Dönme Dolap; 89, 134
Dört Yol; 41
Dulkadiroğulları; 19, 32, 34, 37, 41, 44, 52, 60, 72, 131, 151
Dumanbay; 69
Dündar Bey; 39, 56
Düşkünlerevi; 90

— E —

Ebced Hesabı; 103, 104, 108
Eb-ul Abbas; 27
Ebu Sait Bahadır; 18
Edirne; 24
Elbistan; 18, 32, 53, 60
Elvan Bogası; 96
Emaret; 33, 46
Emeviye Camii; 126
Emetullah Hatun; 147, 148, 152, 153
Emmioğlu; 146
Emir; 34, 72, 128
Emirpaşa Mescidi; 127
Emniyet Amirliği; 91
Endülüs; 153

Ermeni; 17, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 31, 32, 41, 43, 96, 98, 100, 122, 124, 149
Ermeni Kilisesi; 125
Ertuğrul Gazi; 29, 30, 31, 37, 38, 131
Eserket; 40
Eski Belediye Caddesi; 106, 107, 119
Eski Cami; 92, 114, 128
Eski Hamam; 94, 127
Evkaf-ı Humayun Nezareti; 143
Evliya Çelebi; 23, 35, 91, 93, 94, 95, 97, 102, 114, 122, 125, 126, 127
Eyalet Merkezi; 128
Eylük Bey (Uyluk Bey); 39, 53, 56
Ezene; 27

— F —

Fatih Mehmet; 54
Farsça; 74
Fekke; 42
Fellah; 96
Fereç (Sultan); 45
Ferman; 97, 142
Fetret Devri; 36, 58
Fetva; 142
Fransız; 97, 132, 145
Fransız Kumpanyası; 144

— G —

Gavseddin (Gıyaseddin) B; 61
Gavurdağı; 53, 54
Gazze; 17, 18, 69
Gazi Bey; 39, 57
Gazi Osman (Osmanlı Beyi); 34

Gazzi; 86, 87, 89
Gelibolulu Âli Bey; 27, 34, 60
Germiyanoğlu; 130, 131
Gön Han; 107
Güleç; 40
Gündoğdu; 42, 53, 54, 60, 63
Gündüz; 26, 32, 37

— H —

Habbaz Fırını; 137
Habeş Beylerbeyi; 82
Hacı Amet Ağa (Paşa); 78, 143
Hacı Ahmet Paşa; 143, 144
Hacı Hasan Ağa; 104
Hacı Mehmet Ağa; 121
Hacı Mehmet Efendi; 132, 133,
147
Hacı Süleyman Ağa; 110
Hacı Hasan Ağa; 104
Hasan Ağa; 116
Hasan Bey; 39, 57
Hasan Efendi; 147
Hasan Ağa Camii; 94, 115
Hasan Kethüda Camii; 116
Hacı İshak Efendi; 146
Hacı oYlu; 54
Haçlılar Seferi; 81, 88, 99, 121,
124, 132
Hadım Sinan Paşa; 64
Hama; 41
Hammer; 27
Hadimoğulları; 130
Han Yunus; 67
Halep; 41, 45, 47, 56, 59, 70, 122,
128
Halep Beylerbeyi; 73, 80, 81, 82

Halife; 108, 124
Halil Bey (Ramazan Oğulları
Beyi); 29, 51, 59, 60, 61, 62, 71,
72, 74, 81, 105, 106, 109, 110,
112, 114, 119, 143, 144
Halil Bey (Dulkadiroğlu); 44
Halil Kâmil Bey; 129
Halifelik; 63, 133
Halil Paşa (Sadrazam); 64
Hamza Bey; 48, 50, 51, 52
Harem Dairesi; 105, 106
Harem Kapısı; 93
Haremlik; 137
Hat-ı Hümayun; 64
Havvariler; 123
Hayriye Hanım; 145, 146
Hayvan Hastahanesi; 76
Hazım Savcı; 113
Helen; 99
Hicaz; 32
Hicaz Suyolları; 54
Himaye-i Etfal; 151
Hıristiyan Azilzeri; 123, 124
Hıristiyanlık; 77, 122, 123, 153
Hıristiyan Devletler; 153
Hıristiyan Tapınağı; 125
Hıristiyan Toplumu; 43, 63
Hoca Mehmet Efendi (Karaisalı
Müftüsü); 132, 133
Horan; 81
Horasan; 27, 31
Hoş Geldi; 56
Hunda Kübra; 45
Hüsameddin Torunbay; 44
Hüseyin Paşa (Vezir); 67

— I —

İğdır; 37
Irmak Hamamı; 102, 118, 124

— İ —

İbrahim Bey (I); 26, 28, 43, 44,
45, 50, 58
İbrahim Bey (Sis Naibi); 45
İbrahim Bey (II); 4, 46, 47, 48,
49, 50, 51
İbrahim Bey (Karamanoğlu);
46, 48, 49, 51, 56
İbrahim Bey (III); 76, 77, 78,
79, 126, 143
İçel; 81
İki kuş resmi (Ebcet remizi);
103
İlenmeler; 140
İlhanlılar; 18
İmam Hatip Okulu; 112
İmarethane; 94
İncir rakısı; 76
İsa; 123
İsfendiyar; 34
İsfendiyarogulları; 78
İskenderun; 30
İslahiye; 42
İsmail (Peygamber); 111
İslam Anıtı; 17
İslam Ansiklopedisi; 53
İslam Devletler; 123
İslam Dünyası; 77, 132
İslam Tapınağı; 105
İstanbul; 75
İstanbul Güzel Sanatlar Akade-
misi; 55, 57, 82, 126
İyi Dualar; 136
İznik Çinileri; 109

— J —

Japon Devleti; 149
Jüpiter; 99

— K —

Kaçkar; 47
Kafir Kıran; 27
Kale Kapısı; 112
Kamus-ül Âlem; 29
Kanuni Sultan Süleyman; 72, 74,
75, 81, 86, 108, 112
Kapalı Çarşı; 102
Kaplan postu; 64
Kahire; 32, 45, 51, 69
Karaca Bey; 18
Karahisarî; 92
Kara İsa; 26, 32, 37, 40, 41
Kara İsalı; 56, 145
Kara İsa Oğlu; 56
Karakoyunlu; 42, 45
Karagöz Paşa; 97
Karamanî Şamlı Ahmet Ağa; 27,
34
Karaman Beylerbeyliği; 73, 81,
83
Karaman Vilayeti; 101
Karamanoğulları; 47, 51, 53, 54,
60, 130, 131, 150
Kara Mehmet B (I. İbrahim
Bey'in Kardeşi); 99
Karesioğulları; 130
Karşılı Hacı Ahmet Ağa; 146
Kastamonu; 34
Kastel Haremi (Mahalle); 129
Kâşi Çini; 92, 109
Kavalalı Mehmet Ali Paşa; 98
Kayaalp; 27, 131
Kaya Hanım; 78
Kayı; 38
Kayseri; 53, 60
Kel Hasan Paşa; 120

Kemeraltı Camii (Savcıoğlu Ca-
mii); 113
Kerküt; 37
Kesme (Köy); 110
Kes Kethüda; 116
Kethüda Hasan Ağa; 116, 117
Kethüda Hasan Ağa Camii; 115
Kıbrıs Beylerbeyi; 80
Kırım Hanları; 72, 146
Kırım Harbi; 149
Kırmızı Aşireti; 42
Kınık; 30, 37
Kırk Kaşık; 127
Kırkkova; 89
Kilise; 99, 114, 115, 122
Kimsesizler Bakımevi; 152
Kinneler (İngiliz Gezgini); 97
Klasik Cami tipi; 116
Klasik Türk Hamamı; 106
Kleopatra; 124
Klasik Cami tipi; 116
Korkut Bey; 73, 81
Koşuyolu; 147
Kozan; 42, 43
Kölemen Devleti; 17, 18, 46, 47,
48, 63, 98, 102, 128, 139, 131,
148
Kubat Bey; 39, 71, 73, 80, 81, 82
Kusun; 26, 32, 37, 40
Kuştımur; 26, 32, 37, 40
Kutbettin El Mekki; 90
Kutulmuşoğlu Süleyman; 101
Küçük Asya; 35
Küçük Mescit; 104
Kürtçe; 151
Kütaya Çinileri; 109

— L —

Lale Dönemi; 117
Lânetlemeler; 140

Langlois; 99
L. de Laborde; 47, 48
Lokman Hekim; 123
Lübnan; 147

— M —

Mâcaristan; 97
Mahmut Bey; 28, 39, 48, 60, 61,
62, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 81,
120
Mahmut Bey (Pirinin yeğeni);
73
Mahmut Paşa Vakfiyesi; 127
Mal Hatun; 23
Malatya; 41
Maliye Nezareti; 144
Maraş; 18, 32, 34, 146
Maraş Cephesi; 132
Maraşlı İmam; 133
Marcus Antonius; 134
Mehmet Bey (Piri Paşa'nın
Oğlu); 75, 109, 110
Mehmet Bey (I); 39, 50, 51, 52,
53, 55, 58, 60, 81
Mehmet Bey (II); 77, 78, 79,
84, 145, 147
Mehmet Bey (Karamanoğlu);
46, 48, 52
Mehmet Bey (Türkmen Beyi);
55, 57
Mehmet Arif Efendi (Müderris);
113
Mehmet Emin Efendi (Mütevel-
li); 144
Mehmet Paşa (Sadrazam); 76
Mehmet Zilli (Evliya Çelebi);
91
Melik; 33
Mekki Bey (Türkmen beyi); 54,
55, 57

Mekke Şerifi; 90
Melik-ül Umera; 83
Me'mun; 123
Memlük Mimarisi; 108, 109
Menekşe kaşı; 22
Menteşeoğulları; 130, 151
Mestanzede Camii; 102, 120, 121
Mestanzade Hamamı; 121
Mercanağa; 140
Merc-i Dabık Savaşı; 69, 70, 81
Meydan Larousse; 35
Mısır; 17, 19, 28, 30, 32, 50, 51, 52,
54, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 81, 90,
124, 128, 134
Mısır Memlükleri; 24, 26, 29, 32,
36, 39, 41, 44, 45, 47, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 66
Mısır Kölemenleri; 26, 29, 36, 39,
41, 44, 46, 50, 51, 57, 58, 59, 60,
62, 63, 65, 66, 69, 72, 81, 100
Mısır askeri; 50, 69
Mısır seferi; 113, 131
Mısır valileri; 50, 82
Mısır Savaşları; 60, 62, 66, 70
Mısır Sultanı; 67, 79
Midilli; 40
Mihrap; 104, 112, 115, 126, 128
Mihrap Motifleri; 104, 108, 112,
114, 117, 118, 126
Mimar Koca Sinan; 102, 116, 118
Minare; 112, 113, 114, 117, 118,
126
Minber; 104, 109, 112, 114, 117,
118, 127
Misis; 17, 28, 56
M. Hadi Altay; 102, 113, 116, 119
Moğol; 17, 18, 30, 31, 124
Molla Hacı Hasan; 152
Molla Memet; 137, 138
Mondros Silah Bırakışması; 145
Moris Bölgesi; 142

Muhammed (Ali-el Fenâri oğlu);
140
Muhammet Emin Bey; 143
Muhammedî Sarık; 96
Muhammet (Peygamber Efen-
dimiz Hz); 95, 125
Mukabil Bey (Karamanoğlu Ko-
mutanı); 47
Murat II, (Osmanlı Padişahı);
34, 47
Murat IV, (Osmanlı Padişahı);
105
Musa Bey (Türkmen Beyi); 56
Mustafa Bey (Piri Paşa'nın oğ-
lu); 75, 110
Mustafa Bey (Ramazanoğulla-
rından); 147, 150
Mustafa Bey (Karamanoğlu); 48
Mustafa Nuri Paşa (Yazar); 34
Mustafa Kemal Atatürk; 153
Muslihiddin Mürsel (Elçi); 14
Müçteba Bey (Mütevelli); 143,
144
Müezzîn Mahfili; 92
Müezzîn yeri; 114, 117
Müneccim Başı; 28, 36
Mümtaz Eyalet; 72, 80
Müslüman Devletler; 92, 95, 124
Müslüman Kentleri; 153
Müslüman Türkler; 100, 121, 125
Mütevelli 83, 113, 136, 137, 138,
140, 144, 147

— N —

Nacaran Mahallesi; 118
Nasireddin Bey (Dulkadiroğul-
larından); 53, 60
Nişancı Mehmet Paşa (Tarih
Yazarı); 29

Niyazi Ramazanoğlu (Yazar); 26
Nuri Paşa (Adana Valisi); 98
Nüşin Turan (Ressam); 75

— O —

Oğuz (Oğuzlar); 17, 18, 19, 26, 30
Orhan, Bey; 31, 34, 91, 96, 130, 132
Orhan Ramazanoğlu; 147
Orta Asya; 30, 31, 37, 85
Osın (Ermeni kralı); 125
Osmanlı Bayrağı; 69
Osman Bey (Padişah); 30, 34, 37
Osman Bey (II. Mehmed'in oğlu); 84
Osmaniye; 37, 63
Osmanlı Beyliği; 149
Osmanlı bütçesi; 149
Osmanlı büyükleri; 73
Osmanlı Devleti; 23, 24, 25, 26, 29, 36, 37, 38, 39, 47, 55, 57, 60, 65, 72, 73, 76, 80, 82, 90, 130, 131, 132
Osmanlı Dirhemi; 140
Osman Oğulları; 23, 34, 53, 54, 59, 62, 69, 70, 78, 80, 117, 120, 148, 149, 151
Osmanlı Elçileri; 65
Osmanlı Eyaletleri; 70, 146
Osmanlı Hünkârı; 26, 28, 29, 38, 54, 62, 63, 64, 66, 69, 72, 75, 81, 86, 97, 105, 132, 133, 139, 145
Osmanlı İmparatorluğu; 148
Osmanlı Mimarisi; 108
Osmanlı-Mısır Savaşları; 120
Osmanlı Kaynakları; 31
Osmanlı Klasik Dönemi; 116
Osmanlı Komutanlığı; 66, 149

Osmanlı Ordusu; 27, 55, 62, 66, 68, 69, 70, 72, 82, 132
Osmanlı Sultanlığı; 63, 148
Osmanlı-Rus Savaşı; 147, 149
Osmanlı Tarihleri; 74, 75, 80
Osmanlı Toplumunu; 38, 150
Osmanlı Toprakları; 147
Osmanlı Vezirleri; 73
Otağ-ı Hümayun; 69

— Ö —

Ömer Bey «Piri Paşanın oğlu»; Sancak Beyi); 83
Ömer Bey (1461'den sonra Beyliğe geçenlerden); 53, 54, 55, 57
Ömer Bey; 39
Özden Ramazanoğlu; 145, 152
Özer Bey; 26, 32, 37

— P —

Padişah; 34, 73, 76, 81, 95, 148, 149, 150
Pamuk Hanı; 94
Paris; 97
Paşa (Unvan); 70, 71, 76, 82, 96
Paşa Hamamı; 94
Payas Yöresi; 17, 42, 63
Peygamber; 94, 96, 111, 123, 124
Peygamber Daşarı; 96
Prenslük; 34, 35, 124
Piri Derviş Paşa; 75
Piri Mansur Paşa; 79, 146
Piri Mehmet Paşa; 28, 63, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 87, 90, 94, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 126, 142, 143, 144, 147
Piri Mehmet Paşa Vakfiyesi; 87

— R —

Ramazanoğlu; 26, 28, 29, 30, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 45
Ramazanoğulları Camii; 92
Ramazanoğulları (Halep Camii); 70
Ramazanoğulları Hanı; 94
Ramazanoğulları Hastahanesi; 129
Ramazanoğulları Yayıncısı; 96
Reha Savaşı; 129
Riddaniye Savaşı; 60, 69, 71, 81
Rifat Paşa; 146
Rum; 96
Rumeli; 73, 81
Rumeli Kazaskeri; 140
Rum Nahiyesi; 42
Rum Tekfurları; 20, 21, 65
Rus Çarı; 149
Rus Generalleri; 149
Rus Ordusu; 149
Rusya; 149
Roma; 99, 123, 124, 127
Rossgger (Maden araştırmacısı); 98

— S —

Saat Kulesi; 119
Sait Bey; 146
Saint Paul; 123, 125
Saltanat Rejimi; 63
Sancak Beyliği; 80
Sanat Tarihi Uzmanı; 116
Sarımehmed Bey; 46
Saruhan Oğulları; 130
Savcıoğlu Camii; 94, 113
Savcıoğlu Hacı Mustafa; 113

Savcıbey Köyü; 113
Schaif-ül Ahbar; 51
Seğmen Giysisi; 63
Selahaddin Eyyubi; 81, 132
Selamlık (Dairesi); 105, 137
Selefküs; 124
Selçuklular; 103, 130
Selçuklu Mimarisi; 105, 115
Selçuk Uslubu; 108
Selçuk Yapıtları; 104
Selim Paşa (Şam Valisi); 82, 147
Selim Bey; 39, 62, 70, 71
Sevindikzade; 116, 118
Seyhan; 28, 30, 85, 87, 118
Seyhun; 85
Serdar Osman Paşa; 83
Sıcaklık Bölümü; 119, 121
Sinan Paşa (Sadrazam); 63, 69
Sipahi; 105, 137
Sis, 18, 27, 28, 29, 50, 58, 80
Sivas yöresi; 43, 63
Soğuklukbölümü; 107, 119, 121
Sultan Melik Şah; 41
Sultan Orhan; 23
Sultan Osman; 23
Sultan Selim III; 74
Solakzade Tarihi; 28, 35
Son cemaat yeri; 104, 116, 118
Sosyal hizmetler; 135, 136, 145, 153
Sosyal Kuruluş; 87
Sosyal merkez; 137
Soyunma yeri; 121
Suriye; 28, 30, 32, 41, 45, 59, 81, 90, 130, 145, 147
Söğüt (kent); 31
Subaşı; 91
Suhte Mehmet Paşa, Hanı; 94
Süleymaniye Camii; 126
Süleyman Çelebi (Yıldırım Bayazıt'ın Oğullarından); 34

(İSİMA VASİTA) Paşa Süleyman Paşa
82, 83
Süleyman Şah; 26, 27, 28, 29, 31,
37
Süryani; 125

— Ş —

Şadi (Elçi); 46
Şahabeddin Paşa Mahhallesi;
140, 141
Şahin Aydekâri (komutan); 48
Şah İsmail; 72
Şah Meran; 127
Şah Meran Hamamı; 127
Şafii Mezhebi; 86
Şair Hayret Efendi; 104
Şale Köşkü; 147
Şam; 90, 126
Şam Valiliği; 66, 81, 82, 83
Şeyh Edebali; 23, 24
Şeyh-ül İslam; 132
Şii; 72
Şii (sis); 123

— T —

Tabii İlimler; 74
Tacerih Aşireti; 42
Taht; 118
Taht Camii; 118
Tahtah Cami; 118
Tahtah Mescit; 127
Tanış Bey Niki (Memluk Va-
lisi); 48, 51
Tanzimat; 144
Tarih-i Ebul Faruk; 24
Tarih-i Osmanî Encümeni; 60

Tarsus; 22, 28, 29, 40, 41, 43, 47,
48, 50, 56, 63, 77, 80, 97, 144
Tarsus Kapısı; 113
Tarsus Sancak Beyliği; 74, 98
Taşboğa (Memluk Valisi); 45
Taylesanî Sarık; 96
Tekfur Beli; 40
Temir (Demir) Bey; 44
Tepebağı; 41, 64, 118
Tevliyet; 140, 143
Timurlenk; 45, 46, 124
Torzade Hacı Ali Bey; 128
Toroslar; 90, 98, 99
Trabzon; 105
Tuz Hanı; 105
Türkân Hatun; 64
Türk Beyliği; 148, 149, 151
Türk Beylikleri; 101
Türkçe; 75, 148
Türk Hamamı; 119
Türk-İslam Yapıtları; 74, 126
Türk-Kölemen Devleti; 17, 124
Türkmen; 18, 20, 22, 23, 27, 28,
30, 31, 32, 33, 35, 38, 40, 42, 44,
45, 47, 54, 56, 57, 59, 61, 62, 65,
72, 73
Türkmen Devleti; 17, 124
Türk Mimarisi; 120
Türk Mezarı; 27
Türk Töresi; 63
Türk Ulusu; 118

— U —

Ulaşlı Aşireti; 42
Ulu Cami Külliyesi (Adana);
111
Ulu Cami Mahallesi (Adana);
37, 75, 98, 103, 105, 107, 108, 112,
116, 117, 127
Ulu Cami Medresesi; 111

Ulu Camii (Tarsus); 77, 87
Ulu Cami Türbesi (Adana); 109
Ulu Hünkar; 68
Urfa Cephesi; 132
Uyluk Bey (Eylük Bey); 53
Uzun Hasan (Akkoyunlu Hü-
kümdarı); 54

— Ü —

Üç Oklar; 17, 18, 19, 26, 27, 30,
31, 32, 37, 38, 39, 40, 130
Üzeyirli; 41

— V —

Vahidettin Efendi (Padişah-
Halife); 132
Vakfiye; 74, 136
Vakıf; 135
Vakıf Çarşısı; 120
Vakıf Müessesesi; 151
Vakıf Sarayı; 105
Vakıflar Genel Müdürlüğü; 102,
103, 106, 107, 112, 116, 139, 145
Van Eyaleti; 81
Valide Bağı Köşkü; 147
Valide Sultan; 147, 148, 152
Valilik; 80, 86, 112
Varsak; 26, 32, 37, 73
Veba Salgını; 98
Veli Halife Ayaklanması; 72

— Y —

Yahudi; 96, 149
Yağ Camii (Eski Cami); 114,
115, 116, 119
Yağ Camii Medresesi; 116
Yah Hamamı; 18
Yavuz Sultan Selim; 60, 62, 64,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 81,
90, 108, 113, 131
Yeboğa (Memluk Valisi); 44
Yenice Bey; 72
Yeni Çağlar; 132
Yeniçeri Muhafızı; 90
Yeni Hamam; 128
Yıldırım Beyazıt; 34
Yoksullar, Yurdu; 112
Yumurtalık Limanı; 45
Yunus Paşa (Vezir); 67, 69, 70
Yüregir Bey; 26, 28, 29, 30, 32, 35,
37, 38, 40
Yüregirli; 26, 131

— Z —

Zeamet; 81
Zengiler; 132
Zeyneddin Karaca Bey (Dulka-
dir Bey'i); 18, 41
Zeynep; 140, 150
Ziya Paşa; 150
Ziya Paşa Parkı; 105, 110
Ziya Paşa Türbesi; 110
Zor Eyaleti; 83
Zülkadıroğulları (Dulkadiroğul-
ları); 118

Kronoloji Cetveli

YAPITTA GEÇEN BAŞLICA OLAYLARIN TARİHLERİ

Miladdan Önce :

- 5346 Peygamber Şit (Sis)'in Yaşadığı İleri Sürülen Tarih
- 1100 Lokman Hekim (Hakim)'in Yaşadığı İleri Sürülen Tarih
- 700 Peygamber Daniel'in Yaşadığı İleri Sürülen Tarih

Miladdan Sonra :

- 67 Hristiyan Azizlerinden Tarsus'lu Saint Paul'un Öldürülmesi
- 813-833 Abbasiler'den Me'mun'un Halifelik Süresi
- 1017 Haçlılar'ın Tarsus'u ele geçirmeleri
- 1077 Anadolu Selçuk Devleti'nin Kuruluşu
- 1243 Anadolu Selçuk Devleti'nin; Moğollar'ın Yönetimine Girmesiyle Sonuçlanan Köseadağı Savaşını Kaybetmeleri
- 1259-1277 Mısır'da Bay Pars'ın Saltanat Süresi
- 1265 BayPars'ın Mogolları Suriye'den Çıkarması
- 1299 Oğuzlar'ın Kayı Kolundan Osman Bey'in Beyliğini İlanı
- 1337 Oğuzlar'dan Dulkadiroğulları'nın Beyliğini İlanı
- 1337-1355 Dulkadiroğlu Zeyneddin'in Beylik Süresi
- 1377-1522 Dulkadiroğulları Beyliği'nin Süresi
- 1352- Dulkadir ve Ramazanoğulları Beylikleri'nin Birleştirilmesi
- 1353- Üç-Oklar'ın Çukurova'da Egemenliği ele almaları
- 1353-1378 Ramazan Bey'in Beylik Süresi
- 1378 Ramazanoğulları Tarafından Adana'nın Alınması
- 1378-1383 İbrahim (I.) Sarımeddin Bey'in Beylik Süresi

- 1378 Tarsus'un Ramazanoğulları'nın eline geçmesi
1378-1562 Kamusül Âlâm'a göre Ramazanoğulları Devleti'nin süresi
1381 İbrahim (I) Bey'in Mısır Kölemen Devletine Karşı Ayaklan-
lananlarla birleşmesi
1383 İbrahim (I) Bey'in Karamanoğulları ile anlaşarak Mem-
lülere Karşı Gelmesi
1383-1416 Ahmet Şahabeddin Bey'in Beylik Süresi
1384 İbrahim (I) Bey'in Mısır'da idam edilmesi
1398-1443 Dulkadiroğulları'ndan Nasreddin Bey'in Beyliği
1400 Ahmet Şahabeddin Bey'in Memlûkler'le iyi geçinme po-
litikasına girişmesi
1409 Adana'da Ak Mescit'in Yapılışı
1410 Ahmet Şahabeddin Bey'in Memlûk Sultanı'nı Kahire'de
Ziyareti
1427 İbrahim Bey'in (II) Mısır'da idamı
1427-1461 Ramazanoğulları Beyliği'nde Fetret Dönemi
1457 Dündar Bey'in Beyliği'nden Konu edilen tarih
1461-1480 Aslan Davut Bey'in Beylik Süresi
1465 Osmanlı ve Mısır Kölemen Devletleri dostluğunun bozul-
ması
1470-1471 Ömer Bey'in adından en çok konu edilen tarih
1480 Reha Savaşı'nda (Memlûkler ile Akkoyun'lular arasın-
da) Davut Bey'in Şehit olması
1480 Aslan Davut Bey'in Halep'e getirilerek toprağa verilmesi
1480-1510 Halil Gıyaseddin Bey'in Beylik süresi
1485-1491 Osmanlı-Kölemen Savaşları
1485 Adana ve Çevresi'nin Osmanlılar'ın eline ilk kez geçişi
1492 Eski Mescid'in yapılmaya başlanması
1492 Küçük Mescit'in Yapılması
1494 Tuz Han'ın yapılması
1494 Harem Dairesi'nin Yapılması
1497 Selâmlık Dairesi'nin Yapılması
1497 Halil Bey Tarafından Adana'da Vakıf Sarayı'nın yapı-
mına başlanması
1500 Adana'da bir Kilise'nin Camiye çevrilmesi (Eski Cami)
1500
1500-1550 Adana'da Bedestan'ın yapılışı
1507 Halil Bey Tarafından Ulu Cami'nin yapımına başlanması
1509 Elimize Geçen Ramazanoğulları vakıflarının en eskisi
1510 Kölemenler Tarafından; Beyliğe Selim Bey'in Getirilmesi

- 1510-1517 Mahmut Bey'in Beylik Süresi
1510 Ramazanoğulları Bey'i Halil Bey'in ölümü
1510 Halil Bey'in Türbesinin yapılması
1512-1520 Yavuz Sultan Selim'in Padışahlık süresi
1514 Mahmut Bey'in Ramazanoğulları Beyliği'nden Köle-
menler tarafından indirilmesi
1514 Mahmut Bey'in İstanbul'a gitmesi
1515 Mahmut Bey'in Osmanlılar ile birlikte Mısır Savaşına
katılması
1516 Mahmut Bey'e Osmanlılar tarafından Beylik verilmesi
1516 Merc-i Dabık Savaşı
1516 Gazze Yakınlarında Osmanlıların Yeni Bir Zafer Daha
Kazanmaları
1517- Kubat Bey'in Beyliğe getirilmesi
1517- Ridaniye Savaşı
1517- Mahmut Bey'in şehit olması
1517-1568 Piri Mehmet Bey'in Beylik süresi
1517-1609 Çukurova'nın Osmanlı Yönetiminde «Mümtaz Eyalet-
lik» süresi
1525 Yağ Camii'nin minaresi'nin yapılışı
1526 Baba Zinnun Ayaklanması
1529 Veli Halife Ayaklanması
1529 Domuzoğlan Ayaklanması
1529 Yenicebey Ayaklanması
1529 Çarşı Hamamı'nın Yapılması
1529 Yazar Gazzi'nin Adana'ya gelmesi
1530 Gön Han'ın yapılması
1533 Mehmet Şah'ın Türbesi'nin yapılması
1540 Ulu Cami Medresesi'nin tamamlanması
1541 Ulu Cami'nin tamamlanması
1541 Cumafakih Medresesi'nin Tamamlanması
1541 Adana'da Ramazanoğulları Türbesi'nin yapılışı
1543-1544 Piri Mehmet Paşa'nın İlk Kez Şam Beylerbeyliği
1548 Kemeraltı (Savcıoğlu) Camisi'nin yapılması
1550-1551 Piri Paşa'nın Şam Beylerbeyliğinde İkinci Kez Kaldığı
Süre
1551 Piri Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in ölümü
1553-1386 Dulkadiroğlu Halil Bey'in Beylik süresi
1554 Piri Mehmet Paşa Vakfisi'nin kuruluşu
1557 Yağ Camii Bitişğinde Yeni bir Cami ve Mescid'in ya-
pılması

- 1557 Yağ Camii Medresesi'nin yapılışı
1557 Yazar Kutbettin El Mekki'nin Adana'ya gelişi
1557 Adana'da Eski Cami'nin Kuruluşu
1558 Hasanağa Camii'nin yapılışı
1558 Kubat Bey'in (Ramazanoğulları Soyundan Şam Valisi Ölümü
1568 Piri Mehmet Paşa'nın Ölümü
1568-1569 Derviş Bey (Paşa)'nın Beylik süresi
1569-1589 İbrahim (III)'nün Beylik Süresi
1579 Cami-ül Nur'un (Tarsus) yapılışı
1589 İbrahim (III.) Bey'in ölümü
1589-1600 Mehmet (II.) Bey'in Beylik süresi
1591-1601 Tahtalı Camii'nin yapılışı
1599 Karamanî Şamlı Ahmet Abbas'ın konumuzla ilgili yapıtını hazırladığı tarih
1600-1608 Piri Mansur Bey'in Beylik süresi
1605 Adana'da İrmak Hamamı'nın yapılması
1608 Piri Mansur Bey'in Beylik'ten çekilmesi
1609 Adana'nın Osmanlı Vilayetleri sırasına alınması
1648 Adana'da Cafer Paşa Camii'nin yapılışı
1671 Evliya Çelebi'nin Adana'ya gelişi
1682 Mestanzade Camii'nin yapılışı
1682 Mestanzade Hamamı'nın yapılışı
1705 İrmak Hamamı'nın yapılması
1718-1730 Osmanlı Yönetiminde Lâle Dönemi
1786 Tarsus'da Yeni Hamam'ın yapılışı
1813-1814 Gezgin Kinneler'in Adana'ya gelişi
1814 Hasan Kethüda Camii'nin Onarılması
1825 L. de Labode'nin Adana'ya gelişi
1830 Ağca Mescidin Onarılması
1833 Charles Texier'in gezi sonuçlarının yayınlanması
1836 Mâden uzmanı Rossgger'in Adana ve yöresine gelmesi
1850 Adana'da Büyükçarşı'nın Onarılması
1853 Tarih Yazarı Langlois'in Adana'ya gelişi
1854 Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım)
1865 Ramazanoğulları'ndan Kadınların Miras durumunu gösteren vakıfın tarihi
1867 Ağca Mescid'in yeniden onarılması
1891 Cımafaklı Medresesi'nin Onarılması
1913 Fransızlar'ın Çukurova'da kira ile toprak elde etmeğe başlamaları

- 1914 Karaisalı Bölgesi'nin vakıf haritası'nın yapılışı
1914-1918 I. Dünya Savaşı
1918 Mondros Silah Bırakışması ve Fransızlar'ın Güneyden Asker çıkarmaları
1919 Mustafa Kemal Atatürk'ün Sivas'dan Ankara'ya gelişi
1928 T. C. de yeni Türk Alfabeti'nin Kabulü
1934 Ramazanoğulları Kuşağından gelenlerin Ramazanoğlu ve Ramazanoğulları Soyadını almaları
1940 «Adana'nın Fethi Destanı»nın saptanması
1963 Ramazanoğulları soyundan olan ve geniş anılarından faydalandığımız Emetullah Hatun'un ölümü

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

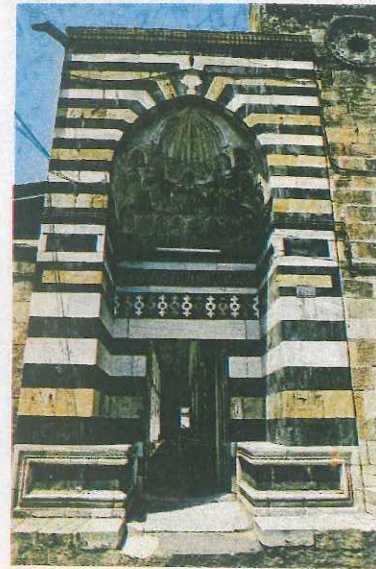
- Abdurrahman Şeref : Tarih-i Devlet-i Osmaniye İstanbul, 1915
- Adana Yıllığı 1973 : Adana Valiliği
- Ahmet Rifat : Luğat-ı Tarihiye ve Coğrafiye İstanbul, 1881 (1299)
- Ahmet Nedim (Şair) : Şehâif-ül Ahbar (Müneccimbâsı Tarihi) İstanbul, 1729 (1142)
- Ahmet Reşit : Mükemmel Tarih-i Osmâni İstanbul, 1912
- Akverdi, Naci : Adanayı Tanıyalım (Broşür)
- Altay, M. Hâdi : Adana'da Ramazanoğullarından Kalan Anıt ve Abideler Adana, 1964 (Tez)
- Altay, M. Hâdi : Adım - Adım Çukurova. Adana, 1965
- Arık, Bâki Tonguç : Adana Fethinin Destanı
- Aşık Paşazade : Aşık Paşazade Tarihi İstanbul, 1913 (1332)
- Başbakanlık Arşivi : Tahrir Defterleri (No. 69)
- Bedrettin Mahmut bin al aynî : İkd-al cuman fi Tarih-i Ehlüz-zaman (Velîyüddin Efendi Kütüphanesi No. 2395)
- Berki, Ali Hikmet : (Vakfâ Dair) İstilah ve Tabirler (2. Baskı)
- Charles Texiér : Küçük Asya. (Çeviren Ali Suat)
- Danışment İ. Hakki : İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi İstanbul, 1948 (I. II. III. IV. Ciltler)
- Ener, Kasım : Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış İstanbul, 1964
- Gazzi : Nehr-üz Zehap fi Tarih-i Halep
- Getibolulu Ali : Künh-ül Ahbâr (Ali Tarihi) İstanbul, 1860 (1277)
- Göçer, Kevser : «Ramazanoğulları» İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Basılmamış Lisans tezi
- Halil Ethem : (Lan-Poole'den çeviri) Düvel-i İslâmiye
- Hayat Ansiklopedisi : Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1961

- İbn-i Hacer : İnba-al Gümü (Feyzullah Efendi Kütüphanesi No. 1397)
- İbn-i Tanrıverdi : Menhel-i Sâfi (Nur-u Osmaniye Kütüphanesi 3428-29)
- İslâm Ansiklopedisi : Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul, 1964
- J. Von Hammer : Osmanlı Devleti Tarihi (Çeviren: Mehmet Ata) İstanbul, 1917
- Karamanî Şamlı Abbas Ahmed : Ahbar-al düvel ve Asâr-ül Üvel 1599 (1008)
- Kum Naci : Ramazanoğulları Türbesi (Görüşler Dergisi 1941)
- Kum Naci : «Ramazanoğulları Tarihi» (Görüşler Dergisi 1941) ve Adana'daki Eserleri
- Kum Naci : «Ulucami Kapısındaki Yılanlı Şekiller Münasebetiyle» (Görüşler Dergisi 1941)
- Makrizi : Kitab-al Sülûk (Ayasofya Kütüphanesi No. 3371) 1361-1384 yılları Tarih-i Solakzâde İstanbul, 1880 (1298)
- Mehmet Hemdemî Efendi (Solakzâde) : «Ramazanoğulları» Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası (C. II. Sayı 12)
- Mehmet Nüzhet : Sicil-i Osmâni (C. II. ve IV) İstanbul 1892
- Mehmet Süreyya : Evliya Çelebi Seyyahatnamesi İstanbul 1935
- Mehmet Zülhî (Evliya Çelebi) : Netayîç-ül Vukuât İstanbul, 1911 (1329)
- Mustafa Nuri Paşa : Tarih-i Nişancı Mehmet Paşa İstanbul, 1873
- Nişancı Mehmet Paşa : Tarih-i Ebülfâruk İstanbul, 1909 (H. 1325)
- Ömer Faruk : Türkiye Tarihi (C. II Ramazanoğulları)
- Öztuna, Yılmaz : Osmanlı Tarihi Deyimleri Sözlüğü (C. I, II, III)
- Pakalın, Mehmet Zeki : Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar
- Sümer, Faruk : Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar

- Sümer, Faruk : Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler (Dil ve Tarih Fak. Dergisi 329-344 XI)
- Sümer, Osman : Eski Seyahatnamelerde Adana ve civarına Dair Bilgiler (Görüşler Dergisi 1939)
- Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi : Mer-i üt Tevarih. İstanbul, 1919 (1338)
- Şemsettin Sâmî : Kamus-ül Alâm İstanbul, 1888 (1306)
- Tayyar Zâde Ahmet Atâ Toros, Taha : Tarih-i Atâ (C. I) İstanbul, 1874
- Toros, Taha : Ağca Mescit ve İki Kuş (Görüşler Dergisi 1938)
- Uzunçarşılıoğlu İ. Hakkı : Çukurova'da tetkikler Anadolü Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri (Türk Tarih Kurumu) Ankara, 1937
- Vakıflar Genel Müdürlüğü : Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler Ankara, 1972

Adana Ulu Camii'nin Genel Görünüşü
(Sayfa 107-109)

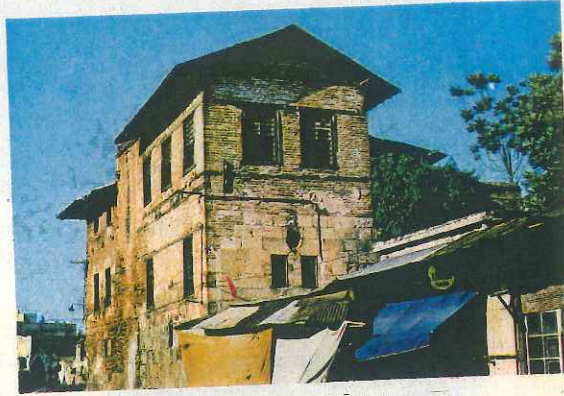

Ulu Camii'nin Dış Kapıları

RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİNDEN
KALAN YAPITLARDAN BAZI ÖRNEKLER

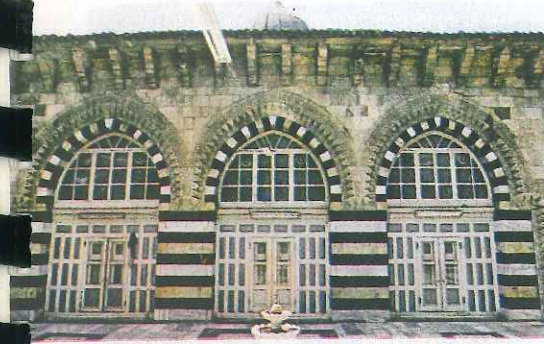
Akça Mescit Portalı
(Sayfa 103)

Harem Dairesi (Vakıfsarayı)
(Sayfa 105)

Çarşı Hamamının Dış Görünüşü
(Sayfa 106)

Ulu Cami
Avludan İç Bölüme Giriş Kapıları
(Sayfa 108)

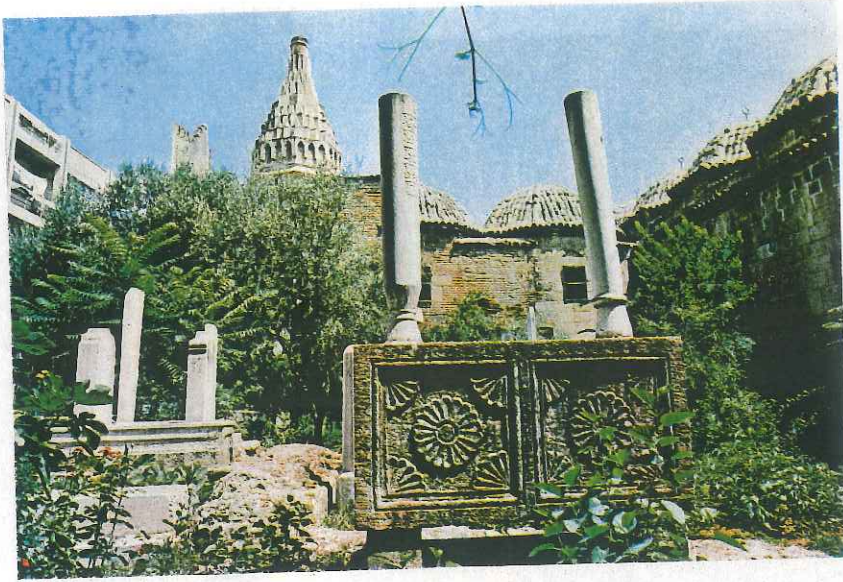
Ulu Cami'nin Çini
Süslemelerinden Örnek
(Sayfa 108)

Ulu Cami'nin İçindeki
Türbe Bölümü
(Sayfa 109)

Ulu Cami'nin Mihrabı
(Sayfa 108)

Ulu Camii'nin Dış Bölümündeki Kabirler
(Sayfa 110)

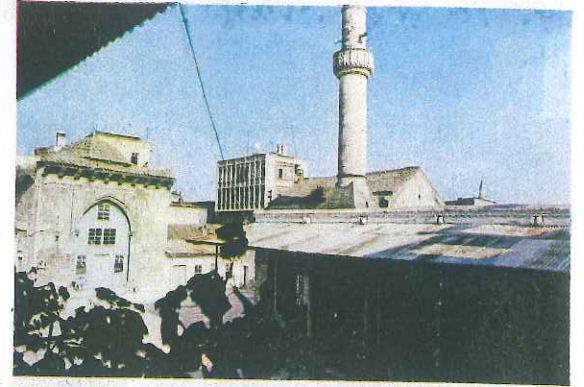
Ulu Camii Minaresinden
Detay

Ulu Camii Taş Süslemelerinden
Bir Örnek

Ulu Camii Medresesi
(Sayfa 111)

Yağ Camii Medresesi
(Sayfa 115)

Yağ Camii Genel Görünüş (Eski Camii)
(Sayfa 114)

Hasanağa (Kethüda) Camii
(Sayfa 115)

Tahtalı (Taht) Camii
(Sayfa 118)

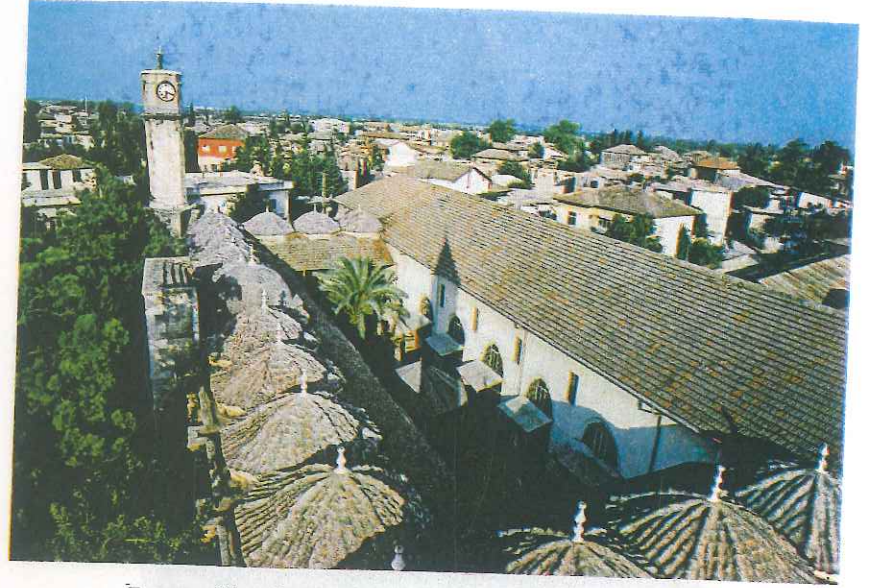
Kapalı Çarşı
(Sayfa 119)

Irmak (Yalı) Hamamı
(Sayfa 118)

Sosyal Meskenlere Giriş
(Sayfa 134)

Tarsus Ulu Cami (Cami- Ül Nur) Genel Görünüş
(Sayfa 126)

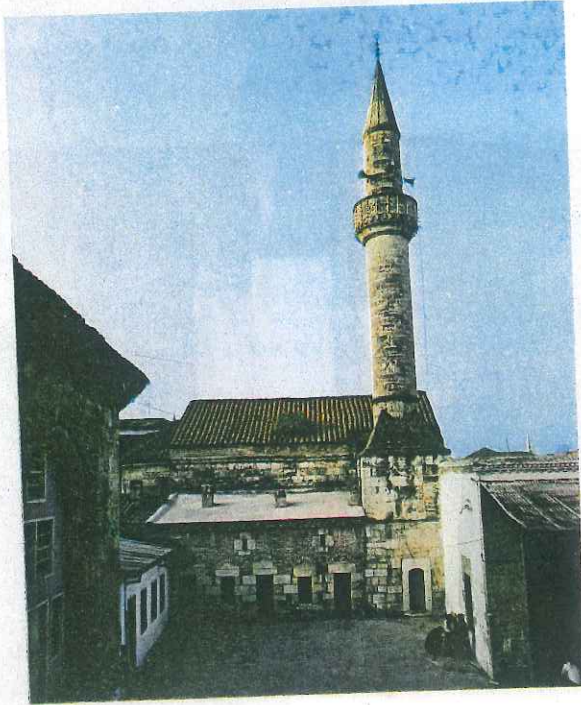
Tarsus Ulu Cami Esas Giriş
(Sayfa 126)

Tarsus Ulu Cami Mimberi
(Sayfa 126)

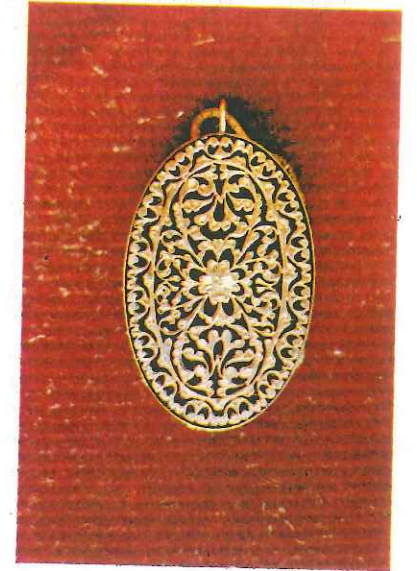

Kırkaşık İmarethanesi
(Sayfa 127)

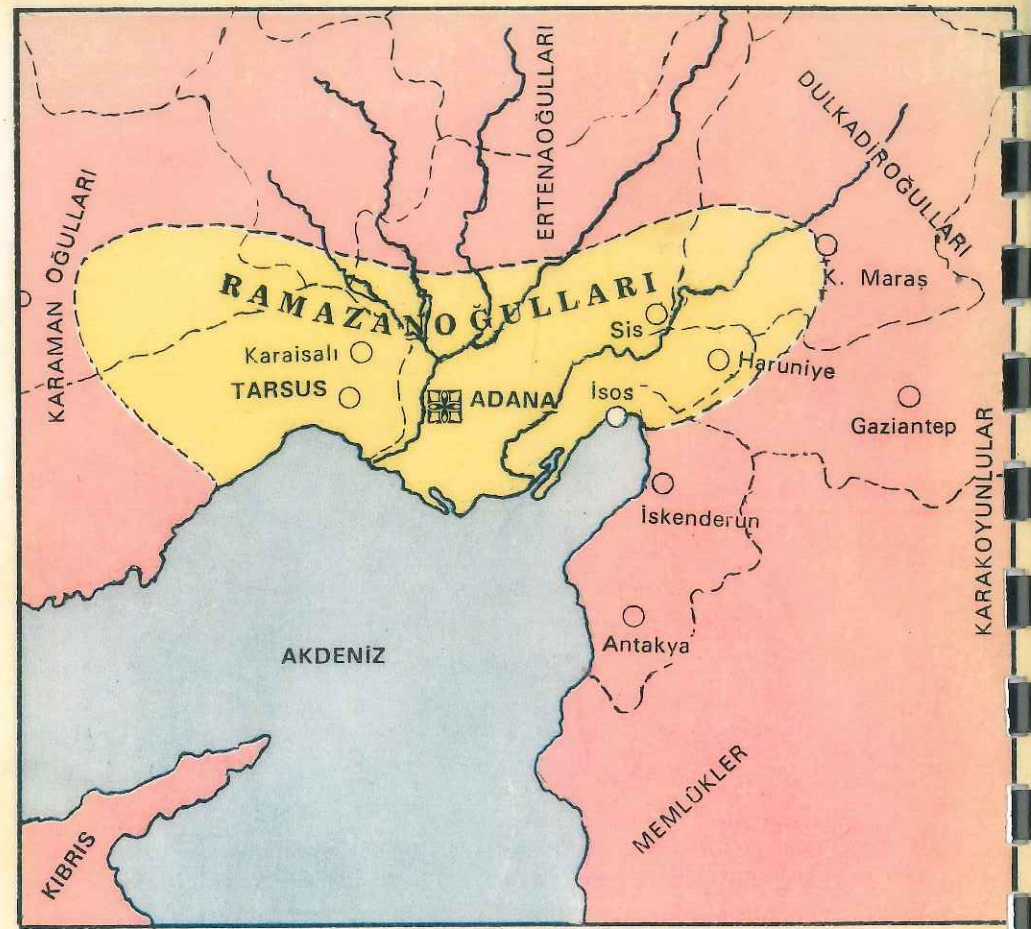
Tarsus Eski Camii
(Sayfa 125)

RAMAZANOĞULLARI'NDAN KALAN ÇEŞİTLİ SÜS
EŞYALARI VE ABDÜLMECİT NİŞANI

ulları'nın Çukurova'daki Karaisalı vakıf
r bölümünü gösteren (Rumî. 30. Ka-
1914 tarihini taşıyan krokisi. Say-
lgili.

SONUÇ

Yeniçâğlara girerken batı dünyası'nda «Engizisyon Mahkemeleri» özgür düşünce sahiplerini yok ediyor, kitapları toplatarak yakıtıyor, başka inançta olanların tapınaklarını yıktırıyordu. Oysa; o dönemde Anadolu'da yerleşen Türk Boyları uygar ve insancıl bir anlayış içinde bulunuyorlardı.

Özellikle RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ; Çukurova'yı bu bakımlardan bir cennet durumuna getirmişler, ekonomik yönden de çağdaşlarından üstün bir düzeye ulaştırmışlardı.

Bunlar XIV ncü yüzyıl başlarında; SOSYAL ADALET İLKESİ'ni benimsemişler, çalışanların hizmetlerini her zaman değerlendirmiş ve gözetmişlerdi.

Dil, din ve renk ayrılığı gözetmeden halkı; bir amaç çevresinde birleştirmeye çalışmışlardı.

RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ'nin Tarihi bu yönlerden ele alındığında; Türklük ve insanlık için ne kadar yararlı, örnek işler meydana getirdikleri anlaşılacaktır.

ENVER KARTEKİN
Öğretim Uyesi